

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГУМЕНЮК ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 340.15(477)

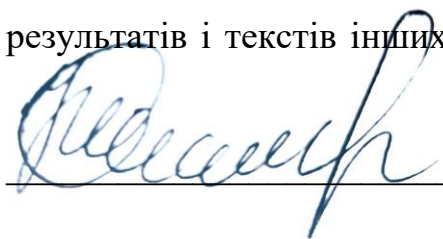
**ДИСЕРТАЦІЯ
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ КИРИЛА ТРИЛЬОВСЬКОГО**

Спеціальність: 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(Т. В. Гуменюк)

Науковий керівник:

Скомороський Віталій Богданович,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Гуменюк Т. В. Державно-правові погляди Кирила Трильовського. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – Київ, 2023.

У дисертації здійснено комплексне історико-правове дослідження державно-правових поглядів Кирила Трильовського. Зазначається, що українське і державо-, і паротворення є важливим процесом, у якому ключове місце займають визначні творчі особистості, культурно-просвітницькі й суспільно-політичні діячі. Їхній досвід у сфері вітчизняного державотворення є особливо актуальним на сучасному етапі та потребує все стороннього вивчення. Це сприятиме можливості його запровадження в умовах розбудови української держави на сучасному етапі. До таких особистостей належить постать К. Трильовського, який бувши визначним юристом того часу, позитивно проявив себе і як учасник українського національного-визвольного руху. До сфери інтересів діяча належали важливі питання українського державо- і правотворення, що пов'язані із захистом прав та інтересів українського населення, відстоювання його права на самовизначення і незалежність. Активна державотворча діяльність К. Трильовського сприяла виробленню основоположних засад самоідентифікації українського народу, які закладено в основу діяльності тогочасних товариств та організацій. До створення багатьох із них діяч долучився безпосередньо, надаючи всебічну організаційно-правову підтримку їх діяльності. Така ініціатива відіграла свою позитивну роль у розвитку українського національного руху, дозволила порушувати українське питання на широкий загальний і актуалізувати його вирішення в юридичній площині.

Зазначається, що у процесі роботи над дисертацією було залучено документи про творчість і діяльність К. Трильовського, які основним чином розміщуються у національному архівному та музейному фондах України. За результатами дослідження встановлено, що історіографічна та джерельна база дослідження нині доволі вагома й різноманітна за видовим і персонологічним складом. Наявна значна кількість літератури, яка стосується різноманітних аспектів діяльності діяча, однак вона не є систематичною й не охоплює цілісне вивчення питання. Акцентується, що всупереч значним науковим працям і розвідкам, які присвячені персоні К. Трильовського, питання комплексного вивчення державно-правових поглядів Трильовського ще не стало предметом спеціального дослідження. Воно розглядалося здебільшого в контексті суспільно-політичних процесів у західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX століття. Зазначається, що значний інформаційний потенціал для дисертаційного дослідження має джерельна база. Завдяки залученню широкого кола джерел вдалося всесторонньо та об'єктивно проаналізувати державно-правові погляди Кирила Трильовського.

Акцентується, що становлення світоглядних орієнтирів К. Трильовського відбулося ще в шкільні роки, коли він долучався до активного життя учнівської молоді. У цей період його діяльність була спрямована на вивчення минулого рідного народу, популяризації української мови та народних традицій. Зазначається, що саме в той час відбувається становлення його суспільної свідомості з доволі чіткими патріотичними переконаннями.

Зауважується, що, здобувши фах юриста, К. Трильовський відкриває адвокатську канцелярію, де надає громадянам кваліфіковану правову допомогу. Практична діяльність дала змогу більш глибоко осягнути нагальні проблеми українського народу. Діяч активно включається в боротьбу проти численних вживань владою з боку чиновницького апарату, захищаючи права простих громадян. Активна позиція К. Трильовського у

суспільно-політичних процесах в українських землях дала можливість винести нагальні проблеми того часу на широкий загал. Шляхом організації численних віч та заснування низки українських товариств і організацій, йому вдалося поставити на якісно новий рівень питання добробуту народу та належним чином долучитися до організації правозахисної й просвітницької діяльності. На його переконання, подальший поступ українського національного руху можливий за умов об'єднання українського народу та його широкої участі в суспільно-політичному житті країни.

Наголошується, що парламентська діяльність К.Трильовського дала можливість надати українському питанню публічності й широкого розповсюдження серед суспільного загалу. У своїх численних виступах він неодноразово порушував питання захисту прав та інтересів громадян, ініціюючи звернення до державних інституцій з наведенням численних актів нівелювання чинного законодавства з боку офіційної влади. Промови депутата стосувалися головним чином проблем зловживання владою з боку місцевої адміністрації та її незаконного втручання у діяльність судових інституцій. На його переконання, концентрація всієї повноти влади в руках місцевих чиновників спричинила зубожіння та безправ'я простого українського народу. Дане питання спричинило систематичні дискусії у стінах парламенту, знайшло масове відображення серед провідних верств українських політичних діячів та широко обговорювалося на загальнодержавному рівні.

Зазначається, що особливе місце у парламентській діяльності К.Трильовського займало питання захисту прав української мови в офіційних інституціях. З огляду на це, він закликав владу припинити переслідувати українські народні традиції та дозволити використання рідної мови в офіційних інституціях. На прикладі судових установ діяч зауважив, що через те, що населення не завжди знало й розуміло польську мову, воно не могло бути повноцінним учасником судового засідання, а тому судові рішення часто були необ'єктивними й несправедливими.

У дисертації доводиться, що К.Трильовський при дослідженні основних аспектів боротьби українського народу за своє національне визволення вважав, що досягнення даної мети можливе не лише мирними парламентськими формами. В умовах тогочасного режиму вони не завжди виправдовували себе і давали бажаний результат. У зв'язку з цим діяч виступив ініціатором заснування січового руху, який на початку ХХ століття охопив більшу частину території західноукраїнських земель. К.Трильовський заснував товариство «Січ», яке мало на меті виховання почуття національної свідомості й поваги до історичного минулого народу. Така ініціатива була підтримана місцевим населенням, у зв'язку з чим мережа січових товариств постійно зростала. На перших порах січові товариства задумувались як спортивно-пожежні, однак поступово організації долучались до розв'язання освітнього питання, вдосконалення виборчого законодавства, інших актуальних на той час проблем суспільно-політичного і культурно-просвітницького характеру. Підсумком функціонування «Січей» стало утворення вже суто військового товариства «Українські січові стрільці», які відіграли значну роль у національно-визвольних змаганнях українського народу на початку ХХ століття.

Наголошується на активній участі К. Трильовського у процесах українського державотворення в період існування Західноукраїнської Народної Республіки. Бувши членом УНРади, він бере активну участь у розбудові органів та інституцій новоствореної держави. У цей період його діяльність спрямовується основним чином на відстоювання соборницьких ідей українського народу та питання щодо возз'єднання з Українською Народною Республікою. В еміграційний період існування ЗУНР діяч стояв на позиціях відстоювання на міжнародній арені відокремленої території Східної Галичини як повноцінної міжнародно-правової одиниці. Водночас він виступав за негайне припинення окупації української території польськими військами й відшкодування нанесених збитків місцевому населенню на підставі права народів на власне самовизначення.

У дисертації зауважується, що державно-правові погляди Кирила Трильовського належним чином відображено у його творчій спадщині, яка доволі багатогранна й охоплює широке коло питань. Серед значного кола публікацій на актуальну суспільно-політичну, культурно-освітню та соціальну проблематику, значне місце серед праць науковця займає історико-правова тематика, у якій досліджуються традиції державно-правового розвитку різних народів. Він детально вивчав досвід національно-визвольної боротьби в європейських країнах у різні історичні проміжки часу. У цьому зв'язку він пропонував використати позитивний досвід державотворення попередніх епох задля ефективної розбудови української державності.

Ключові слова: Західноукраїнська Народна Республіка, історичний процес, історично-правові умови, Кирило Трильовський, права людини, право, правова свідомість, правозахисна діяльність, свобода, січовий рух, судова система, судова установа, українське державотворення, український національно-визвольний рух.

ABSTRACT

Humeniuk T. V. Kyril Trylovskyi's state and legal views. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

PhD degree thesis in the specialty 081 «Law». – KROK University. – Kyiv, 2023.

In this scientific research, a comprehensive historical-legal study of the state-legal views of Kyril Trylovskyi were carried out. Ukrainian state- and law-making as an important process in which prominent creative personalities, cultural-educational and socio-political figures occupy a key place were noted. Their experience in the field of national state-building is particularly relevant at the current stage and requires external study. This will contribute to the possibility of its introduction in the conditions of the construction of the Ukrainian state on a modern basis. Among such personalities is the figure of K. Trylovskyi, who was a prominent lawyer of that time, positively manifested himself as a participant of the

Ukrainian national liberation movement. His sphere of interests included important issues of Ukrainian state- and law-making related to the protection of Ukrainian population rights and interests, the defense of its rights to self-determination and independence. The active state-building activity of K. Trylovskyi contributed to the development of the fundamental principles of the self-identification of the Ukrainian people, which were laid as a basis for the activities of the societies and organizations of that time. K. Trylovskyi was directly involved in the creation of many of them, providing comprehensive organizational and legal support for their activities. Such an initiative played its positive role in the development of the Ukrainian national movement, made it possible to raise the Ukrainian issue to a wide audience and actualize its solution in the legal sphere.

Documents on the work and activities of K. Trylovskyi, which are mainly located in the national archival and museum funds of Ukraine, were involved in the process of this scientific research. According to the results of the research, it was established that the historiographical and source base of the research today is quite significant and diverse in species and personological composition. There is a significant amount of literature that deals with various aspects of the K. Trylovskyi's activity, but it is not systematic and does not cover a holistic study of the issue. It is emphasized that despite the significant scientific works and investigations devoted to the person of K. Trylovskyi, the issue of a comprehensive study of state-legal of his views has not become the subject of a special study yet. It was considered mostly in the context of social and political processes in the Western Ukrainian lands of the second half of the 19th and early 20th centuries. It is noted that the source base has significant informational potential for scientific research. Due to the involvement of a wide range of sources, it was possible to analyze the state-legal views of K. Trylovskyi comprehensively and objectively.

It is emphasized that the formation of worldview directions of K. Trylovskyi took place during his student years, when he joined the active life of student youth. During this period, his activities were focused on the study of the past of the native people, the popularization of the Ukrainian language and folk traditions. It is noted

that exactly at that time his social consciousness with patriotic convictions took place.

After obtaining the profession of lawyer, K. Trylovskyi opened a law office, where he provides qualified legal assistance to citizens. Practical activity made it possible to understand more deeply the pressing problems of the Ukrainian people. Moreover, he was actively involved in the struggle against numerous abuses of power by the bureaucratic apparatus, defending the rights of ordinary citizens. The active position of K. Trylovskyi in social and political processes in the Ukrainian lands made it possible to raise the urgent problems of that time to a wide audience. By organizing numerous meetings and founding a few Ukrainian societies and organizations, he managed to raise the issue of people's welfare to a qualitatively new level and properly join the organization of human rights and educational activities. According to his conviction, the further progress of the Ukrainian national movement is possible under the conditions of the unification of the Ukrainian people and their broad participation in the social and political life of the country.

The parliamentary activity of K. Trylovskyi gave the opportunity to the Ukrainian issue publicity and wide distribution among the public. In his numerous speeches, he repeatedly raised the issue of protecting the rights and interests of citizens, initiating numerous appeals to state institutions citing numerous acts of leveling the current legislation by the official authorities. The deputy's speech mainly concerned the problems of abuse of power by the local administration and its illegal interference in the activities of judicial institutions. In his opinion, the concentration of all power in the hands of local officials caused the impoverishment and disenfranchisement of the ordinary Ukrainian people. This issue caused systematic discussions within the walls of the parliament, was widely reflected among the leading strata of Ukrainian political figures and discussed at the national level.

It is noted that a special place in the parliamentary activity of K. Trylovskyi was the issue of protecting the rights of the Ukrainian language in official

institutions. Due to this, he called on the authorities to stop persecuting Ukrainian folk traditions and to allow the use of the native language in official institutions. Using the example of judicial institutions, the activist noted the fact that the population did not always know and understand the Polish language, it could not be a full-fledged participant in the court session, and therefore court decisions were often not objective and unfair.

This scientific research proves that K. Trylovskiy, while studying the main aspects of the struggle of the Ukrainian people for their national liberation, believed that the achievement of this goal is possible not only through peaceful parliamentary forms. In the conditions of the regime at that time, they did not always justify themselves and give the desired result. In this connection, he initiated the founding of the "Sich" movement, which at the beginning of the 20th century covered most of the territory of Western Ukrainian lands. The "Sich" society, which aimed to foster a sense of national consciousness and respect for the historical past of the people was founded by him. Such an initiative was supported by the local population, in connection with which the network of urinary societies is constantly growing. At the beginning, the "Sich" societies were conceived as sports and fire brigades, but gradually the organizations became involved in the solution of the educational issue, improvement of the electoral legislation, and other problems of a socio-political and cultural-educational nature that were relevant at the time. The result of the operation of "Sichey" was the formation of the already purely military society "Ukrainian Sich Riflemen", which played a significant role in the national liberation struggles of the Ukrainian people at the beginning of the 20th century.

The active participation of K. Trylovskiy in the processes of Ukrainian state formation during the existence of the West Ukrainian People's Republic is emphasized. As a member of the "UNRada", he takes an active part in the development of bodies and institutions of the newly created state. During this period, his activities are mainly directed at defending the conciliar ideas of the Ukrainian people and the issue of reunification with the Ukrainian People's

Republic. During the emigration period of the "WUPR's" existence, the figure stood in the positions of advocating in the international arena the separateness of the territory of Eastern Galicia as a full-fledged international legal unit. At the same time, he advocated an immediate end to the occupation of Ukrainian territory by Polish troops and compensation for the damages caused to the local population based on the right of peoples to their own self-determination.

The state-legal views of K. Trylovskyi are properly reflected in his creative heritage, which is quite multifaceted and covers a wide range of issues were noted in this scientific research. Among the significant range of publications on current socio-political, cultural, educational, and social issues, a significant place among the scientist's works is occupied by historical and legal topics, in which the traditions of state and legal development of various peoples are investigated. He studied in detail the experience of the national liberation struggle in European countries in different historical time periods. In this connection, he proposed to use the positive experience of state formation of previous eras for the effective development of Ukrainian statehood.

Key words: Western Ukrainian People's Republic, historical process, historical and legal conditions, Kyril Trilovskyi, human rights, law, legal consciousness, human rights activity, freedom, Sich movement, judicial system, judicial institution, Ukrainian state formation, Ukrainian national liberation movement.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових періодичних виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз:

1. Гуменюк Т. В. Становлення державно-правових поглядів Кирила Трильовського у руслі суспільно-політичних процесів в Україні другої половини XIX – початку XX ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 72. Ч. 1. С. 45-48. 0,17 друк. арк. (по міжнародній наукометричній базі Index Copernicus).

2. Гуменюк Т. Захист прав українського народу в парламентській діяльності Кирила Трильовського. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 33. С. 34-38. 0,17 друк. арк. (по міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Ulrichsweb Global Serials Directory, США).

Статті у іноземних виданнях:

1. Shutak I., Skomorovskyi V, Muzychenko G., Riabchenko T., Kinzerska T., Humeniuk T. Features of the Norms of the Constitutional Law of Ukraine. *Estudios de Economia Aplicada*. 2021. Volumen: 39-5. P. 1-12. 0,5 друк. арк. (по міжнародній наукометричній базі Scopus).

2. Гуменюк Т. Политико-правовая деятельность Кирилла Трилевского. *Legea și viața*. 2019. Nr. 11/2 (335). С. 39-42. 0,17 друк. арк. (по міжнародній наукометричній базі Index Copernicus).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гуменюк Т. В. Роль Кирила Трильовського у процесах українського державотворення другої половини XIX – початку XX ст. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: матеріали міжнародної конференції (м. Київ, 02 грудня 2021 р.). URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2021/paper/view/1026> (дата звернення: 26.06.2022).

2. Гуменюк Т. В. Становлення державотворчих поглядів Кирила Трильовського в період національно-визвольних змагань українського народу кінця XIX – першої половини XX ст. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 4-5 грудня 2020 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 13-16. 0,17 друк. арк.

3. Гуменюк Т. В. Державотворча діяльність Кирила Трильовського в період національно-визвольних змагань українського народу другої половини XIX – початку XX ст. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 7-8 лютого 2020 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 8-10. 0,13 друк. арк.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	20
1.1. Історіографія питання та стан наукової розробки проблеми	20
1.2. Джерельна база дослідження	36
Висновки до розділу 1	51
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО- ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ КИРИЛА ТРИЛЬОВСЬКОГО	52
2.1. Формування державно-правових орієнтирів К. Трильовського у руслі суспільно-політичних процесів на українських землях в кінці XIX – на початку XX ст.	52
2.2. Утвердження поглядів К. Трильовського у ході його парламентської діяльності	75
Висновки до розділу 2	92
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ К. ТРИЛЬОВСЬКОГО	96
3.1. Особливості реалізації поглядів діяча у ході створення українського січового руху	96
3.2. Утілення державно-правових поглядів К. Трильовського в період Західноукраїнської Народної Республіки	123
3.3. Відображення державно-правових поглядів у творчій спадщині вченого	137
Висновки до розділу 3	156
ВИСНОВКИ	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	166

ВСТУП

Будівництво сучасної української держави на сьогодні відбувається у доволі складних і суперечливих умовах. Анексія частини українських земель, військові дії на українській території й важливі зміни у ключових сферах життєдіяльності України дедалі більше актуалізують необхідність згуртування та єдності усього українського суспільства з метою вирішення вкрай актуальних завдань внутрішнього й зовнішнього характеру. У цьому контексті надзвичайно важливо якісно застосовувати набутий історичний досвід попередніх епох вітчизняного державотворення, особливо беручи до уваги той факт, що майже сто років тому в українській державі подібні процеси уже мали місце. Ґрунтовне дослідження особливостей національно-визвольного руху українського народу в другій половині XIX – початку XX століття дасть реальну можливість уникнути допущених помилок та прорахунків минулого, встановити роль і місце у процесах вітчизняного державотворення провідних українських діячів.

У цьому контексті надзвичайно важливим завданням сучасної вітчизняної науки є всебічне вивчення творчої спадщини відомих діячів, які брали безпосередню участь в українському державо- і правотворенні на межі століть. Потреба у дослідженні їхніх державно-правових поглядів продиктована часом та особливостями суспільно-політичного розвитку держави на сучасному етапі. Це сприяє можливості нової й неупередженої оцінки діяльності учасників українського державотворення та можливості максимально ефективно використати їхній досвід в умовах сьогодення. До таких постатей належить Кирило Трильовський, який упродовж всього свого життя боровся за права рідного народу та відстоював його право на самовизначення.

У цьому процесі дослідження державно-правових поглядів К.Трильовського вирізняється неабиякою актуальністю. Вивчення перебігу формування, становлення та реалізації поглядів діяча у контексті суспільно-

політичних процесів в українських землях другої половини XIX – початку XX століття дає можливість різностороннього та комплексного аналізу особливостей українського державотворення на межі століть, з'ясувати його роль у становленні українського державо- і правотворення вказаного періоду.

Теоретичну основу дисертації склали праці відомих вітчизняних науковців, серед них: Т. Андрусяк, І. Андрухів, П. Арсенич, А. Баран, О. Биков, А. Бойчук, Л. Бойчук, І. Василик, Н. Вільчинська, П. Гай-Нижник, Я. Горак, Ю. Гоцуляк, М. Гуйванюк, І. Карпова, В. Ковтун, А. Королько, В. Корольова, М. Лазарович, М. Литвин, В. Марчук, І. Монолатій, В. Нагірний, А. Нагірняк, К. Науменко, О. Павлишин, Г. Паска, М. Петрів, Ю. Плекан, М. Савчук, А. Сова, А. Француз, І. Чорновол, А. Шевченко, Б. Якимович, Ю. Яковлєв та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер УкрІНТЕІ: 0118U001384) 05.2018-06.2023.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» (протокол № 7 від 31 травня 2018 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є дослідження державно-правових поглядів Кирила Трильовського в контексті процесів вітчизняного державо- і правотворення в другій половині XIX – початку XX ст.

Поставлену мету конкретизовано в таких *завданнях*:

- дослідити стан наукової розробки проблеми;
- проаналізувати джерельну базу дослідження;

- простежити особливості формування державно-правових орієнтирів К. Трильовського у руслі суспільно-політичних процесів на українських землях в кінці XIX – на початку XX ст.;
- розкрити специфіку утвердження поглядів К. Трильовського у ході його парламентської діяльності;
- висвітлити особливості реалізації поглядів діяча у ході створення українського січового руху;
- встановити характерні риси втілення державно-правових поглядів К. Трильовського в період Західноукраїнської Народної Республіки;
- охарактеризувати принципи відображення державно-правових поглядів у творчій спадщині вченого.

Об'єктом дослідження є життєвий шлях, творча спадщина, державотворча діяльність визначного українського юриста Кирила Трильовського.

Предметом дослідження є державно-правові погляди Кирила Трильовського.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить система загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що забезпечують комплексний розгляд державно-правових поглядів К. Трильовського. За допомогою зазначених методів розглянуто досліджуване питання у статичній і динамічній його розвитку, належним чином відтворено логічність і послідовність процесів становлення та розвитку державно-правових поглядів К. Трильовського. Діалектичний підхід дав можливість простежити життєвий шлях і роль діяча у суспільно-політичній та культурно-просвітницькій діяльності (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Метод системно-структурного аналізу дозволив розкрити місце державно-правових поглядів К. Трильовського в системі вітчизняної політико-правової думки (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3). Історико-правовий метод застосовано з метою усвідомлення еволюції державно-правових поглядів К. Трильовського (підрозділи 2.1, 2.2). Системний метод дозволив проаналізувати та класифікувати історіографічні

й архівні матеріали, які використовувались у дисертації (підрозділ 1.1, 1.2). Завдяки порівняльно-правовому методу вдалося здійснити порівняльний аналіз державно-правових поглядів К. Трильовського та інших тогочасних видатних діячів із досліджуваної проблематики (підрозділи 3.1, 3.2). Формально-юридичний метод використовувався у ході аналізу досліджень К. Трильовського (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, де на основі широкої історіографічної та джерельної бази досліджуються державно-правові погляди К. Трильовського.

Внесок здобувача у розробку зазначеної проблеми визначають такі основні результати:

уперше:

на основі ґрунтовного вивчення джерел всесторонньо проаналізовано процес становлення та утвердження державно-правових поглядів К. Трильовського з урахуванням тих визначальних факторів, які вплинули на становлення його особистості;

переосмислено значення наукової спадщини К. Трильовського з позицій дослідження зарубіжного досвіду національно-державницьких змагань та можливості його адаптації в контексті вітчизняного державотворення;

досліджено погляди К. Трильовського на систему формування українських патріотичних переконань з позицій забезпечення за всіма громадянами права на культурне і національне самовизначення;

удосконалено:

знання щодо різноаспектної діяльності К. Трильовського як громадського та державного діяча, адвоката, дослідника у сфері юриспруденції;

домінанти про те, що у творчій спадщині К. Трильовського чітко відображено ідеї національної самоідентичності та української автономії з

усвідомленням того, що цілісність української нації та її подальший розвиток визначається комплексом якісних здобутків у всіх сферах життєдіяльності суспільства;

знання щодо ролі К. Трильовського в організаційному оформленні українського січового руху та участі січових товариств у національно-визвольній боротьбі українського народу за свою свободу і незалежність;

набули подальшого розвитку:

положення стосовно впливу суспільно-політичних процесів у західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX ст. на державно-правові орієнтири К. Трильовського;

доброби щодо актуалізації К. Трильовським ідей соборності українських земель та відстоювання прав українського народу в межах єдиної української держави;

знання щодо депутатської діяльності К. Трильовського в австрійському парламенті та Галицькому крайовому сеймі стосовно захисту прав українського народу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені пропозиції й висновки можна використати у таких сферах:

правотворчій – у процесі розробки нормативно-правових актів у сфері регулювання державного устрою та конституційного забезпечення української державності;

правозастосовчій діяльності – у процесі реформування правової системи України на сучасному етапі;

науково-дослідній – з метою подальшого наукового розроблення актуальних питань вітчизняного державотворення;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін та курсів під час підготовки підручників, посібників і навчально-методичного забезпечення вивчення таких навчальних дисциплін, як: «Історія держави і права України», «Історія політичних та правових вчень», «Теорія держави і права», «Історія України», «Політологія».

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень викладені у дисертації, оприлюднені та обговорені на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Університету економіки та права «КРОК». Результати й теоретичні позиції, що характеризують основні положення дослідження, оприлюднені дисертанткою на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Дніпро, 4-5 грудня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, Україна, 7-8 лютого 2020 р.); Міжнародній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (м. Київ, 02 грудня 2021 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 7 наукових працях, 2 статті опубліковано у наукових періодичних виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, 2 статті – у закордонних фахових виданнях, а також 3 публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Висновки й положення наукової новизни одержані автором самостійно. Дисертанткою було опубліковано 7 статей за темою дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів з висновками до кожного розділу, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 192 сторінки, з них основний текст займає 165 сторінок. Список використаних джерел складається із 272 найменувань і займає 27 сторінок.

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія питання та стан наукової розробки проблеми

Наукова література з даної проблематики є доволі різноманітною за формою і характером. Ще за життя К. Трильовського про нього писали в пресі, тоді ж з'явилися окремі публікації в різних періодичних виданнях. Серед сучасників К. Трильовського значним інформаційним потенціалом виділяється творчий спадок однодумців діяча, прихильників його творчості та визначних представників січового руху.

У 1911 р. помічник К. Трильовського Іван Чупрей власним коштом видав брошуру, присвячену його депутатській діяльності [75]. У 1914 р. було видано друком перший український військовий підручник «Правильник піхотинців» [161] за авторством О. Демчука та О. Семенюка, де широко висвітлювалась роль К. Трильовського в організації Українських Січових Стрільців. Даний підручник було присвячено К. Трильовському з нагоди 30-ліття його громадської праці. Цінність видання полягає у тому, що при редагуванні автори користувалися не тільки відповідними підручниками сербів і поляків, але й творили нові українські військово-спортивні терміни, яких до того часу ще не було.

Постать К. Трильовського неодноразово висвітлювалась на сторінках тогочасної преси як в Галичині, так і за її межами. Ще за його життя українська громадськість відзначала 70-літній ювілей від дня народження та 50-літній ювілей громадської діяльності адвоката, для чого створили громадський комітет Покуття і Гуцульщини на чолі з адвокатом Іваном Могилянським [267].

Неабиякий інтерес для нашого дисертаційного дослідження становлять праці безпосередніх свідків та учасників національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях, які дають надзвичайно важливі відомості щодо

ролі й місця К. Трильовського у становленні українського державо- та правотворення. Значний науковий інтерес мають окремі аспекти діяльності К. Трильовського у складі Русько-української радикальної партії, його участі у суспільно-політичних рухах, правозахисної та культурно-просвітницької діяльності [31; 54; 67; 71; 76; 165; 210]. На важливих питаннях суспільно-політичних відносин і страйковій боротьбі українського населення у той час зосередився дослідник В. Будзиновський [26]. Окремі питання участі діяча у суспільно-політичному житті описує його сучасник М. Лозинський [128].

У аспекті предметного поля нашого дослідження потрібно навести також праці К. Левицького «Українські політики. Сильветки наших давніх послів і політичних діячів» [106] та «Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914» [104]. Деякі моменти парламентської діяльності діяча знайшли своє відображення у праці «Перший рік парламенту загального голосування (1907-1908)» [105].

Цінний фактологічний матеріал подано у монографії О. Думіна «Історія легіону Українських Січових Стрільців 1914-1918» [72]. У своїй праці автор надзвичайно ґрунтовно висвітлив особливості заснування січового руху на західноукраїнських землях, відзначаючи основоположну роль К. Трильовського в цих процесах. Особливо детально у роботі розглянуто його діяльність у справі розробки нормативно-правової бази та організаційних засад діяльності січових організацій.

У радянський період постать визначного громадсько-політичного діяча та адвоката, як і його діяльність, були піддані забуттю або ж висвітлювалися з позицій панівної ідеології. Діяльність К. Трильовського у той період описувалась, як правило, лише дослідниками діаспори. У цьому аспекті слід назвати Р. Давнього та І. Сохицького, учених, які зосередили увагу на участі К. Трильовського у процесах українського державотворення у Галичині в ХІХ – ХХ ст. [202]. Вони проілюстрували внесок діяча у процеси зародження та розвитку січового руху в краї [66]. Важливі відомості про К. Трильовського як засновника та учасника стрілецького руху знаходимо у

працях діаспорного дослідника С. Ріпецького. У них подана інформація щодо військових формувань австрійської та української армій у часи революції [77; 168]. Про особливості діяльності К. Трильовського у справі оборони прав місцевого населення стосовно місцевої влади подає відомості Б. Шарко [261]. У праці зосереджено увагу на стосунках діяча з польською адміністрацією, показано сутність політичних процесів, ініційованих владою стосовно К. Трильовського.

Значний дослідницький інтерес викликає праця В. Кучабського «Корпус січових стрільців» [100], яка була видана 1969 року в Чикаго. Автор доволі ґрунтовно аналізує першопричини створення січового руху та показує його роль в українській національно-визвольній боротьбі на початку ХХ ст. Дослідник встановив, що вже весною 1913 року у Львові була створена організація мілітарного типу «Стрілецьке товариство», а згодом, після затвердження статуту, Січові стрільці діяли у складі окремого легіону в австрійській армії [100, с. 10].

Зазначимо, що постать К. Трильовського викликала значний інтерес у діаспорних вчених і в подальші періоди. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне навести дослідження П. Часто, де подано відомості про участь К. Трильовського як очільника Української радикальної партії, посла до Віденського парламенту і Галицького сейму. Важливий акцент здійснено на його діяльності як засновника «Січей» та участі діяча у популяризації січового руху. Водночас автор подає відомості щодо діяльності К. Трильовського як голови Бойової управи УСС та члена Національної Ради ЗУНР [259, с. 446-447].

Звернення до постаті К. Трильовського доволі активно спостерігається на початку 90-х років ХХ ст., коли відбувалися заходи з ушанування його пам'яті, а в періодичних виданнях публікувалося чимало статей про життєдіяльність відомого адвоката. У зв'язку з цим доволі актуальною видається праця авторів І. Андрухів та П. Арсенича «Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848-1939 рр.» [4], де на широкому

фактичному матеріалі показано участь К. Трильовського у національному відродженні Галичини у 1848-1939 рр. Зазначимо, що дослідник П. Арсенич у цей період опублікував ще ряд праць, у яких основну увагу приділив відображенню ролі К. Трильовського у заснуванні січового руху в краї [7; 8]. Надалі ця тематика знайшла широке відображення також і в пізніших публікаціях автора. Водночас І. Андрухів багато уваги приділив вивченню парамілітарного руху в Україні. У своїй праці «Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг»» [3] дослідник використав матеріали періодики, архівів та зарубіжної україніки, що дало змогу розкрити засади, організаційне становлення, напрями діяльності згаданих товариств та показав вплив на них з боку політичних партій.

У 1993 р. був здійснений передрук видання «З діяльності д-ра Кирила Трильовського яко посла до Ради Державної», упорядником якого виступив сучасний вчений І. Монолатій [74]. Дане видання подає докладні відомості про роботу К. Трильовського у стінах парламенту, показує його внесок у розв'язання актуальних проблем розвитку українського народу того часу. Водночас чималий дослідницький інтерес викликають публікації М. Мудрого, у яких показано вплив українсько-польських відносин на формування поглядів К. Трильовського [135] та О. Павлишина, де вміщено важливі біографічні відомості щодо життєдіяльності діяча [144]. На сутності функціонування галицьких військово-спортивних організацій сконцентрував свої творчі пошуки дослідник В. Бережанський [14].

У цей період виходять друком також роботи відомих дослідників стрілецького руху М. Литвина і К. Науменка [123-125], де автори показують передумови та процес еволюційного розвитку національних парамілітарних організацій Галичини, визначають причини, що спонукали до створення відповідних формувань. Значний науковий інтерес у цьому контексті становить книга Б. Якимовича «Збройні сили України: Нарис історії» [268], в якій детально розкрито основні етапи становлення українського війська. Цілий пласт важливого матеріалу, який розкриває процес формування

національних збройних структур, піднято у працях С. Макарчука «Українська республіка галичан» [130] та О. Шишки «Слідами листопадових боїв» [265].

На початку 2000-х років можемо простежити суттєву активізацію у дослідженнях постаті К. Трильовського. У зв'язку з цим потрібно виокремити працю Т. Андрусика «Правові погляди Кирила Трильовського» [2], де ґрунтовно висвітлюються погляди ученого. Автор вважає К. Трильовського самотньою постаттю українського громадського та політичного життя Галичини кінця XIX – початку XX ст. Розглядає його як одного із творців ідеології української радикальної партії, що мав суттєвий вплив на розвиток української правової та політичної думки того періоду. Фактично постать діяча досліджується крізь призму його приналежності до представників так званої адвокатської доби в українському русі, коли керівне становище в усіх сферах суспільного, політичного, економічного та культурного життя в Галичині посідали адвокати. Автором акцентується, що вони приділяли найменшу увагу власному добробуту та благополуччю, вбачаючи своє покликання в служінні рідному народові. На переконання автора, саме їхня діяльність дала змогу поставити українські вимоги на правові основи, розробити правові механізми боротьби за забезпечення та захист прав і свобод українського народу [2, с. 126].

До цієї проблематики звернувся також дослідник А. Бойчук [19], який поряд із дослідженням правових поглядів діяча, значну увагу приділив також вивченню його державницької позиції. Автор зауважує, що роль К. Трильовського у процесі формування вітчизняної політико-правової думки та становлення української державності в другій половині XIX – початку XX століття надзвичайно велика і ще недостатньо оцінена майбутніми поколіннями. Але через певний проміжок часу його внесок у розбудову самостійної України та її правої системи буде належно оцінений на найвищому рівні. У зв'язку з цим автор наголошує на посиленні наукового інтересу вітчизняних і зарубіжних науковців до вивчення не тільки творчості

К. Трильовського, але й до багатьох забутих імен «великих українців», про яких потрібно згадати та пам'ятати.

Поряд із висвітленням правових поглядів К. Трильовського у цей період вченими активно розробляються важливі аспекти політичної діяльності діяча. Так політична діяльність К. Трильовського стала об'єктом ряду науковців, серед них виділимо таких, як: І. Босак [25], І. Василик [29], І. Лісна [127], М. Пікуляк [150], Ю. Плекан [152-154], Р. Томчик [216]. Праці зазначених науковців проливають світло на важливі питання щодо участі К. Трильовського у роботі Української фракції Галицького крайового сейму в боротьбі за новий виборчий закон напередодні Першої світової війни, відображено боротьбу за виборчі реформи напередодні війни, показано участь діяча у державотворчих процесах в Галичині у 1918-1923 рр., відображено специфіку його діяльності у лавах Української радикальної партії та проілюстровано її роль в суспільно-політичному житті на початку ХХ ст., розкрито важливі аспекти політичної діяльності Кирила Трильовського у 1890-1914 рр., проаналізовано його участь у загальних політичних та ідеологічних процесах в Австро-Угорській імперії.

Цілий пласт досліджень цього періоду присвячено ключовим питанням роботи К. Трильовського у складі ЗУНР. Як відомо, діяч увійшов до законодавчого органу республіки – Української Національної Ради на правах колишнього українського посла до австрійської Державної Ради. Перші тижні він перебував у складі її віденської делегації, а напередодні листопадового зриву повернувся до Галичини. З цього часу діяч активно розпочинає діяльність з розбудови органів новоутвореної української держави. Серед них значний науковий інтерес становить праця О. Павлишина [145], де досліджуються об'єднавчі процеси УНР і ЗУНР та участь у цих процесах К. Трильовського. Інформативно насиченим є дослідження Б. Тищика [214], де подано відомості стосовно діяльності діяча у складі ЗУНР. Важливі питання участі діяча у політичній боротьбі в українському таборі за часів ЗУНР подає О. Хімяк [256].

Надзвичайно важливий потенціал для дослідження діяльності К.Трильовського у складі ЗУНР має збірник «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали». За своїм характером – це переважно офіційні урядові документи: закони, розпорядники, обіжники, накази, меморандуми, ноти, листування з міжнародними організаціями й іноземними країнами, офіційні та приватні листи державних діячів. Наводяться протоколи засідань Ради уповноважених диктатора ЗУНР, що виконувала функції уряду, документи, що відображають зовнішньополітичну діяльність ЗУНР. У збірнику також висвітлюються проблеми, пов'язані з державотворчими й адміністративно-організаційними процесами, що відбувалися в країні від часу її проголошення до кінця існування. Чимало уваги присвячено соціально-економічним відносинам і визвольним змаганням, розкриваються суспільно-політичні процеси та сутність національно-культурного відродження в період існування ЗУНР. В контексті нашого дослідження потрібно виокремити «Спомини Др. Кирила Трильовського «До Львова» [203], Статут Української Національної Ради, прийнятий у Львові 18 жовтня 1918 р. [207], лист диктатора Євгена Петрушевича уповноваженому для справ внутрішніх, судівництва і комунікації про склад і зарплату членам кодифікаційної комісії [108], розпорядження диктатора Євгена Петрушевича про утворення кодифікаційної комісії при уряді для справ внутрішніх, судівництва і комунікації [170], інформацію «Громадського голосу» про конференцію української радикальної партії від 16 лютого 1919 р. і обрання управи партії [83], повідомлення головної управи української радикальної партії про відновлення виходу газети «Громадський голос» [156].

Окреме місце на початку 2000-х років займають публікації, де висвітлюється роль і значення К. Трильовського в організації січового руху та діяльності «Січей». Показовими у цьому плані є публікації П. Арсенича, де розкривається його роль у заснуванні товариства «Січ» [6], та А. Сиви, де аналізується його діяльність у створенні символіки січових організацій [198];

200]. Дане питання стало також об'єктом наукових зацікавлень Б.Трофим'яка, в яких відображено функціонування гімнастично-спортивних організацій у національно-визвольному русі Галичини в другій половині XIX – першій половині XX ст. [247] та М. Лазаровича, де уміщено важливу інформацію про формування, ідейні основи та боротьбу Легіону Українських січових стрільців [103].

На сучасному етапі спостерігається суттєве поживлення досліджень постаті К. Трильовського. Серед праць сучасників значна увага приділяється різносторонньому вивченню особистості діяча, оприлюдненню невідомих раніше сторінок його життя і творчості. В умовах сьогодення дослідниками найбільше уваги приділяється адвокатській діяльності К. Трильовського, його суспільно-політичній роботі та участі діяча у становленні українського січового руху.

Одним із напрямків, які доволі ґрунтовно розробляють сучасні учені, є адвокатська діяльність К. Трильовського. Інформація про правника у таких роботах подана переважно з позицій розгляду загальних питань розвитку адвокатури того часу. До таких робіт належать публікації Т. Андрусика, де подано інформацію про роль К. Трильовського та його колег по фаху у розвитку української правової думки [1]. О. Аркуші, де зосереджується увага на особливостях функціонування соціально-професійної групи українських адвокатів у Галичині другої половини XIX – початку XX століття [5]. До тематики фахових та життєвих пріоритетів у становищі українського адвоката в Галичині на межі XIX–XX ст. звернулася О. Ганусин [43], вплив українських адвокатів на державотворчі процеси початку XX століття розкриває А. Коваль [87], на питаннях національної ідентифікації й професійної діяльності Галицьких адвокатів наприкінці XIX – на початку XX століття детально зупиняється Н. Мисак [133], діяльність К. Трильовського та його колег-адвокатів як культурно-просвітніх діячів висвітлено у розвідці І. Карпової [84]. У публікаціях І. Василик зосереджується увага на ролі адвокатів у становленні української державності [27; 28]. К. Трильовському у

цих процесах відведено окреме місце з відображенням його активної участі в українському державотворенні кінця XIX – початку XX ст. На правове забезпечення адвокатської діяльності на українських землях у складі Австро-Угорської імперії наприкінці XIX ст. звернув увагу дослідник Є. Дурнов [73].

Окремо у цьому контексті слід виділити наукове дослідження А. Бойчука «Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX століття (на матеріалах Галичини)» [20]. Розглядаючи діяльність адвокатів того часу, автор доволі детально зупиняється на персоні К. Трильовського як активного борця за права українського народу. Учений зауважив, що у 1907 р. діяча обрано послом до віденського парламенту, причому він здобув чи не найбільшу кількість голосів з усіх його депутатів. Від початку своєї депутатської діяльності діяч намагався піднести українську проблему на загальнодержавний рівень. Зокрема, 1908 р. разом з майбутнім президентом Чехословацької республіки Т. Масариком організував у Празі велике віче, на якому ознайомив чеську громадськість з фактами переслідувань, яких зазнає український народ Галичини з боку польської адміністрації краю. Виступаючи на зібранні, К. Трильовський заявив, що коли й далі триватимуть утиски українського народу, то подібні збори скликатимуться й в інших краях не тільки Австрії, але й по всій Європі. Активно використовував парламентську трибуну для захисту прав та інтересів народу. Окремо А. Бойчук висвітлює непримиренну боротьбу парламентарія зі зловживаннями галицької крайової адміністрації.

Одним із найбільш ґрунтовних сучасних видань, де здійснено різносторонній аналіз постаті К. Трильовського є праця М. Петріва «Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст.» [147], видана 2014 року у Києві. Книга присвячена дослідженню життя й діяльності українських адвокатів – державних, громадських, політичних та культурно-освітніх діячів кінця XIX – першої половини XX ст., на згадку про яких в Україні встановлені пам'ятники, меморіальні таблиці, пам'ятні знаки. Видання містить життєпис

адвокатів, аналіз їхніх світоглядних орієнтирів і політико-правових поглядів та матеріали до бібліографії кожної з персоналій.

У цьому зв'язку відомості про К. Трильовського подаються з моменту його народження та юних років з детальним аналізом передумов формування світогляду діяча. Показано особливості становлення діяча як творчої особистості із зазначенням внутрішніх і зовнішніх чинників, що вплинули на ці процеси. Автор зауважує, що адвокат упродовж життя не припиняв фахової діяльності та боронив не тільки українців, але й представників інших народів. Водночас відображено парламентську діяльність митця зазначаючи, що від самого початку депутатської діяльності К. Трильовський виносив проблеми українців краю на загальнодержавний рівень. У книзі багато матеріалу подано про громадсько-політичну і культурно-просвітницьку діяльність К. Трильовського, зокрема створення «Січей», мережа осередків яких у першому десятилітті ХХ ст. охопила Галичину та Буковину. Наголошується, що він не тільки став засновником «Січей», але як фаховий адвокат надав їм організаційної форми та змісту, що дало можливість проводити широку легальну пропагандистську діяльність серед українського народу, насамперед серед селянства. Чи не найбільшою заслугою січового руху стало залучення до нього української молоді, яка формувалася патріотично, гартувала національний дух [147, с. 435].

Надзвичайно важливим для нашого дослідження є аналіз автором творчої спадщини К. Трильовського, серед якої він особливо виділив спогади, поезію, січові пісні, публіцистику, промови, політико-правничі розвідки діяча. На переконання автора книги державно-правові погляди діяча необхідно розглядати через призму аналізу опублікованих промов у парламенті, чисельних політико-публіцистичних статей та історично-публіцистичних нарисів.

Окреме місце серед праць науковців займає політична діяльність К. Трильовського. У цьому аспекті потрібно виокремити дослідження А. Баран, яка проаналізувала діяльність українських депутатів у

парламентських інституціях того часу, детально зупиняючись на персоні К. Трильовського. Дослідниця простежила його парламентську діяльність, схарактеризувала роботу у лавах радикальної партії, участь у заснуванні суспільно-політичних товариств та організацій, показала його позицію у справі щодо боротьби за український університет у Львові та наголосила на його визначній ролі у справі заснування січового руху. Так, серед праць авторки, варто виокремити дослідження «Виборча реформа в Австро-Угорській монархії 1907 р. і роль українських депутатів у її проведенні» [10], «Діяльність депутатів-українців австрійського парламенту зі створення українського університету у Львові» [11] та «Діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897-1918 рр.): історико-правове дослідження» [12]. Зазначимо, що саме тематика діяльності депутатів-українців у австрійському парламенті стала підсумком творчих пошуків авторки з даної теми та логічно лягла в основу її кандидатської дисертації, захищеної 2013 року [13]. Вивчаючи постать К. Трильовського у руслі тогочасних суспільних та політичних процесів, авторка встановила, що значною заслугою діяча у досліджуваній період була ініціатива зі створення й організації військових формувань, а саме Українського січового стрілецтва (УСС) як майбутньої військової сили для розбудови Української Держави. УСС виражало надії національно свідомої частини населення Східної Галичини на виборення української держави.

Політична діяльність К. Трильовського доволі глибоко проаналізована і в інших дослідженнях науковців. Так, Л. Бойчук детально зупинилася на парламентській діяльності діяча у період 1907-1918 років [21]. Зазначимо, що дослідниці належать й інші роботи, де вивчається постать К. Трильовського [22]. У праці Н. Григорук висвітлюється сутність парламентських виборів і діяльність української репрезентації у Відні в 1907-1911 рр. [51], Ю. Плекан детально розкрив особливості діяльності українських депутатів австрійського парламенту у XIX – поч. XX ст. [152] та встановив ставлення польських лівих

і лівоцентристських партій до українського питання в Галичині на початку XX ст. [154].

Важливими для нашого дослідження є також роботи І. Чорновола, де показано участь К. Трильовського у роботі Галицького сейму в 1913-1914 рр. та 1907-1918 рр. – австрійського парламенту [260], Г. Паски, де відображено специфіку взаємин Лева Бачинського і Кирила Трильовського у різні періоди їхньої діяльності [146], П. Шкраб'юка, де проаналізовано діяльність К. Трильовського у складі Радикальної партії та розкрито його роль у створенні партійних структур [266]. Зазначимо, що до питань партійної роботи К. Трильовського неодноразово звертався у своїх дослідженнях Ю. Яковлев [269; 270].

На сьогодні все більший науковий інтерес серед дослідників становить питання щодо діяльності К. Трильовського у складі ЗУНР. Серед розробок сучасних учених у цьому напрямку потрібно зупинитися на працях П. Гай-Нижника [40; 41], де проаналізовано структури державної влади в ЗУНР–ЗОУНР у період з листопада 1918 р. по грудень 1919 р. В. Виздрик та О. Мельник розкривають суть аграрної політики уряду ЗУНР (ЗОУНР) [34], Н. Головка, І. Соляр, О. Красівський, О. Муравський, О. Фіногенов акцентують на діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй на початку XX ст. [44; 201; 250], І. Гошуляк аналізує основні аспекти української соборності починаючи від ключових її ідей і до Акту Злуки [50], А. Королько простежив особливості становлення й функціонування органів української влади на Покутті в період існування Західно-Української Народної Республіки у 1918-1919 рр. [94]. У праці Н. Литвин розкривається віденський період уряду ЗУНР [126], а дослідник Б. Тищик подає важливі відомості стосовно основоположних засад створення і функціонування ЗУНР [213]. Зауважимо також, що цінні відомості про роботу К. Трильовського в органах ЗУНР вміщено у документальному виданні «Українська націонал-демократія (1918-1929)» [155].

Значний масив наукових досліджень проливають світло на роль і значення К. Трильовського в організації січового руху, який набув масового поширення в українських землях на початку XX ст. Характерно, що К. Трильовський був одним із основоположників січового руху в краї, розробляв та його нормативно-правові основи діяльності. З огляду на це, цілком закономірно, що дане питання стало об'єктом дослідження багатьох учених.

Особливо необхідно виокремити монографічне дослідження М.Гуйванюка «Січовий рух у Галичині й Буковині (1900-1914 рр.)» [55], в якому автор подав ґрунтовний історіографічний огляд літератури з цієї теми та постаті К. Трильовського українських, польських, американських та інших дослідників. Вивчаючи зміст та основні форми діяльності пожежно-гімнастичних товариств «Січ» у Галичині й на Буковині на початку XX ст., автором обґрунтовано передумови зародження січового руху в Галичині й на Буковині, простежено процес створення перших січових товариств з детальним аналізом їх статутів, січової атрибутики, проаналізовано організаційну структуру січового руху в Галичині й Буковині, визначено головні напрямки протипожежної та гімнастичної діяльності «Січей», з'ясовано їхні стосунки з владними структурами та громадськістю, розкрито участь «Січей» у передвиборчій боротьбі до австрійського парламенту та Галицького і Буковинського соймів, а також їхню роль в сільськогосподарських страйках на початку XX ст., визначено та розкрито головні напрямки громадської роботи січових товариств та прослідковано трансформацію «Січей» у парамілітарній організації «Українські Січові Стрільці».

Аналізуючи роль К. Трильовського у створенні січового руху автор встановив, що січовий рух у Галичині й на Буковині на початку XX ст. мав глибоке соціальне і політичне підґрунтя, що зумовлювалося особливістю тогочасного українського національного руху: частковою дезорганізацією українського національного життя, відсутністю одноцільного поступу,

пов'язаного з розколом в українській партійно-політичній системі кінця XIX ст.; недостатньою якістю українського шкільництва; проблемами, пов'язаними із гасінням пожеж у сільській місцевості. У ході дослідження ми розглянули, що К. Трильовський не тільки став засновником «Січей», але й надав їм організаційної форми й змісту, особисто складав пісні та марші, видавав роз'яснювальну літературу, влаштовував січові свята, впровадивши військово-козацькі ранги та термінологію, сприяв розповсюдженню серед народу давніх традицій.

У численних дослідженнях автора порушуються також важливі питання розвитку січового руху у Галичині й на Буковині початку XX ст. у загальнослов'янському контексті [56], подаються загальні енциклопедичні відомості про К. Трильовського [58], охарактеризовано його взаємини із широкими колами української інтелігенції того часу [57].

Значну наукову цінність з даного питання мають також публікації А. Нагірняка, де схарактеризовано К. Трильовського як організатора січового руху у Галичині кінця XIX – початку XX ст. [138] та показано його роль у національно-визвольному русі Галичини в кінці XIX – першій половині XX ст. [137]. Практичні аспекти діяльності українських товариств «Січ» відображені у публікації Н. Вільчинської [37], особливості поширення січового руху на територію Покуття початку XX ст. розкриває у своїх працях А. Королько [91; 93], до питання історико-правових засад становлення та функціонування українських наукових, громадських та культурно-освітніх інституцій Східної Галичини у 1848-1939 рр. звертається у своїй монографії С. Церковник [258].

У контексті нашого дослідження, важливою науковою цінністю вирізняється праця сучасного вченого І. Монолатія «Українські легіонери: Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914-1918 рр.» [134]. У книзі здійснюється аналіз діяльності К. Трильовського з організації січового руху в Україні. У ході висвітлення історії Січових Стрільців автор простежив їх роль як потужної бойової організації та важливого осередку

українського національного руху. При цьому автором акцентується, що Українські Січові Стрільці стали першою національною збройною формацією, яка після понад двохсотлітньої перерви в історії української військовості заклала наріжний камінь у підмурівок національної армії й стала історичним передвісником сучасних Збройних сил України [134, с. 4].

Для всестороннього вивчення державно-правових поглядів К. Трильовського значну роль мають праці, які відображають специфіку тієї доби. Завдяки детальному опрацюванню зазначеної літератури стає можливим виявлення факторів та встановлення передумов формування і кристалізації поглядів діяча. Зокрема у працях В. Виздрика доволі детально розкрито особливості встановлення польської адміністрації в Галичині на початку 20-х років XX століття [32] та відображено сутність українсько-польських суперечностей у контексті суспільно-політичних взаємин на початку 20-х років XX століття у Східній Галичині [33]. Інші дослідники зосередили увагу на правовому регулюванні національно-політичних прав українців у складі імперії Габсбургів [82], на особливостях діяльності польської адміністрації в Галичині [101], розвитку адміністративно-територіальної системи Підкарпатської Русі [131], діяльності тогочасних товариств та організацій [167], становленні австрійського права у Галичині [211].

Інформативно насиченими вважаємо матеріали наукової конференції «Кирило Трильовський і січовий рух», присвяченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців, яка відбулася 6 травня 2014 р. у м. Коломия. Серед чисельних публікацій, у яких різносторонньо досліджується постать К. Трильовського, необхідно виокремити праці Л. Бойчук, де відображено участь К. Трильовського у суспільно-політичному та культурно-освітньому житті краю [23], А. Соки, де розкрито роль К. Трильовського у розробці символіки січового руху в Галичині [199], М. Петріва, який здійснив бібліографічний нарис відображення К. Трильовського на сторінках

видавничо-дослідницького проєкту «Бібліотека адвокатури України» [148], В. Нагірного, який здійснив аналіз участі діяча у суспільно-політичних процесах у краї [136], М. Лазаровича, де простежено участь К. Трильовського в українському січово-стрілецькому русі у 1900-1914 роках [102], А. Королька та В. Марчука, у яких аналізується участь К. Трильовського в діяльності українського радикального політичного товариства «Народна Воля» [95], відображається його роль в утвердженні організаційно-правових засад функціонування «Народних спілок» на Покутті у кінці XIX – на початку XX ст. [92], а також О. Павлишина, який здійснив комплексний аналіз діяльності К. Трильовського в еміграційний період у 1919-1927 рр. [143].

Як бачимо, на сучасному етапі державно-правові погляди діяча викликають неабияке зацікавлення дослідників. Проте проведений аналіз стану наукової розробки проблеми свідчить, що спеціального висвітлення в українській науці воно не знайшло. Недостатнє вивчення даної теми та її наукова актуальність вимагають подальшого предметного опрацювання, яке сприятиме більш поглибленому дослідженню державно-правових поглядів Кирила Трильовського.

Таким чином, аналіз історіографічної бази дає підстави стверджувати, що постать К. Трильовського неодноразово ставала об'єктом інтересів широкого кола науковців. Значне коло досліджень пов'язане з вивченням біографічних даних діяча періоду його навчання й особливостями формування митця як свідомого індивіда. Чимало праць висвітлюють його адвокатську, суспільно-політичну, культурну, просвітницьку діяльність, розкривають роль діяча у суспільно-політичних процесах в українських землях другої половини XIX – початку XX ст., створенні та популяризації січового руху. Віддаючи належне зробленому й оцінюючи рівень певного опрацювання теми, водночас треба відзначити, що сучасний стан вивчення державно-правових поглядів К. Трильовського, як і подальший комплексний аналіз даної теми упродовж усього його життя, недостатній.

1.2. Джерельна база дослідження

Дослідження державно-правових поглядів Кирила Йосифовича Трильовського потребувало використання великого масиву архівних джерел, опублікованих матеріалів, творчої спадщини вченого, інформації з періодичних видань, а також залучення чималої кількості монографічної, публіцистичної, мемуарної та довідкової літератури.

Державно-правові погляди К. Трильовського знайшли своє відображення у його творчій спадщині, серед якої потрібно виділити його спогади, публіцистику, парламентські промови та політичні й правові праці діяча. Перші розвідки дослідника датуються другою половиною 1880-х рр. В українських часописах того часу він публікує ряд матеріалів на актуальні питання щодо життя і потреб українського населення [8, с. 11]. У цей період за редакцією К. Трильовського була надрукована збірка власних творів під назвою «Вперед». До неї також було включено праці представників молодшого творчого покоління. Першими вагомими кроками К. Трильовського в публіцистичній діяльності було надання народним читальням важливих порад щодо їх практичної діяльності.

Вже у 1890-х рр. К. Трильовський регулярно публікується на сторінках популярних на той час часописів «Громадський голос», «Народ», «Батьківщина», «Хлібороб» та ін. Характерно, що для авторства творів, крім зазначення власного прізвища, він періодично використовував псевдонім Клим Обух. Тогочасні праці стосувалися цілого ряду актуальних на той час суспільно-політичних та культурних питань і являли собою як короткі повідомлення, так і розлогі матеріали аналітичного характеру. Серед таких праць можемо виокремити: «Рух виборчий в Коломийському окрузі» [222], «Про селянське віче у Кракові і нову селянську партію» [240], «Про народне віче в Коломий 1891» [239], «В справі радикальної організації в Станіславівському повіті» [218], «Які то рускі діячі в Снятинщині» [246], «Із

Снятина» [219], «Про голод в Росії» [238], «В справі будови руского театру» [229], «Бельгійська робітницька партія перед виборами» [227], «Соціялісти і мужики» [244] тощо.

Потрібно зауважити, що з часу заснування перших «Січей» на території західноукраїнських земель, К. Трильовський у своїй творчості часто популяризує їхню діяльність, звертається до ідейно-правових засад діяльності організацій. Як безпосередній організатор січового руху на початку ХХ ст. він видавав у друкарні В. Бравнера популярний місячник «Зоря», двотижневик «Хлопська правда», де широко ілюструвався січовий рух.

Варто акцентувати, що значну частину видань того часу безпосередньо редагував К. Трильовський. Упродовж 1902-1904 рр. за його редакцією виходив часопис «Зоря» [80]. З 1910 року видання виходило вже за редакцією І. Чупрея та І. Навчука. Завдяки наполегливій праці діяча, на сторінках зазначеного друкованого видання побачили світ праці Т. Шевченка, І. Франка, Ю. Федьковича, В. Щурата, С. Руданського, Б. Лепкого, В. Самійленка, В. Стефаника, Л. Мартовича, П. Куліша та інших відомих авторів того часу [22, с. 193]. К. Трильовський спричинився також до розміщення власних публікацій на сторінках видання. Характерно, що у цей період він публікувався, підписуючись власним прізвищем та псевдонімами Клим Обух [224] чи Січовий батько [225]. Поряд із публікаціями, присвяченими січовому рухові й політичній тематиці, важливе місце займали наукові історичні розвідки, де на широкому фактичному матеріалі висвітлювалось життя українського народу. Автор неодноразово звертався до історичної тематики, зокрема до козацького періоду української історії, регулярно демонстрував традицію національно-визвольних змагань українського народу за своє національне та культурне самовизначення, боротьбу за права і свободи рідного народу. Фактично завдяки праці К. Трильовського часопис «Зоря» став одним із перших у тогочасній пресі, де на публічний загаль підносились ідея національно-визвольної боротьби.

Певний науковий інтерес мають публікації К. Трильовського на сторінках «Хлопська правда» [257]. Зауважимо, що діяч виступив засновником даного друкованого органу, яке побачило світ у 1903 році. Дане видання фактично стало органом Коломийського осередку радикальної партії. Часопис певною мірою став альтернативою «Громадському голосу», який видавався у Львові, однак через певні фінансові труднощі на певний час припинив виходити друком. На сторінках «Хлопської правди» К. Трильовський спільно з авторами висвітлював основні події радикального та січового руху, у виданні друкувались статті антиклерикального характеру, пропагувалась ідея сільськогосподарського страйку та заклик до тверезого способу життя [24]. У цьому зв'язку заслуговує на увагу праця К. Трильовського «Заяча конституція», де автором висвітлюються численні зловживання польських панів стосовно українських селян [232]. Зауважимо, що саме суспільно-політична тематика творчості К. Трильовського займає чільне місце на сторінках часопису.

Після заснування перших «Січей» та з метою поширення ідей січового руху, К. Трильовський сконцентровує увагу на публікації низки праць, що відображають особливості діяльності січових товариств, розкривають ідейні засади їх функціонування. У зв'язку з цим він ініціює заснування видань «Отаман» (1904-1908 рр.) і «Запорожець» (1902-1913 рр.). Окрім широкого поля різнопланових видань січової тематики, на сторінках часописів автор багато уваги приділяє висвітленню біографічних відомостей видатних осіб. Зокрема у календарі «Отаман» було вміщено біографії відомих українців, січовиків. К. Трильовський під власним прізвищем, використовуючи псевдоніми Клим Обух, Січовий батько, Кирило написав біографії О. Терлецького, А. Павлик, П. Лаврука, Ю. Соломійчука-Юзенчука [22, с. 193-194], суспільно-політичні праці «Михайло Павлик та народовська дволичність» [233], «Будь самостійним» [217] тощо.

Зауважимо, що у період 1904-1905 рр., у роботах К. Трильовського яскраво виражений акцент на висвітлення зловживань польської

адміністрації щодо місцевого населення. Особливо чітко це позначилось у питанні щодо переслідування владою січових товариств. Це пов'язувалось насамперед з політикою польського намісника у Галичині А. Потоцького, який розпочав масштабну кампанію у справі переслідування січового руху. У 1905 р. у Кракові К. Трильовський видав монографію «Nacjonalny ruch Rusinow a Sicze», де з авторських позицій розкривається суть переслідування владою діяльності «Січей» [272]. Такі дії влади він вважав необґрунтованими, оскільки українське населення краю мало усі законні підстави для власної самоорганізації та активної діяльності у межах статутних завдань. Водночас польська влада вбачала у новостворених товариствах загрозу для свого панування, тому власними діями всіляко шкодила їх діяльності. У своїй праці дослідник прагнув показати місцевим жителям важливість та актуальність січового руху для боротьби за своє національне самовизначення.

Продовжуючи активну роботу в цьому напрямку, у 1905 р. він опублікував посібник під назвою «Характерник», де подавалась інформація щодо січових вправ, а вже через рік побачив світ «Збірник пісень, патріотичних і січових» під псевдонімом Січовий батько. У 1909 і 1912 рр. за його редакцією вийшли «Січові співаники», які містили тексти січових пісень з нотами. Розпочиналися видання з гімну «Ще не вмерла Україна», далі йшли пісні: І. Франка – «Не пора», «Розвивайся ти, високий дубе», «Гей, «Січ» іде...», «Гімн руських хлопів радикалів»; К. Трильовського – «Гей, там на горі «Січ» іде», «Гей, Чорногора зраділа», «Про Січ славно, Запороже», «Хлопська пісня» та інших поетів січовиків – В. Лебедової, О. Довганюка, Н. Устияновича. У 1909 р. за сприяння К. Трильовського вийшли друком «Політичні коляди», авторами яких були відомі на той час діячі: І. Сандуляк, Н. МIRONЮК, Г. Булик. За своїм змістом січові пісні й колядки були патріотичними творами, які спрямовувалися на піднесення національного духу серед селянства [22, с. 194].

З 1907 року починається активна парламентська діяльність К.Трильовського, що знайшло чітке відображення у його творчості. За час депутатської каденції він публікує власні виголошені з парламентської трибуни промови окремими виданнями. Уже впродовж 1908-1909 рр. виходить друком цілий ряд праць політика, які присвячені актуальним суспільно-політичним проблемам того часу.

Показовою у цьому плані є брошура, видана 1908 р. під назвою «Проч із шляхтою! Проч із єї посіпаками!» [241]. В її основу закладено виступ в австрійському парламенті від 22 липня 1907 р. Видання цікаве насамперед тим, що в ньому яскраво й об'єктивно розкрито особливості використання шляхтою службового становища для свідомої дискримінаційної політики стосовно українців. Автор наголошував, що поляки, використовуючи своє службове становище, зайняли найважливіші урядові посади, що спричинило до посилення бюрократичної тяганини та масових порушень прав і свобод українського народу. Водночас у творі подано докладні відомості про становище тогочасної судової системи, зокрема у політичних справах.

Потрібно зазначити, що парламентські промови К. Трильовського систематично виходили друком і в наступні роки. Інформативно насиченою вважаємо працю «Чи давати Австрії рекрута» [245], яка побудована на основі виступу парламентарія від 15 березня 1909 р. Зокрема, у роботі автор акцентує на численних фактах жорстоких знущань австрійських жовнірів під час окупації Боснії й Герцеговини в 1878 р., наводив приклади, коли польські старшини знущалися з українських новобранців. Така позиція діяча спричинила жваве обговорення напередодні прийняття австро-угорським парламентом законопроекту про набір новобранців до війська. У цьому ж контексті виокремимо працю автора під назвою «Про галицькі суди» [237]. В її основу було закладено парламентську промову від 24 червня 1908 р. У книзі К. Трильовський відобразив не тільки особливості формально австрійського, а й реально польського судочинства в Галичині. Він звернув

особливу увагу на зверхність у ставленні суддів до українського населення, проілюстрував вплив місцевої адміністрації на тогочасну судову систему.

Слід відзначити, що на початку ХХ ст. публікації К. Трильовського розміщувались у багатьох відомих друкованих виданнях того часу. Ряд статей опубліковано у чисельних галицьких часописах. У контексті нашого дослідження значний науковий інтерес становлять такі статті: «Новий «князь руської церкви» (про єпископа Г.Хомишина) [221], «Січковий рух і академічна молодіж» [243], «Наша робота» (про січковий та вічевий рух) [235], «Наступає чорна хмара» (про загальне голосування в Галичині напередодні виборів 1907 р.) [220], «Австро-українські політики про положенє української справи» [226]. У цих працях значна увага автора присвячена важливим суспільно-політичним аспектам життя західноукраїнських земель, висвітлюються особливості місцевого управління польської адміністрації.

Упродовж національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях праці К. Трильовського здебільшого висвітлювали актуальні питання розбудови січового руху. Чимало із них опубліковано у спеціалізованому виданні Українського Січового Союзу «Січковий голос». Зазначимо, що діяч впродовж тривалого часу був редактором даного видання і на його сторінках автор вперше використав псевдонім Козак Невмирака [223]. З 1919 р. за ініціативою К. Трильовського відновлюється видання «Громадського голосу» [215] як органу Селянсько-радикальної партії. На сторінках видання автор регулярно звертається до тематики українського національно-визвольного руху, порушує важливі проблеми правового захисту населення в умовах панування польської адміністрації в краї.

Після поразки національно-визвольної боротьби, в кінці 1920 р. К. Трильовський разом з урядом Є. Петрушевича емігрував до Відня. Тут він заснував видавництво «Чорногора». У цей період праці діяча охоплюють широке коло питань, пов'язаних з еволюцією січового руху, особливостями його трансформації у стрілецький рух на території України. У зв'язку з цим у названому видавництві почали виходити друком календар «Запорожець» та

«Січковий співаник» на 1921 р. Зазначимо, що основний акцент праць цього періоду спрямований на відновлення січового руху та пошуку оптимальних форм його функціонування. Серед тогочасних робіт ученого переважає тематика з історії січового руху, суспільно-політичних та історичних питань.

Еміграційний період творчості К. Трильовського представлений основним чином публікаціями в українських закордонних часописах, які охоплювали широке коло питань. У цей час активізується його співпраця з «Свободою» та «Народним словом» у США, «Українським словом» у Берліні та іншими виданнями. Загалом, у проміжку з 1921 по 1928 рр., К.Трильовський написав більше 900 статей до українських газет в Америці та до американських та галицьких календарів [22, с. 196].

Важливою з точки зору вивчення правового статусу українського населення у складі Російської імперії є праця автора «Російська цариця Катерина II», яка вийшла друком 1927 року [242]. Дане видання розкриває сутність імперської колоніальної політики стосовно інших народів, що населяли імперію. Даючи характеристику політиці імперського самодержавства, він детально розкрив її згубний вплив на українське населення, показавши численні порушення прав і свобод рідного народу. Важливе місце автор відвів питанням зруйнування «Січі», вважаючи це антигуманним і антидемократичним актом. Автор доволі детально простежив особливості створення в Україні замість гетьманського уряду малоросійської колегії на чолі з графом Румянцевим. Такий крок він вважав типовою політикою імперського самодержавства на шляху до посилення своєї влади над поневоленими народами.

Інформативно значущою є, на нашу думку, праця автора «Боротьба італійців за свободу та соборність», яка вийшла друком у 1928 році [228]. Розглядаючи особливості національно-визвольної боротьби італійського народу у середині XIX ст., К. Трильовський пропонує запозичити позитивний досвід тих подій у контексті українського національного відродження 1917-1920 років. Даючи оцінку боротьби італійського народу за свободу та

соборність автор у своїй праці наголошував, що ця боротьба є повчальною для українського народу, оскільки італійський народ не одразу досягнув своєї мети, а йшов до неї впродовж тривалого історичного періоду. Він проводить паралель між боротьбою італійського та українського народів за свою незалежність: після періодів піднесення національно-визвольного руху наставали періоди реакції, які провідники й ідеологи цього руху використовували для виявлення недоліків попередніх етапів боротьби за свободу і соборність, для окреслення планів на найближче майбутнє, для підтримки патріотичного настрою найширших верств народу і для кращої його організації. На думку дослідника такий досвід є актуальним і повчальним для українського народу в умовах змагань за свою свободу і самовизначення.

Вже у 1934 році К. Трильовський видав розвідку «Про велику Французьку революцію», у якій проаналізовано перебіг та основні історичні ідеї революційного руху [236]. Автор подає детальний аналіз подій, котрі передували революції, особливу звертає увагу на розвиток державно-правових інституцій, правових і політичних ідей цього періоду, дає оцінку яacobинському терору, питанням закріплення й розширення прав людини в період революції. Учений зауважив, що революція вибухнула не тільки під впливом народного гніту і зловживань зі сторони офіційної влади, але й тому, що її ідеологічні підвалини заклали провідні тогочасні французькі мислителі. Саме у їхніх працях чітко простежувалися ідеї відстоювання прав і свобод простого народу та рішучої боротьби проти наявного ладу. У зв'язку з цим учений дослідник проводив паралелі з українським суспільством, об'єднання якого дало б можливість публічно виступити проти служби на користь панів та забезпечити власну свободу.

Потужний науковий потенціал становить епістолярна спадщина К. Трильовського та матеріали щодо участі діяча у суспільно-політичних процесах на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX ст. Величезний масив документів представлений в архівних фондах,

музейних установах, приватних колекціях. Враховуючи це, робота із виявлення і введення до наукового обігу нових джерел потребує значної концентрації та активізації творчої пошукової діяльності. Значний науковий потенціал у цьому зв'язку становлять матеріали фондів Центрального державного історичного архіву у м. Львові (ЦДІАЛ).

Надзвичайно важливим для нашого дослідження вважаємо документи фонду 146 «Галицьке намісництво, м. Львів» [166; 205; 206]. Матеріали фонду вміщують важливу інформацію про участь К. Трильовського у суспільно-політичних процесах на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX ст. Значна кількість документів пов'язана із діяльністю К. Трильовського у товариствах «Народна спілка», «Народна Воля» та інших організаціях. Особливо цінними вважаємо відомості, які висвітлюють його діяльність, пов'язану із розвитком січового руху. Цілий пласт документів проливає світло на особливості реєстрації січових товариств та донесення повітових старост про нагляд за діяльністю «Січей».

Інформативно значущим для розгляду теми дисертаційного дослідження є також фонд 309 «Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів». Матеріали фонду вміщують листування К. Трильовського з членами НТШ, а також його особисті документи, що стосуються партійної діяльності [159]. У фондах 352 «Збірна станиця Українських Січових Стрільців, м. Відень» [204] та 353 «Легіон Українських Січових Стрільців, м. Львів» [132] зосереджено значний масив епістолярної спадщини К. Трильовського. Документи фондів уміщують листування, реферати та інші матеріали, які проливають світло на особливості січового руху на західноукраїнських землях, наводяться дані щодо діяльності окремих товариств у краї.

Чимало важливих документів зосереджено у фонді 358 «Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ» [122]. Для нашого дослідження важливими є документи щодо листування

К. Трильовського та А. Шептицького. Вони дають можливість висвітлити особливості їх взаємин та глибше осягнути суть суспільно-політичних явищ у тогочасному суспільстві.

Інформативно насиченим є також фонд 360 «Старосольський Володимир-Степан (1878-1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор» [116; 209]. Завдяки документальним даним можемо простежити взаємини між двома діячами, що значною мірою відображено у їхньому листуванні. У матеріалах фонду є також окремі судові справи, у яких брав участь К. Трильовський.

Ряд важливих документальних відомостей вміщено також у фонді 372 «Охримович Володимир (1870-1931), адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ» [117; 164]. Окрім листування між діячами, документи фонду розкривають важливі відомості щодо практичної діяльності К. Трильовського. Зокрема наявні дані щодо участі деяких студентів Львівського університету у вічевій діяльності на території краю, подаються цінні відомості щодо суспільно-політичних процесів на західноукраїнських землях.

Певний дослідницький інтерес становить фонд 381 «Веселовський Ярослав (1881-1917), письменник, журналіст, публіцист, громадський і культурний діяч» [114]. Документи фонду основним чином відображають листування між згаданими діячами та стосуються переважно висвітленню питань січового руху. Так мова йде про видання січових часописів і допомогу в організації січових свят, дописи щодо публікацій праць діяча в друкованих виданнях, що виходили за редакції Я. Веселовського.

Значний науковий інтерес становить також фонд 663 «Павлик Михайло (1853-1915), публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ» [113; 115; 120; 121], де широко відображено листування між згаданими діячами. Основні питання, які підіймалися у листуванні, пов'язані основним чином з їхньою участю в українському національному русі того часу. Ґрунтовна епістолярна спадщина дає можливість встановити

взаємовідносини між діячами, виокремити основні пріоритети їхньої співпраці.

Окремі відомості громадсько-політичної діяльності К. Трильовського подає фонд 664 «Ревакович Тит (1846-1919), суддя, радник Крайового суду, громадський діяч, член-засновник НТШ у Львові» [112; 118]. Серед матеріалів фонду представлене листування між діячами та ряд важливих відомостей щодо особливостей суспільно-політичного становища українських земель у той час.

Важливий науковий інтерес у контексті нашого дослідження становлять документи відділу Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [109-111]. Цінними є матеріали стосовно співпраці К. Трильовського з редакцією газети «Київська старина». Крім того, у фондах наявні матеріали щодо листування діяча з Б. Грінченком та іншими відомими тогочасними діячами.

Значну групу джерел становить преса. З середини ХІХ ст. розпочався широкий розвиток періодичних видань у краї. Часописи другої половини ХІХ – початку ХХ ст. містили інформацію про події різних аспектів життя краю, діяльність культурно-освітніх товариств і партій тощо. Часто на шпальтах преси згадувалось ім'я Кирила Трильовського. Повідомлення газет вимагали критичного ставлення та всебічної перевірки. При їх дослідженні враховувались умови, у яких вони були опубліковані, та суб'єктивне сприйняття різними людьми певних явищ і подій.

Інформативно значущими для теми дослідження є «Вільне слово» [36], «Вісти з Січи» [38], «Гайдамаки» [39], «Галичанин» [42], «Голось народа» [45], «Громада» [52], «Громадський голос» [53], «Дзвін» [69], «Діло» [70], «Запорожець» [78], «Зоря» [80], «Народний голос» [139], «Нова Січ» [140], «Новий громадський голос» [141], «Отаман» [142], «Покуття» [157], «Поступ» [160], «Праця» [162], «Приятель» [163], «Свобода» [171], «Січ» [194], «Січовий голос» [195], «Січові вісти» [196], «Хлопська Правда» [257] та інші видання того часу.

В червні 1896 р. вийшло перший номер часопису «Громада» (з підзаголовком «Часопись для робучого народа») [52]. Головним редактором і видавцем часопису, що планувався як щомісячник, був К. Трильовський. Видання призначалося для широкого кола читачів, передусім селян. У статті «Від редакції», вміщеній у першому числі видання підкреслювалося, що редакційний колектив часопису ставив своїм завданням культурно-просвітницьку діяльність серед різних верств українського народу.

Потрібно зауважити, що діяч був активним учасником радикального руху й у зв'язку з цим чимало його публікацій зосереджувалися на сторінках радикальних видань. У цьому контексті потрібно зазначити газету «Громадський голос» [54], яка систематично відображала світоглядну позицію як представників радикального руху, так і висвітлювала основні аспекти зародження і становлення січового руху у краї. К. Трильовський неодноразово розміщував публікації у цьому виданні, й вони стосувалися основним чином його офіційної позиції стосовно стану справ у Галичині, ключових проблем українського населення [30, с. 10].

Ще одним не менш важливим виданням того часу вважаємо ілюстрований місячник для народу «Зоря» [80], який з перервами друкувався аж до 1910 року. Дане видання виходило за редакцією І. Чупрея та І. Навчука і відображало основним чином ідею боротьби за національне визволення українського народу. У зв'язку з цим багато питань, які висвітлювалися на сторінках видання, стосувалося потреб та інтересів простого українського народу.

Значний науковий потенціал для нашого дослідження має газета «Свобода», яка була одним із перших україномовних видань у США та офіційним органом Українського Народного Союзу. Газета виходила друком з 1893 р. та виступала ідейною, патріотичною, національною платформою українства. На сторінках видання уміщено важливий матеріал стосовно діяльності К. Трильовського як діяча Української боєвої управи УСС [176, с. 3], [177, с. 2], [189, с. 2], [191, с. 2], його участі у роботі Загальної

Української Ради [182, с. 2], [193, с. 2], окремих аспектів суспільно-політичної та культурно-просвітницької діяльності діяча [192, с. 4-5], [175, с. 2], [183, с. 5], [186, с. 4], [187, с. 4], [180, с. 5], [173, с. 1], [174, с. 4], [178, с. 4], [181, с. 4], [188, с. 4], [172, с. 4], [179, с. 4], [184, с. 2], [185, с. 2].

Значна кількість публікацій К. Трильовського зосереджена у часописі «Хлопська правда» [257], який був заснований у Коломиї. За своїм характером це було видання радикальної партії, яке призначалося основним чином для висвітлення інтересів селянства. Важливе місце у його тематиці займали також основні аспекти діяльності «Січей», свідчення про нього регулярно зустрічалися на сторінках видання.

Значну кількість інформативного матеріалу стосовно світоглядних орієнтирів К. Трильовського можемо почерпнути у друкованому виданні «Запорожець» [78]. За своїм характером видання позиціювалося як щорічний січковий календар, у якому порушувалися актуальні питання діяльності січових товариств. Дане видання доволі детально відображало ідейно-теоретичні та практичні переконання митця стосовно участі січових організацій у національно-визвольному русі на західноукраїнських землях. Саме на сторінках часопису К. Трильовський активно закликав населення до підтримки ідей січового руху. З цією метою часто відображалась інформація про героїчні події козаччини та її роль у процесах українського національного відродження.

На початку ХХ століття було засновано тижневик «Січковий голос» [195]. На сторінках видання К. Трильовський часто звертався до важливих питань поточного суспільно-політичного життя, які відбувалися в Україні та Галичині. Одночасно чимало уваги він приділяв історичним закономірностям виникнення різнопланових товариств та організацій, діяльність яких спрямовувалась на боротьбу за українську національну ідею.

Важливі відомості про діяльність К. Трильовського як основоположника січового руху відображені на сторінках газети «Діло» [70]. Це видання було одним із найважливіших народовських часописів кінця ХІХ

століття. На його сторінках друкувалися чисельні відомості про страйкову діяльність на території західноукраїнських земель, висвітлювалися важливі питання стосунків «Січей» з іншими товариствами та організаціями того часу.

Участь К. Трильовського у січовому русі широко описувалася також у тижневику «Поступ» [160], який видавався на початку XX століття. Серед широкого спектру інформації, що стосувалася важливих галузей життя народу, багато аналітичних відомостей присвячено саме січовому руху. Видання дає можливість простежити участь діяча у діяльності місцевих товариств та організацій на території Галичини.

Окрему групу джерел становлять спогади К. Трильовського, у яких присутній багатий фактологічний матеріал, який дає можливість встановити окремі аспекти проблематики. Такий вид джерел унікальний з точки зору наявності за його суттю особистих роздумів автора, власних спостережень та відображення духу часу із притаманними йому унікальними особливостями. Повернувшись з еміграції, діяч розпочав активну роботу з видання друком власних спогадів.

Зауважимо, що перший досвід написання мемуарів сягає 1919 р., коли він написав короткі спогади «До Львова» – про події у Львові на початку листопада 1918 р., які перевидані у першому томі збірника «Західно-Українська народна республіка» (2001). У 1927 р. у «Календарі Червоної калини» він опублікував статтю під назвою «З моїх споминів», де відобразив історію створення стрілецьких товариств, легіону Українських Січових Стрільців [231]. Згодом, у 1936 р. на сторінках «Літопису Червоної Калини» було надруковано «Мої перші дні у З.У.Н.Р.», де висвітлювалася громадсько-політична діяльність у Західноукраїнській Народній Республіці впродовж початкового періоду її існування [234].

Розлогі спогади зі свого життя та діяльності під назвою «З мого життя» розпочав писати в похилому віці, 1 грудня 1933 р. – дата, яка вказана на першому аркуші спогадів. Останньою датою запису є 6 липня 1940 р., що

достеменно стало відомо з вивчення оригінальних тринадцяти зшитків рукопису цих спогадів, які 2010 року передав до фондів Музею історії міста Коломиї його онук Богдан Трильовський з Канади. Ці спогади вибірково опубліковані у пропам'ятній книзі «Січей» – «Гей, там на горі «Січ» іде!» (1965, Едмонтон, Канада) за редакцією його сина Петра. В першому номері «Літопису Коломийського» (1992) опубліковано уривки спогадів. У 1999 р. мемуари перевидані в Україні в повному обсязі зі вступною статтею Олега Павлишина. На сьогодні дане видання є одним із найґрунтовніших життєписів К. Трильовського.

Потрібно констатувати, що творча спадщина К. Трильовського надзвичайно багата й різностороння. Вона охоплює широке коло питань і суттєво проливає світло на суть державно-правових поглядів діяча. Автору належить більше ніж 2000 статей на актуальну суспільно-політичну, культурно-освітню та соціальну тематику. Серед видань потрібно виокремити монографії, брошури, підручники для січових вправ, збірники січової творчості, парламентські промови, історичні нариси, статті, рецензії та замітки у тогочасних друкованих виданнях. У своїй творчості автор використовував численні псевдоніми, такі як: Клим Обух, Січковий батько, Кирило, Козак Невмирака, Гриць Гуцуленко. Завдяки працям ученого вдалось заповнити ряд прогалин у сфері вивчення актуальних питань українського державо- і правотворення другої половини XIX – початку XX ст.

Отже, джерелами для написання дисертації послужили документи про життя, творчість і діяльність Кирила Трильовського, що розміщені у національному архівному та музейному фонді України. Аналіз досліджуваної теми підтверджує, що для з'ясування державно-правових поглядів діяча важливе значення мало вивчення й залучення до наукового обігу архівних документів і матеріалів, їх аналіз, узагальнення й систематизація. Щоб здійснити відбір матеріалу, довелося провести значну пошукову роботу.

Опрацьовані матеріали в більшості випадків є рукописами та потребують всебічного аналізу, зіставлення та перевірки фактів, які в них наводились.

Висновки до розділу 1

За результатами проведеного у першому розділі дослідження маємо підстави стверджувати, що джерельна та історіографічна база теми досить вагома й багата за видовим і персонологічним складом та має значний інформаційний потенціал. Представлено чималу кількість літератури, яка торкається різних аспектів досліджуваної проблеми. Однак ця література не є систематичною, не охоплює питання загалом.

Віддаючи належне проведеному аналізу проблематики нашого дослідження, необхідно констатувати, що донині питання державно-правових поглядів К. Трильовського так і не стало предметом спеціального комплексного вивчення. Наявні наукові праці й розвідки стосуються окремих аспектів проблеми. Історіографічний аналіз державно-правових поглядів К. Трильовського аналізується переважно в контексті загальних суспільно-політичних процесів на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX ст. Окремі аспекти проблеми порушуються в контексті дослідження особливостей зародження і функціонування січового руху в Україні.

Джерельна база теми досить вагома й багата за видовим і персонологічним складом та має значний інформаційний потенціал. Проведений пошук з допомогою методів джерелознавчої евристики в установах Національного архівного фонду України, бібліотеках та музейних установах дав змогу виявити оригінальні документи й матеріали, що склали джерельну базу дослідження державно-правових поглядів К. Трильовського. Проаналізовані джерела чисельні та багатоаспектні, за всіма ознаками репрезентативні, а тому є основою для пропонованих нами узагальнень і висновків.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА УТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ КИРИЛА ТРИЛЬОВСЬКОГО

2.1. Формування державно-правових орієнтирів К. Трильовського у руслі суспільно-політичних процесів на українських землях в кінці XIX – на початку XX ст.

Кирило Трильовський є однією зі знакових фігур українського суспільно-політичного та громадського життя західноукраїнських земель кінця XIX – початку XX століття. У вітчизняному національно-визвольному русі він став одним із творців ідеологічної основи у діяльності Української радикальної партії й здійснив помітний вплив на становлення вітчизняної політичної та правової думки того часу. Він належав до так званої «адвокатської доби» [5, с. 64] у розвитку українського національного руху тобто періоду, коли адвокати займали ключове становище у політичному, суспільному, культурному та економічному житті західноукраїнських земель [27, с. 217]. Саме належна обізнаність з чинним законодавством, здатність відстоювати правовим шляхом передбачені законом права і свободи [91], економічна незалежність, відсутність специфічних станових інтересів, все це робило тогочасного адвоката провідником нових прогресивних ідей у суспільстві [1, с. 17]. Уся діяльність і державницька позиція К. Трильовського були присвячені служінню рідному народові, при цьому мінімальна увага приділялася власному добробуту й благополуччю. Державно-правові орієнтири та життєва позиція К. Трильовського сприяли піднесенню українського національного питання на широкий загальний і дали можливість виробити юридичні основи боротьби рідного народу за своє самовизначення та розробити правові механізми у сфері захисту його прав і свобод.

Кирило Йосифович Трильовський народився 6 травня 1864 р. у селі Богутин на Золочівщині в сім'ї священника. Його шкільні роки пройшли у

Золочеві й Бродах, а згодом у гімназії в Бродах та Коломиї [2, с. 126]. Ще в період навчання він належав до таємного учнівського гуртка. Згодом здобував вищу освіту як студент юридичного факультету Чернівецького, а потім і Львівського університетів [136, с. 154]. Під час навчання у Львівському університеті був головою українського студентського товариства «Академічне Братство» (1888-1890), розпочав займатися політичною діяльністю [147, с. 432].

Потужний вплив на становлення світогляду Кирила Трильовського мав «Кобзар» Шевченка. Саме творчість Т. Шевченка спричинила зацікавлення ним історичними процесами українського державотворення, зокрема у козацьку добу [137, с. 98]. У процесі становлення творчої особистості Кирила Трильовського можемо відзначити значний вплив Михайла Драгоманова на формування його політико-правових орієнтирів [2, с. 126]. З огляду на це, подальша громадська та суспільно-політична діяльність Кирила Трильовського нерозривно пов'язана з ідеями радикального руху та логічно вилилась у його участь у діяльності української радикальної партії, яка була створена 1890 року під ідейним впливом Михайла Драгоманова. З цього часу можемо констатувати неухильне дотримання радикальних ідей К. Трильовським упродовж усієї своєї життєдіяльності.

Помітний вплив на формування державно-правових поглядів Кирила Трильовського мала також праця Юліана Бачинського «Ukraina irredenta». Даний твір дозволив діячу усвідомити, що реалізація ключових соціалістичних ідеалів стає реальною тільки за умови політичної самостійності українського народу [216, с. 207-208]. Саме такі ідеї діяч використовував у програмних засадах радикальної партії на конгресі 1895 року як уже активний учасник українського радикального руху [106, с. 117].

Беручи участь у суспільно-політичному житті краю, він виступив редактором таких відомих видань, які виділялися не лише змістом, але й гучними назвами: «Громада» (1896-1897), «Зоря» (1904), двотижневик

«Хлопська правда» (1903-1909), «Громадський голос», «Січовий голос» (1919), календар «Запорожець», «Отаман» [136, с. 154].

У 1894 р. у Кракові К. Трильовський здобув докторський ступінь, отримав фах адвоката та склав адвокатські іспити. Слід зазначити, що адвокатський іспит на той час складався за заявкою кандидата до адвокатури після представлення документів про здобуття ним докторського ступеня з права, а також успішного завершення стажування. Такий іспит приймала комісія у складі членів апеляційного суду тієї землі, де кандидат мав намір здійснювати адвокатську діяльність. Комісія, до складу якої входили голова та два юридичні радники, тобто винятково особи суддівського стану, повинна була ґрунтовно проекзаменувати кандидата в письмовій та усній формі. Як зауважив сучасний дослідник Є. Дурнов, «письмова частина іспиту складалась із розв'язання юридичних завдань і обов'язково поєднувалась з усною частиною. Предметами іспиту були формальне і матеріальне приватне право, насамперед положення про судочинство та банкрутство, а також судочинство в безспірних справах, включно з так званою «канцелярною юриспруденцією», що регулювала участь під час складання документів про укладення угод та інших правових актів у рамках приватного права. Під час усної частини іспиту, крім того, перевірялось знання законів, які діяли в тому судовому окрузі, де кандидат мав намір здійснювати адвокатську діяльність, причому не лише загальних, так званих «рідних» законів, але також спеціальних муніципальних та земельних законів. Особливо цінувалось «вміння красномовства» кандидата, а також його «старанність, майстерність та чесність» під час стажування. За результатами іспиту екзаменаційна комісія складала відповідний висновок, де зазначалось чи склав кандидат іспит» [73, с. 8-9].

Успішно склавши усі необхідні кваліфікаційні вимоги, К. Трильовський відкрив власну канцелярію в Коломиї, а згодом переніс її до Яблунова [28]. Зазначимо, що відкриття власної адвокатської канцелярії в період Австро-Угорщини було клопітливою, але цілком реальною справою. Воно

потребувало багато зусиль і матеріальних затрат. Адвокатські послуги в той час мали попит у населення, що давало можливість юристам утримувати власні сім'ї. До компетенції адвокатів входило широке коло цивільних, кримінальних і політичних справ [9, с. 130].

Характерно, що К. Трильовський захищав права громадян упродовж життя і фактично не припиняв адвокатської практики. При цьому він не робив розмежувань щодо національностей чи соціального стану. Свої професійні навички діяч застосовував до усіх громадян, які потребували правової допомоги. Зауважимо, що він захищав представників усіх народів, зокрема виступав адвокатом представника єврейського соціалістичного руху М. Герера на судовому процесі в Коломиї, був одним із захисників у відомому «процесі 101» щодо студентів, які прагнули до відкриття українського університету у Львові [147, с. 432-433].

Варто також відзначити, що українські адвокати того часу, поряд з виконанням суто професійних обов'язків, багато уваги приділяли боротьбі за національні й політичні права українського народу [5, с. 65], [43, с. 74], [208, с. 283]. Саме з таких позицій потрібно розглядати участь К. Трильовського у громадсько-політичному житті українського народу у період національно-визвольних змагань на українських землях другої половини XIX – початку XX століття. Як зауважила дослідниця Н. Мисак, «...самостійна адвокатська практика гарантувала юристам фінансову і певну соціально-правову незалежність. На відміну від суддів та нотаріусів, які належали до державних службовців, адвокати мали змогу займатися законотворчою діяльністю, як посли до Галицького сейму чи австрійського парламенту, брати участь у суспільно-політичних та культурних процесах» [133, с. 28].

Потрібно акцентувати, що процес становлення державно-правових поглядів К. Трильовського детально простежується в контексті вивчення його активної державницької позиції. Ще з 1884 р. діяч розпочинає брати активну участь у публічних виступах на численних зборах та мітингах, де різносторонньо порушує важливі питання з відстоювання прав та свобод

рідного народу [16, с. 614]. Паралельно з активною вічевою діяльністю він чимало уваги зосереджує на суспільно-політичних і культурно-просвітницьких справах. У 1884 році К. Трильовський став одним із засновників читальні «Просвіта» на Снятинщині [138, с. 48]. Як зауважив сучасний дослідник В. Скоморовський, саме «Просвіта» на той час відігравала важливу роль у піднесенні української національної самосвідомості [197, с. 203]. Одночасно К. Трильовський брав участь у створенні різного роду товариств та організацій, які працювали на користь інтересів простого народу [84, с. 61]. Об'єктом його зацікавлень часто виступали селяни та їхні права, за які діяч боровся при кожній слушній нагоді. Так, агітуючи за загальне виборче право, К. Трильовський відстоював ідею щодо безоплатної передачі селянам земельних наділів та припинення зловживань стосовно них з боку місцевої адміністрації. Паралельно він закликав до боротьби проти клерикалізму [19, с. 30-31].

У боротьбі за інтереси простого населення К. Трильовський переконував на потребі об'єднання. Характерно, що такі види участі населення в житті краю він вважав ефективними в руслі об'єднання навколо політичних ідей. Він наголошував на необхідності функціонування реальної політичної сили, яка б захищала інтереси селян, інтелігенції, робітників та ремісників.

У 1890 році було засновано Русько-українську радикальну партію (РУРП) [57, с. 82], першу політичну силу серед галицьких українців, яка обрала у своїй діяльності європейські орієнтири. Бувши одним із лідерів тогочасного українського радикального руху, на партійних зборах К. Трильовський вперше виступив з ідеєю заснування такого товариства, котре, з урахуванням тогочасних умов, взяло б на себе важливу соціальну, просвітницьку та об'єднавчу ініціативу стосовно місцевого українського населення [46, с. 208-209]. Саме такою організацією мала стати «Народна спілка», офіційною датою заснування якої вважається 12 січня 1891 р. [92, с. 81]. Потрібно зауважити, що керівний осередок товариства створений ще в 1890 р. У зверненні до центрального комітету Галицького намісництва у

Львові зазначалось, що ініціативна група має намір створити товариство «Народна спілка». Серед членів ініціативної групи переважно були юристи: депутат Галицького крайового сейму й австрійського парламенту Т. Окуневський, директор промислової «Гуцульської спілки» І. Гарасимович, кандидат адвокатури С. Данилович, приватний юрист О. Печерський, правник Т. Печерський, кандидат адвокатури К. Трильовський, депутат Галицького сейму К. Гаморак [92, с. 81].

На установчих засіданнях товариства було прийнято рішення, що у своїй діяльності воно матиме чітко виражений економічно-просвітницький аспект і у своєму практичному функціонуванні в перспективі замінить відповідні польські товариства та організації. Важливою його місією мала стати заміна також українських читалень «Просвіти», соціально-економічна діяльність яких уважалася учасниками недостатньою. Установчі документи товариства передбачали, що практична діяльність товариства буде поширюватись на значну частину західноукраїнських земель, а основна мета його діяльності полягатиме у піднесенні добробуту й просвіти серед населення. У зв'язку з цим, доволі репрезентативними вважаємо завдання, які ставила перед собою організація. Зокрема вони полягали у створенні та організації діяльності «Народних спілок» у містах, містечках та селах [266, с. 77-78]. У культурно-освітній сфері ставили за мету надання освітніх послуг населенню усного та письмового характеру, заснування бібліотек і читалень. Сучасний дослідник А. Королько простежив, що товариство у соціально-економічній сфері планувало створення ощадних і позичкових кас, зерносховищ, промислово-торговельних спілок, сприяння в організації збору якісного насіння, господарських машин, приладів та інших господарських потреб, упорядкування господарських й промислових виставок, закладання рільничих і промислових шкіл, взірцевих господарств та малих підприємств («варстатів»); у практичній площині розвою праці товариства – делегування членів для влаштування відчитів і практичних демонстрацій рільничо-

промислових, наукових і цікавих вечорниць у містах, містечках і селах, друкування популярних часописів і книжок неполітичного змісту [92, с. 82].

Організаційно-правові основи функціонування товариства «Народна спілка» неодноразово ставали об'єктом обговорення на радикальних народних вічах, які широко проходили у першій половині 1890-х років [266, с. 77-78]. К. Трильовському належить важлива роль у створенні товариства, а потужна організаційна робота у цьому напрямку була організована місцевим радикальним товариством і відбувалася напередодні окружного селянського віча, що пройшло 5 листопада 1891 року. Саме цьому питанню було присвячено ряд спеціальних нарад у колах відомих тогочасних діячів, а ступінь його важливості позиціювався як питання загально крайового рівня. З огляду на це цілком закономірно, що в резолюції окружного народного віча було ухвалено питання щодо заснування товариства «Народна спілка» у різних місцевостях краю, а основною метою діяльності товариства проголошувалось сприяння просвітницьким та економічним інтересам народу.

Прихильники радикального руху у своїй діяльності вважали за потрібне вести ефективну організаційну і просвітницьку діяльність. Різновидом такої діяльності були народні віча, на яких обговорювалися актуальні питання суспільного політичного і соціально-економічного життя західноукраїнських земель. Саме на вічах підіймалися питання не тільки щодо покращення соціального добробуту громадян, але й поставала ініціатива стосовно утворення читалень, запровадження позичкових кас, селянського промислу, неодноразово порушувалось мовне питання. Характерно, що радикальна партія вбачала саме в селянах опору у втіленні в життя партійних ідей. Уже в першій половині 1890-х років на території Галичини відбулось чимало таких віч, співорганізатором чи безпосереднім учасником яких виступив Кирило Трильовський.

На численних публічних заходах діяч неодноразово наголошував, що це товариство повинно реалізувати просвітні та економічні цілі щодо розвитку

українського населення. Він закликав, щоб місцеве населення заснувало власні крамниці й магазини, діяльність яких мала б регулюватися товариством «Народних спілок». Таке товариство на перспективу мало бути закладено у кожному населеному пункті. Як встановив дослідник П. Шкраб'юк, «...метою «Народних спілок» було, з одного боку, заснування бібліотек, читалень, популярних часописів, видання книжок не політичного змісту; з другого – закладання позичкових та ощадних кас, шпихлірів, крамниць, придбання добротного насіння та сільськогосподарських знарядь. Разом з тим, у села мали відряджатися освічені інструктори-організатори, влаштовуватися всілякі вечорниці» [266, с. 78].

Зазначимо, що така діяльність дала помітний позитивний результат і вже впродовж перших років існування товариства його осередки було закладено у багатьох частинах західноукраїнських земель. Першу «Народну спілку» заклали у Кийданці поблизу Коломиї. Станом на жовтень 1897 р. «Народні спілки» діяли в п'яти повітах: на Городенківщині – 11, Снятинщині – 6, Коломийщині – 4, Товмаччині – 5, Станиславівщині – 1. 22 березня 1901 р. на загальних зборах «Народних спілок» у Коломиї було ухвалено розширити дію їх статуту з Покуття на всю Східну Галичину, тим більше, що подібна Спілка від 1898 р. функціонувала у Великих Мостах. Весною того ж року радикали заклали у Львові таку ж «Хлопську спілку» [266, с. 78].

Ефективну діяльність у цій сфері було відзначено на дев'ятому з'їзді РУРП, який відбувся 17-18 грудня 1899 року у Львові. Аналізуючи діяльність у цій сфері, делегати, що виступали на з'їзді, неодноразово підкреслювали вагомий внесок Кирила Трильовського у цьому процесі та виділяли його сподвижницьку працю у культурно-просвітницькому та соціально-економічному житті західноукраїнських земель.

У результаті організації та проведення такої діяльності було створено товариство «Народна Воля» [23, с. 19], яке впродовж тривалого часу здійснювало захист прав громадян усіма доступними законними методами. У 1892 році було розроблено статут організації й передано до Центрального

Комітету Галицького намісництва для затвердження. Згідно зі статутними положеннями, товариство своєю діяльністю сприяло максимальній суспільно-політичній просвіті усіх верств українського суспільства, захисту прав громадян та відстоюванню їх у державних інституціях, пропаганді безпосереднього, загального, таємного голосування стосовно усіх гілок законодавчої влади. З метою реалізації статутних завдань передбачалися загальні збори його членів задля розгляду соціальних, політичних, економічних та культурних питань з подальшим оформленням відповідних резолюцій. При цьому народні зібрання передбачали участь пересічних громадян у роботі народних віч, різного роду публічних заходах утримання бібліотек і читалень товариства, друк різного роду відозв, часописів, книг та іншої друкованої продукції, максимальна підтримка їхньої діяльності серед населення краю, а також участь у різного роду виборах, формування петицій та запитів у різні державні органи влади.

Кирило Трильовський мав безпосереднє відношення до розробки Статуту «Народної Волі». Головою комісії з розробки нормативного документа був Северин Данилович. Серед її учасників були також провідні тогочасні діячі, зокрема: Михайло Павлик, Іван Сандуляк, Юрко Лутчак, Федір Котюк, Іван Вишиванюк, Іван Вирстюк.

Датою створення товариства вважається 30 травня 1893 року, коли в місті Коломия відбулося друге загальнонаціональне радикальне віче, основну чисельність якого становили українські селяни. К. Трильовський був обраний до керівного складу народних зборів [46, с. 208-209]. Новообрана президія стояла на позиціях, що це було першим вічем, де чітко дотримано статутних вимог РУРП [98, с. 61]. У ході зборів розглядалися актуальні питання щодо ефективності громадського самоврядування, покращення матеріального достатку громадян та аграрного законодавства. Багато уваги приділялося політичним питанням, зокрема суспільно-політичній ситуації в Галичині, необхідності запровадження загального виборчого права, а також актуальним питанням щодо редакційної політики тогочасних радикальних часописів.

Обґрунтовуючи власну державницьку позицію, К. Трильовський особливу увагу зосередив на реформуванні громадського самоврядування. На його переконання, новаторства Австрійської влади стосовно реформування місцевого самоуправління не відповідали інтересам українського суспільства, оскільки чітко простежувались тенденції до відстоювання інтересів заможних верств населення, у переважній більшості – дідичів. Як зауважила сучасна дослідниця Т. Француз-Яковець, проблема місцевого самоврядування та розподілу повноважень на місцях на українських теренах завжди була надзвичайно складною для врегулювання і дієвої реалізації [255, с. 7]. К. Трильовський наголошував, що реформування передбачало злиття сільських громад у межах єдиної окружної громадської одиниці, а це суттєво порушувало права українських селян, які у такому випадку було б дуже важко відстояти на практиці. З таких позицій він наголошував на важливості рішень саме місцевої громади, переконуючи, що вїйт повинен дослухатися і повною мірою виконувати рішення сільських представників. Крім того, діяч наголошував на запровадженні рівного виборчого права, акцентувавши, що вибори до місцевих органів самоврядування мають проходити на основі загального рівного безпосереднього виборчого права.

Важливо зазначити, що такі дискусії дали свої позитивні результати, оскільки у ході їх здійснення були прийняті важливі рішення щодо розширення громадського самоврядування українського населення краю. Зокрема встановлювалось, що вибори до громадської ради мають проходити на основі загального виборчого права, а у процесі здійснення волевиявлення мають взяти участь усі жителі села. При цьому сільського вїйта та керівні органи громадської ради обирають усі жителі населеного пункту, а не лише загальний склад громадської ради, як це було перед тим. Термін повноважень для уповноваженого законодавчого органу має становити не більше як три роки. Місцеві жителі мали право у будь-який час усунути вїйта з посади, а також весь керівний склад громадської ради у випадку, якщо вони не будуть виконувати відповідних рішень громади села. Водночас наголошувалося, що

утворення окружних громад суттєво перешкоджало розвитку місцевого самоврядування та пропонувалося ліквідувати привілеї заможних верств населення стосовно інших станів у межах одного населеного пункту. З метою встановлення громадянської позиції населення з даного питання було ініційовано спеціальне анкетування щодо визначення перспектив розвитку місцевого самоврядування, яке було опубліковано в місцевій пресі [95, с. 124].

У ході організації наступних радикальних віч К. Трильовський значну увагу приділяв загальному виборчому законодавству, зокрема стосовно виборів до Галицького крайового сейму у Львові та до Державної ради у Відні. Він закликав скасувати чинні норми щодо куріальної системи голосування, запровадити рівне виборче право серед населення краю, і щоб усе населення мало право безпосередньо здійснювати своє волевиявлення стосовно виборів депутатів до місцевого сейму та Державної ради. Тобто діяч наголошував на тому, що голосування має бути загальним, рівним і таємним, що уособлювало б певні демократичні тенденції у тогочасному суспільстві.

Доволі оригінальними є погляди Кирила Трильовського стосовно земельного і податкового законодавства. Діяч неодноразово наголошував, що селяни не повинні одночасно сплачувати податки ні з окремої хати, де вони проживають, ні з окремої ділянки, а натомість сплачувати тільки один із зазначених – до державної казни. При цьому найбільшій категорії місцевого селянства не повинні сплачувати жодних податків на користь держави. Він переконував, що розподіл земельних ділянок без погодження з місцевою громадою є неправомірним. Панські маєтки, пасовища й ліси мають бути викуплені державою та передані у користування сільській громаді. Якщо ж такі земельні ділянки будуть розташовуватись біля населеного пункту, то місцева громада має бути першою у питанні щодо визначення розподілу майна. Усі робітники, які працюють у панських маєтках, у своїх правах мають бути прирівняні за статусом до робітників, які працюють на фабриках

і заводах, у тому числі й стосовно заробітної плати. Такі ідеї яскраво простежуються в його громадсько-просвітницькій діяльності того часу.

К. Трильовський належав до РУРП, а тому на публічних заходах він закликав місцеве населення приєднуватися до політичної програми партії та масово відстоювати права й свободи місцевого народу стосовно зловживань місцевих чиновників. Зауважимо, що політична програма партії відображала вкрай актуальні питання того часу. Зокрема, головним завданням партії вважалося утворення окремої політичної території з частин Галичини та Буковини з якнайширшою автономією. І хоча партія проголошувала широку автономію в межах усієї території України, однак, оскільки вона будувала свою діяльність на території західноукраїнських земель, то мова йшла насамперед про Галичину і Буковину. В умовах австрійського панування партія проголосила важливим завданням вибороти для населення таке становище, щоб воно мало цілковиту політичну свободу та рівноправність з іншими народами імперії й, щоб бути самостійним, візи панування будь-якого іншого народу [67, с. 32].

З огляду на це партія домагалася, щоб Галичина була поділена на дві частини: західну польську та українську. До української частини Галичини мала бути приєднана частина Буковини, на якій проживає українське населення, щоб на основі такого поділу створити окрему українську провінцію з окремим сеймом, і щоб у ній офіційно була запроваджена українська мова як державна.

Програма партії передбачала, що при виборах до Державної ради, до сейму і повітових рад не було жодних виборчих курій на зразок панської, міської чи хлопської. У виборчому праві партія наполягала на забезпеченні загального, безпосереднього, рівного активного і пасивного виборчого права як для чоловіків, так і для жінок. Йшлося про те, що кожен повнолітній громадянин мав право здійснювати своє волевиявлення [67, с. 48-49].

Характерно, що в українських частинах Галичини й Буковини мала бути запроваджена офіційно українська мова у державних інституціях та усіх

навчальних закладах як мова викладання. У всіх школах і усіх публічних закладах українська мова мала бути мовою викладання та мовою навчання. Усі школи мають виконувати високу місію стосовно піднесення української освіти, науки й культури. Для мешканців інших народностей передбачалося забезпечення функціонування їх народної мови та культури [67, с. 56-57].

Діяч прагнув якомога ширше об'єднати місцеве населення краю та максимально ефективно реалізувати програмні засади РУРП на практиці. У зв'язку з цим він особливо акцентував на діяльності товариства «Народна Воля», завданням якого була організація народних зборів і віч на території Східної Галичини, а також пропонувалося організовувати публічні заходи з метою вирішення соціальних, культурних, політичних та економічних питань. Результати рішень таких зборів мали бути опубліковані у місцевій та Центральній пресі, планувалось організовувати численні петиції до центральних і місцевих органів влади. Саме К. Трильовський разом з М. Павликом і Ю. Лутчаком увійшов до керівного складу організації [95, с.125].

Потрібно зазначити, що організаційне віче товариства «Народна Воля» відбулося 30 липня 1893 року. На зібранні було створено постійний керівний орган товариства, до якого, окрім К. Трильовського, увійшли С. Данилович, І. Франко, І. Гарасимович, М. Павлик, І. Сандуляк, І. Дорундяк, В. Киданецький та І. Фокшей. У ході засідання К. Трильовський зосередив увагу присутніх на окремих статтях статуту товариства.

У процесі обрання керівних органів «Народної Волі» головою організації одноголосно було обрано Івана Франка [138, с. 48]. Він очолив президію зібрання та виголосив змістовну промову стосовно своєї багаторічної діяльності у справі боротьби за права і свободи місцевого селянства. У процесі доповіді він наголосив, що селяни своєю наполегливою працею та сумлінним виконанням обов'язків заслуговують на здобуття широкого кола прав і привілеїв нарівні з панами. Загалом на зазначених зборах товариства прозвучало понад десять виступів з актуальної тематики,

що значною мірою стосувалася правового становища населення краю та вирішення нагальних соціальних й економічних питань. Значну увагу приділено змістовній характеристиці радикальних ідей та їх усвідомлення серед населення [46, с. 208-209].

Потрібно зауважити, що на вказаному зібранні до лав товариства записалося близько 200 членів [93, с. 15]. Станом на початок 1894 року їх налічувалося близько 500 осіб. Вже станом на кінець 1902 р. до складу товариства входило 750 осіб. У справі поширення ідей культурно-просвітницького та інших важливих напрямків діяльності «Народної волі» К. Трильовський був одним із найактивніших учасників та брав безпосередню участь в організаційно-правових питаннях щодо діяльності товариства в краї та поширення його ідей серед населення [95, с. 128].

З того часу К. Трильовський завжди перебував у колі активних учасників товариства, зокрема в частині розв'язання адміністративних питань у діяльності товариства. Водночас, відстоюючи права українського селянства в економічній сфері 20 серпня 1893 року, він ініціював спеціальне засідання товариства, де на публічний загал вкотре було піднесено питання щодо вкрай важкого становища українського населення. При цьому окреслювалися потенційно можливі шляхи його вирішення. Зокрема мова йшла про актуалізацію суспільно-політичних процесів у даному напрямку та забезпечення його вирішення у практичній площині. З цією метою у цьому ж році відбулася нарада радикальної партії Покуття, де було вирішено систематично приділяти увагу такому питанню на чисельних зібраннях політичного товариства та вимагати його вирішення на загальнодержавному рівні.

Саме ці та інші актуальні питання того часу постали на порядку денному загальнонаціонального радикального віча 4 січня 1894 року. Слід зауважити, що К. Трильовський був активним ініціатором даного заходу і безпосередньо виступив на ньому, відкривши вступною промовою. Крім соціально-економічних питань він проаналізував основні питання партійно-політичного

життя, зокрема у частині загального виборчого законодавства. Він вкотре наголошував, що з усього наявного тогочасного політикуму саме діяльність товариства «Народна Воля» найбільше відповідає інтересам та потребам українського суспільства. В ухвалі керівництво віча апелювало до політичної й соціально-економічної організації на радикально-демократичних основах не тільки українських селян, але й робітників, що свідчить про розширення соціальної бази радикального руху в краї.

Водночас на вічі було ініційовано вирішення ряду політичних і партійних питань. Зокрема було прийнято рішення про делегування представників партії на «довірочні збори» РУРП у Львові 2 лютого 1895 р. Наголошувалось на активізації діяльності радикального товариства «Народна Воля», де б її місцеві представники мали скликати подібні народні віча в ряді інших населених пунктів краю [95, с. 129].

Варто зазначити, що у цей період К. Трильовський бере участь у діяльності товариства «Народна Воля» надзвичайно інтенсивно. Це дало можливість діячу, з одного боку, використовуючи громадсько-політичну трибуну підіймати на широкий загаль важливі соціально-економічні питання, а з іншого – це можливість широкої політичної агітації на території західноукраїнських земель. З огляду на це цілком закономірно, що політик особливу увагу приділяв організаційно-правовим основам діяльності організації. Під час чергового віче у Коломиї 19 червня 1894 року його було обрано до керівних органів організації поряд з іншими видатними діячами того часу. Характерно, що за 11 місяців діяльності товариства «Народна Воля» до її складу було зараховано 685 членів [138, с. 48]. За період з липня 1893 по червень 1894 року, завдяки старанням організації, було організовано 9 радикальних віч на території усієї Східної Галичини. Потрібно зазначити, що деякі із них так і не відбулися через заборону їх проведення з боку місцевої влади. Про значну репрезентативність членів організації свідчить також те, що «Народна Воля» делегувала своїх представників на загальноукраїнське віче у місті Стрий, а також польське віче у місті Краків.

На зборах товариства було прийнято ряд надзвичайно важливих ухвал стосовно організаційно-правових основ радикального руху. Зокрема проголошувалось, що селяни могли самостійно організовувати віча не погоджуючи даний акт з радикальною партією та її політичними товариствами. З метою активної політичної діяльності було створено спеціальний резервний фонд, яким опікувався відомий тогочасний діяч М. Павлик. З метою поширення діяльності товариства на інші українські землі було внесено відповідні зміни до статуту організації. Крім того, було вирішено делегувати окремих представників товариства на загальнонаціональне радикальне віче, яке мало відбутися у місті Львів. Загалом же участь у зборах «Народної волі» взяли близько чотирьохсот осіб [95, с. 130].

Вже 4 листопада 1894 року відбулися чергові збори членів радикальної партії, де вирішувалися важливі питання, що пов'язані із висуненням кандидатів у депутати до Галицького крайового сейму. Враховуючи авторитет К. Трильовського, його було висунуто кандидатом у депутати від Снятинського повіту. Водночас у Коломийському повіті висунули Т. Окуневського, а у Косівському – С. Даниловича. Вирішено також питання про створення виборчих штабів у цих повітах, завданням яких мала бути передвиборча агітація населеними пунктами краю. Саме на товариство «Народна Воля» покладалась місія проведення виборчої кампанії й у разі перемоги її кандидатів у виборах до Галицького сейму, вони мали виконувати вказівки та рекомендації даної організації. Водночас визначалося, що для єдності та порозуміння усіх кандидатів від політичної сили потрібно запланувати проведення загальних зборів РУРП у Львові.

Уже з наступного року радикальна сила активно займається підготовкою до виборів у Галицький крайовий сейм. На той час політична сила являла собою міцну партійну організацію. Партійна еліта закликала селян активно включатися у виборчу кампанію й самостійно вести передвиборчу агітацію. Таким способом планувалося підняти політичну активність селян та

забезпечити їхнє представництво у законодавчому органі. Подібну ініціативу було запроваджено також і в друкованих засобах масової інформації, наголошуючи, що представництво селян у сеймі має бути належним чином пропорційним у кількісному та якісному співвідношенні. Крім того, наголошувалося, що в тих колах, де немає представників радикальних сил, допускається підтримка кандидатів від інших політичних сил, однак вони повинні неухильно відстоювати права і свободи простого населення [95, с. 131].

Виборча тематика стала ключовою під час проведення радикального віча дев'ятого червня 1895 року, що відбувалося під головуванням Михайла Павлика, а важливим питанням даного заходу стала підготовка радикальних сил до виборів [46, с. 213]. Детально аналізуючи чинне виборче законодавство, К. Трильовський зауважив, що вибори мають проходити не за куріальною системою, а шляхом здійснення загального голосування. Це, на думку діяча, сприятиме демократизації виборчого процесу та адекватному відображенню депутатського представництва у законодавчих органах. Політик вкотре наголошував на потребі запровадження прямого, загального, рівного й таємного виборчого права. Разом з тим він спільно з однодумцями наголошував на потребі, щоб у кожному населеному пункті було забезпечено роботу місцевих радикальних комітетів задля підтримки кандидатів до крайового сейму. Також значну увагу було приділено реформуванню місцевого самоврядування, зокрема у частині надання більших прав сільській громаді, щоб мінімізувати втручання панів у розв'язання місцевих проблем. Зауважимо, що К. Трильовський неодноразово брав слово й систематично окреслював потенційно можливі шляхи розв'язання питань. Його постійно запрошували до Президії товариства «Народна Воля» під егідою якого й відбувалися зазначені заходи.

Бувши членом керівного органу товариства, К. Трильовський ініціював проведення численних масових заходів на території західноукраїнських земель, де регулярно порушувалися питання щодо захисту прав та свобод

українського населення. Показовим у цьому плані є організація радикального віча у місті Коломия 19 грудня 1896 року [46, с. 208-209]. Ключовим питанням на заході стало реформування громадського самоврядування та підготовка до виборів до Державної ради. Вкотре на порядок денний було винесено актуальні питання виборчого законодавства, акцентувалося на вдосконаленні виборчого процесу, який будувався на основі куріальної системи стосовно виборів до законодавчих центральних і місцевих органів влади. Ці та інші важливі питання того часу регулярно поставали на порядку денному на масових публічних заходах, ідейним натхненником яких часто виступав К. Трильовський.

15 серпня 1897 року на черговому вічі діяч, бувши головою народного зібрання, ініціював публічне обговорення важливих політичних питань. Зокрема було висловлено публічну підтримку українським депутатам Галицького крайового сейму та закликано до регулярного обговорення проблем надмірного втручання представників польської адміністрації щодо вирішення життєво важливих питань українського народу, а також ініційовано співпрацю з чеськими й німецькими робітниками стосовно розширення прав окремих національностей у межах Австро-Угорської імперії. Також був заклик до створення радикальних рад у кожній місцевості, зокрема щодо місцевого виборчого законодавства, проголошувалося загальне волевиявлення усіх членів громади, села чи містечка та вибори керівника громади – війта терміном не більше як на 3 роки.

Певним підсумком діяльності «Народної Волі» стало скликання у Коломії 12 грудня 1897 р. п'ятих зборів товариства. Участь у заході взяло близько 800 жителів краю. На переконання її керівника К. Трильовського, важливою метою діяльності товариства в цей період мала стати політична просвіта населення краю. Саме політичне усвідомлення та організація селянства визначалися прерогативою у діяльності організації. Водночас члени товариства вважали перемогою запровадження п'ятої курії під час виборів до Державної ради, оскільки Коломийський виборчий округ цієї курії

охоплював майже всі прилеглі повіти, зокрема Коломийський, Снятинський, Городенківський, Косівський, Надвірнянський та Богородчанський. На зборах обрано новий керівний склад політичного товариства у кількості дев'яти осіб, а головою призначено К. Трильовського, заступником П. Лаврука, секретарем П. Терпелюка, касиром Л. Бачинського [95, с. 134].

Слід зауважити, що питання реформування чинного на той час виборчого законодавства стало пріоритетним у діяльності товариства на початку XX століття. Товариство ініціювало проведення низки публічних заходів, де загальне виборче право ставало головною темою для обговорення. Зокрема акцентувалося на дотриманні загального безпосереднього і таємного голосування на виборах до різних рівнів законодавчих гілок влади, ліквідації куріальної системи та палати панів у складі Державної ради. За результатами засідань було вироблено ряд резолюцій, зокрема звернення до депутатів Руського клубу в Австрійському парламенті щодо більш систематичного обговорення питання стосовно пропорційності кількості громадян, які мають право голосу при здійсненні виборчої кампанії у тому чи іншому окрузі, висловлено публічне несприйняття нового кримінального закону, який передбачав заборону ведення політичної агітації напередодні виборів. Водночас закликали місцевих жителів брати більш активну участь у виборчому процесі, що забезпечило б належне представництво народних обранців у різного роду законодавчих органах влади Австро-Угорської імперії.

Потрібно зауважити, що далеко не всі публічні заходи, які були ініційовані товариством «Народна Воля» отримували схвалення місцевої влади. Справа в тому, що товариство на початку XX століття мало чималу кількість прихильників, а питання, які висувалися на публічне обговорення, часто несли загрозу для усталених традицій місцевої адміністрації. З огляду на це, місцева влада неодноразово намагалася заборонити публічні зібрання. Так на 14 листопада 1906 року було заплановано чергове віче, а К. Трильовський озвучив перед місцевим керівництвом його порядок денний.

Серед питань, які планувалося обговорити, було реформування чинного виборчого законодавства, аналіз соціально-економічного становища місцевого населення, заснування видавництва для друку радикальної літератури та визначення подальших перспектив діяльності організації. Такий порядок денний не був підтриманий місцевою владою і захід проводити офіційно було заборонено. Очевидно, що місцева влада мала на це свої підстави через те, що питання щодо скасування чинного виборчого права, яке регулярно було ініційовано представниками радикального руху на публічних заходах, не приймалося місцевою адміністрацією, яку зазвичай уособлювали представники польської національності [251, с. 14]. Реорганізація виборчого законодавства дала б можливість українському населенню обирати відповідного кандидата на різні рівні законодавчих органів влади австро-угорської імперії, а він, своєю чергою, представляв би інтереси простих громадян. Крім того, на початку XX століття широкого поширення набув січовий рух, а його лідери, насамперед К. Трильовський, входили до численних товариств та організацій, що відстоювали інтереси простого населення. Оскільки мережа січових товариств у населених пунктах регулярно збільшувалась, все потужнішими виглядали позиції представників українського радикального руху, в чому місцева адміністрація вбачала серйозну загрозу для свого існування [95, с. 138].

Потрібно зазначити, що на одному із таких віч, яке організувало товариство «Народна Воля», кандидатуру К. Трильовського було ухвалено для участі у виборах до Державної ради по Коломийському виборчому окрузі. 8 березня 1907 року на вічі у Коломії діяча було офіційно номіновано як кандидата на посла до Державної ради. Підсумком цього стало його обрання депутатом до законодавчого органу.

Станом на початок 1908 року представники радикального руху на своїх зібраннях висловлювали публічне невдоволення діяльністю окремих послів до Віденського парламенту, звинувачуючи їх у надмірній співпраці з польськими політичними силами. Окрім цього, значну увагу приділяли таким

важливим питанням: аналіз суспільно-політичної ситуації в краї та державі, діяльність чинних депутатів Галицького крайового сейму та депутатів Державної ради, а також важливі питання виборів до сейму та ключові аспекти виборчої реформи. Розглянувши особливості діяльності українських депутатів наголошувалося, що представники української партійної еліти мають максимально сприяти захисту від переслідування офіційною владою національно-патріотичних українських організацій в Галичині. Водночас акцентувалося на потребі запровадження безпосереднього і таємного виборчого права стосовно виборів до Галицького крайового сейму, повітових та громадських рад, а також необхідності розподілу державної краєвої Ради у Львові на польську та українську. Зазначимо, що такі ідеї були підтримані й розвинені на численних публічних заходах та інших офіційних зібраннях українського радикального руху і в інших частинах українських земель [95, с. 139].

Окрім важливих політичних питань, на публічних масових заходах співорганізатором яких був К. Трильовський, приймався ряд актуальних рішень культурно-просвітницького та освітнього характеру. На вічі у Коломиї 17 жовтня 1909 року, крім важливих ухвал суспільно-політичного характеру, чимало уваги було приділено проблемам порушення прав української мови у краї. У зв'язку з цим місцевим жителям рекомендувалось повідомляти про такі факти українських депутатів Державної ради, а також готувати відповідні петиції до міністерських органів Австро-Угорщини. Наголошувалося, що у тих громадах, де більшість населення становлять українці, повинні зосереджуватися виключно українські навчальні заклади, а тому навчання має вестися українською мовою з мінімальним впливом польської мови викладання. Мова йшла насамперед про учительські семінарії, середні, промислові, торговельні й господарські школи. Важливою є також позиція про те, що підходи до навчального процесу у міських та сільських школах не повинні відрізнятися. З метою якісного навчання необхідно для українських навчальних закладів підручники формувати у

національному дусі, що сприяло б активізації національної самосвідомості та розвитку патріотизму шкільної молоді. При цьому інспектори, які мали право на здійснення перевірки українських навчальних закладів обов'язково повинні знати українську мову й українські звичаї. Крім того, у районах, де переважає українське населення, в окружних шкільних радах мають працювати представники українського населення. Окрему увагу було приділено створенню українського університету у Львові, а також заснуванню окремої української окружної шкільної ради [95, с. 140].

Характерно, що до питання відкриття українського університету К. Трильовський разом з однодумцями регулярно звертався під час публічних масових заходів. Зокрема 16 червня 1912 року зазначеному питанню було приділено окреме віче, організоване українським радикальним товариством [95, с. 141]. Резолюцією даного заходу стало звернення, що у випадку невиконання такого рішення з боку вищих керівних органів імперії, населення мало право відстоювати його за допомогою страйкової боротьби.

Потрібно констатувати, що більшість радикальних віч, на чолі яких стояв К. Трильовський, було присвячено здебільшого політичним питанням. Мова йшла про переговори з іншими політичними силами щодо координації зусиль у справі відстоювання інтересів українського народу, дискусій щодо діяльності українських політичних сил у різного роду законодавчих органах, а також ефективності роботи окремих українських депутатів у Державній раді та Галицькому крайовому сеймі.

Таким чином, можемо стверджувати що К. Трильовський брав активну участь в організації публічних масових заходів, на яких обговорювались важливі тогочасні питання, пов'язані із реформуванням центрального й місцевого виборчого законодавства, належною організацією шкільної справи в краї, потребою розмежування земельних угідь між селянським населенням і більш заможними власниками, необхідності ремонту доріг та потреби організації народних читалень як дієвого механізму у справі просвітницького руху на українських землях. Результатом такої активної позиції стало

заснування товариства «Народна Воля», яке прагнуло об'єднати місцеве населення під програмними засадами радикальної партії. К. Трильовський спричинився до ідейної та організаційно-правової діяльності товариства, особисто брав участь у організації публічних заходів, де висувались важливі питання соціально-економічного життя населення та вдосконалення виборчого законодавства. Поступово діяч утверджується на керівній посаді цієї організації й бере безпосередню участь у виборчих кампаніях до Галицького крайового сейму та Державної ради.

На численних публічних заходах, більшість з яких ініціював К. Трильовський, крім важливих соціально-економічних та суспільно-політичних питань, все частіше розглядалися актуальні культурно-освітні питання того часу. Поряд з активною діяльністю у керівних органах «Народної волі», К. Трильовський концентрує свою увагу на функціонуванні інших культурно-просвітницьких і громадсько-політичних організацій, завдяки яким його безпосередня діяльність посилила роль у радикальному русі краю місцевих осередків товариства «Народна спілка», активно розвивалися інші організації, що відстоювали інтереси українського населення краю. Паралельно він закладав підвалини для функціонування пожежно-гімнастичних товариств «Січ», організаційно-правовим основам яких приділив значну увагу. Більш детально дане питання висвітлено в наступному параграфі нашого дослідження. Потрібно також зауважити, що впродовж 1904-1910 років переважна кількість масових заходів, у яких брав безпосередню участь Кирило Трильовський, мали політичний характер і часто на них розглядалися питання щодо передвиборчої агітації до Галицького крайового сейму та Державної ради. Надалі участь К. Трильовського у публічних заходах та вічевій діяльності дещо зменшується, що пояснюється його парламентською діяльністю як депутата австрійського парламенту та активною державницькою позицією у стінах Галицького крайового сейму.

2.2. Утвердження поглядів К. Трильовського у ході його парламентської діяльності

На початку XX ст. на території Австро-Угорської імперії спостерігається певне посилення демократичних тенденцій важливих сфер життєдіяльності суспільства. Значною мірою такі процеси простежувались стосовно чинного виборчого законодавства. Яскравим прикладом демократизації виборчого процесу були вибори до Віденського парламенту, які спричинили неабиякий інтерес з боку широкого спектру політичних організацій.

Потрібно відзначити, що представники української еліти, нарівні з представниками інших народів імперії, доволі чітко усвідомлювали позитивні тенденції проголошених урядом конституційних свобод і посилювали боротьбу за національні права [10, с. 8-9], [153, с. 74-75]. Особливу увагу акцентували на політичні гарантії конституційних прав і свобод. Як зазначає сучасний вчений А. Француз, до таких гарантій належать насамперед такі основні політичні інститути: інститут народного суверенітету, форм безпосередньої демократії, політичного та ідеологічного плюралізму, багатопартійності та інші [254, с. 71]. Зауважимо, що суспільно-політична боротьба населення західноукраїнських земель відбувалася здебільшого у формі численних віч, публікацій на сторінках українських часописів, мирних маніфестацій та неодноразових виступів з парламентської трибуни. Важливою метою таких заходів мала стати реформа чинної на той час куріальної виборчої системи та збільшення кількості мандатів для представників від українців [152, с. 131-132].

2 лютого 1906 року у Львові українські партії Галичини ініціювали масштабне крайове зібрання, на яке прибуло близько 50 тисяч делегатів. Важливим його питанням стала активізація суспільно-політичної діяльності українських національно-патріотичних сил. Серед спікерів на вічі особливо виділялись доповіді Кирила Трильовського, Євгена Олесницького, Семена

Вітика, Степана Онишкевича. Їхні виступи передусім стосувалися необхідності запровадження загального голосування до усіх репрезентативних інституцій. Характерно, що за результатами діяльності К. Трильовського, газета «Київська Старовина» вважала його одним із найбільш популярних депутатів українського парламентського представництва [76, с. 6].

Такі заходи дали свій позитивний результат і вже 26 січня 1907 року цісарський уряд прийняв новий закон про вибори до австрійського парламенту. Згідно з законом, для українського населення було передбачено 28 мандатів із 516. Як зауважила з цього приводу Л. Бойчук, «до цього часу австрійський парламент формувался за становим принципом і суттєво обмежував права українського населення [21, с. 167]. Водночас потрібно констатувати, що реформа не була послідовною: виборчі права не поширювалися на жінок і військовослужбовців, вік для виборів встановлювався від 24 років, для депутатів – 30 років, ценз осілости – один рік. Депутатські місця розподілялися за національностями нерівномірно. Так, наприклад, один депутат від австрійців та італійців вибирався на 28 тис. населення, від словаків – на 50 тис., від поляків – на 52 тис., від хорватів – на 54,7 тис., від чехів – на 55 тис., а від українців – на 102 тис. осіб [25, с. 139]. Відзначимо, що навіть за таких обставин новий закон знаменував ряд демократичних змін, передбачивши проведення голосування на основі загального прямого і таємного виборчого права. Фактично австрійський парламент поступово ставав важливою трибуною для захисту прав українського народу [50, с. 163]. Вже у травні 1907 року до парламенту було обрано 19 представників національно-демократичного руху, три представники від радикалів один соціал-демократ та п'ять представників русофільського напрямку. Ще п'ятьох націонал-демократів було обрано з території Буковини [230, с. 173].

На момент проголошення виборів К. Трильовський представляв українську радикальну партію, яка була наступницею русько-української

радикальної партії. До австрійського парламенту він був обраний двічі, у 1907 у 1911 роках [2, с. 128], та представляв виборчий округ «Коломия-Косів». Кирило Трильовський був кандидатом від двох виборчих округів, у яких здобув перемогу. З огляду на це, в одному з округів, а саме в окрузі Надвірна, перемогу він віддав на користь Миколи Лагодинського, який працював адвокатом у місті Делятин [172, с. 4]. Характерно, що по цілій Австрії таких випадків було відомо тільки два. Перемогу одночасно у двох округах здобули Кирило Трильовський та бурмістр Відня Карл Люгер [230, с. 173]. На підставі джерельних відомостей можемо констатувати, що у процесі волевиявлення населення віддало Кирило Трильовському 44 тисячі голосів, а на той момент це було надзвичайно високим результатом і свідчило про величезну популярність діяча серед населення [54, с. 1].

Під час роботи у парламенті депутат представляв русько-український клуб [28], який було засновано на першому його засіданні ще у червні 1907 року [51, с. 93]. Він регулярно брав участь у публічних дискусіях та у своїх виступах порушував актуальні питання українського національного руху. К. Трильовський був незалежним політиком з окремою точкою зору, а тому його політична позиція не завжди була співзвучною з думками інших українських депутатів.

Упродовж депутатської каденції К. Трильовський з парламентської трибуни виголосив більше як 18 великих промов, які були різними за часом і тривалістю [158, с. 381]. Тільки за першу каденцію (1907-1911) К. Трильовський виголосив 11 великих промов, кожна з яких тривала 2-4 год, а під час «обструкції» українськими депутатами виголосив 10-годинну промову, торкаючись найрізноманітніших форм порушення чинного законодавства, законних прав та інтересів громадян крайовими та місцевими органами влади [147, с. 433-434]. З початку своєї депутатської діяльності парламентарій намагався підняти проблему українського народу на загальнодержавний рівень. У своїх виступах, один з яких тривав аж 5 годин

[2, с. 128], порушувалися важливі питання щодо різноманітних форм недотримання прав та свобод стосовно українського народу.

Депутат порушував широке коло важливих проблем, що пов'язувались з відшкодуванням державою збитків, завданих повинню; право на володіння та користування зброєю пастухами для охорони свійських тварин; обов'язковість використання в судах при написанні протоколів та актів обвинувачення українською мовою; встановлення чіткого переліку предметів, які не можуть бути забрані у випадку стягнення податків; право та можливість українських військовослужбовців відзначати українські свята тощо [2, с. 128]. Депутатська діяльність К. Трильовського була надзвичайно широко відзначена серед провідних діячів того часу, а за свою активну життєву позицію йому встановлено у віденському парламенті бронзовий бюст [21, с. 167].

Традиція парламентаризму передбачала, що усі промови необхідно було виголошувати особисто з пам'яті. Однак, оскільки в Австрії проживало 8 народів, президент палати послів допускав, щоб депутат міг виголошувати власну промову рідною мовою. І це було цілком логічним з огляду на те, що не усі депутати володіли німецькою мовою. У зв'язку з такими змінами спеціальний урядник робив витяг німецькою мовою з доповіді, оголошеної рідною мовою депутата, після чого долучав її до стенографічного протоколу. Перші чотири промови Кирило Трильовський виголосив з написаного тексту, а згодом виступав, використовуючи поодинокі аркуші паперу, на яких тезисно було відображено ключові аспекти виступу депутата [230, с. 182-183].

Серед численних виступів депутата важливе місце займає питання щодо зловживань польської місцевої адміністрації стосовно місцевого населення. Характерно, що належна фахова юридична підготовка дозволила йому розкрити саме правові аспекти проблеми. Він ініціював запити до офіційних державних інституцій, а також урядових установ щодо конкретних фактів нівелювання чинного законодавства офіційною владою, а також порушення

законних прав українського народу [6, с. 8]. Як свідчить статистика, впродовж своєї депутатської діяльності він загалом ініціював подання 367 запитів, які основним чином спрямовувались на розв'язання загальнонаціональних питань, а також щодо важливих потреб українського населення краю.

Свій перший виступ у стінах австрійського парламенту, який датований 22 липня 1907 року парламентарій присвятив висвітленню питань щодо численних зловживань становищем польської шляхти у Галичині. Виступаючи з промовою під назвою «Проч із шляхтою! Проч із єї посіпаками!» [241] він аргументовано зазначив, що поляки, використовуючи своє службове становище, зайняли найважливіші урядові посади, що призвело до концентрації у їхніх руках усієї повноти влади та запровадження свідомої дискримінаційної політики стосовно українців [2, с. 128]. Автор намагався відобразити польсько-шляхетські зловживання, які неодноразово відбувалися у Галичині, зокрема діяльність польської адміністрації, польських бюрократів, насамперед суддів і прокурорів [75]. За висловом діяча: «...в тій промові я старався здемаскувати польсько-шляхетську кліку, що панувала в Галичині, та її слуг – польських бюрократів, передовсім суддів і прокурорів. З історії наводив факти знущань польських дідичів над українськими селянами... Я мусів наглядно показати, як виглядає на практиці галицько-польське судівництво, зокрема в політичних справах» [230, с. 183-184]. У своїй промові він наводив конкретні приклади зловживань, зокрема оприлюднив дані щодо порушення закону президентом вищого крайового суду Галичини Тхуржніцьким, президентом кримінального суду у Львові Пшилуським, масові свавілля польських послів у Галицькому сеймі, а також факти, що засвідчували невідповідність рішень польських суддів щодо українських селян. Такі виступи Кирила Трильовського неодноразово зустрічали схвальну оцінку у широких суспільних колах і викликали значний суспільний резонанс. Вони об'єктивно

проливали світло на сутність українсько-польських стосунків у Галичині в перші роки ХХ століття [21, с. 167].

Слід зауважити, що входження західноукраїнських земель до Австрійської держави дослідник вважав явищем більш позитивним, ніж їх перебування у складі Польщі. Для Польської держави попередніх періодів були притаманні цілковита свобода нарівні з відсутністю єдиної державної влади стосовно шляхетського стану і повне безправ'я, співзвучне з невідільництвом селян, всупереч тому чи це були українці, чи представники іншої нації [49, с. 9]. Становище українського селянина залишалося підлеглим стосовно свого пана, і в умовах шляхетської сваволі часто вважалося майже безнадійним [31, с. 4-5]. З огляду на це, правовий статус українського населення у складі Австрії видавався більш перспективним. Цісар Йосип II зробив у цьому плані ряд позитивних змін, а 10 лютого 1789 р. він проголосив скасування панщини. Проте його наступники не спішили впроваджувати в життя намічені реформи й остаточно ліквідація панщини відбулась лише у 1848 р.

К. Трильовський зауважив, що з припиненням існування Речі Посполитої шляхетське свавілля не тільки не припинилося, а інколи й посилювалося. Шляхта й надалі з позицій зневаги до народу та ігнорування його природних прав продовжувала очолювати публічні уряди у Галичині. Відтак куріальна система, на якій базувався тодішній державний устрій, максимально задовольняла шляхту, котра крайові та загальнонаціональні представницькі органи використовувала задля збереження свого впливу й забезпечення своєї влади [241, с. 7].

З огляду на це, цілком закономірно, що питання стосовно викриття зловживань польської адміністрації стосовно місцевого населення зайняло ключове місце у депутатській діяльності К. Трильовського і стало об'єктом неодноразових дискусій у стінах парламенту.

З парламентської трибуни Трильовський намагався акцентувати на важливих подіях того часу. Однією із них стало убивство Львівським

студентом М. Січинським 12 квітня 1908 року галицького намісника графа А. Потоцького. Така подія набула потужного суспільного резонансу і зайняла окреме місце у виступах парламентарія. 22 травня 1908 року на парламентському засіданні він проголосив промову під назвою «Потоцький, Січинський, Шептицький», де на прикладі їхньої діяльності відобразив реальний стан речей у суспільно-політичному житті краю [21, с. 168].

Кирило Трильовський переконував, що убивство А. Потоцького було логічним наслідком неодноразового порушення останнім прав українського народу та регулярного зневажання українських селян. З огляду на це діяч обґрунтовував, що кожен народ може використовувати право на забезпечення власних свобод різним шляхом, у тому числі й застосовуючи революційну тактику. У своїх виступах він відобразив реакцію українських селян на зазначені події [51, с. 93].

У парламентській промові діяч наводив свідчення, що селяни доволі схвально прийняли вчинок М. Січинського та відмічав, що він може слугувати дієвим засобом у виступах проти свавілля місцевих чиновників. Водночас парламентарій застерігав польських чиновників, щоб не допускати порушення законних прав населення, оскільки в суспільстві широко панують революційні настрої. Водночас діяч піддав критиці позицію митрополита А. Шептицького, який вважав вчинок М. Січинського серйозним злочином.

24 червня 1908 року К. Трильовський виголосив доповідь, у якій вказав на численні зловживання владою польської краєвої адміністрації. Основну увагу при цьому політик зосередив на становищі українського населення у судових інституціях Галичини. Як зауважив діяч, «...у парламентарній промові 24 червня 1908 року мусів я таврувати формально австрійське, а насправді польське судівництво в Галичині: шляхетський дух в тому судівництві проявляється вже у зверхній поведінці суддів супроти наших селян – чи до молодого, чи до старого селянина такий суддя відзивається словом «ти» [230, с. 210]. Таке становище він пов'язував з тим, що ще система судочинства, яка діяла на території Галичини, являла собою

самовільні основи місцевого уряду та зосереджувалась у руках А. Потоцького і голови Вищого крайового суду Тхуржницького [21, с. 168]. Парламентарій зауважив, що у процесі винесення рішень вирішальну роль відігравали вказівки згори, тобто коли рішення суду проголошувалось відповідно до наказів вищих інстанцій. Особливо це стосувалося тих категорій справ, які відносились до партійного чи політичного життя населення, а також тих, що пов'язувалися із численними страйками, які набули на той час в краї масового явища. Одночасно парламентарій згадав і про справу Миколи Яцюка, який був одним з ініціаторів рільничого страйку. Він був засуджений за те, що підтримував не згідних з політикою дідичів селян щодо експлуатації їхньої праці. Правник офіційно звернувся до міністра судочинства з пропозицією негайно вплинути на зловживання у сфері судочинства та негайно притягувати винних до відповідальності.

15 березня 1909 року у парламенті К. Трильовський виступив з промовою під назвою «Чи давати Австрії рекрута?». Дана промова спричинила гостру політичну дискусію і неабиякий резонанс у межах цілої держави. Річ у тім, що в умовах можливої війни із Сербією австро-угорський парламент мав прийняти відповідний законопроект щодо набору до війська новобранців. Таку нагоду українські депутати вирішили використати задля здобуття максимальних вигод при розв'язанні українського питання [51, с. 95]. Кирило Трильовський вважав, що у дискусіях з офіційним урядом можна здобути певні якісні результати для українського народу. З цього приводу у своїй доповіді він наводив численні факти знущання жовнірів стосовно українських новобранців, зокрема під час окупації Боснії та Герцеговини у 1878 році [21, с. 168]. Зазначимо, що така промова українського депутата спричинила масові дискусії у парламенті. Особливо висловив невдоволення проти наведених фактів Міністр краєвої оборони Георгі. Деякі представники українських депутатів також висловили невдоволення щодо надто різкої критики офіційної державної влади.

Підсумком парламентських дискусій навколо промови К. Трильовського став його вихід зі складу Русько-українського клубу [253, с. 99].

Потрібно зазначити, що дана тема знайшла особливе зацікавлення у депутатській діяльності Кирила Трильовського. Він неодноразово звертався з депутатськими запитами щодо знущання старшин над новобранцями в австро-угорській армії, приділяв особливу увагу тим правопорушенням, які здійснювались польськими жандармами стосовно місцевого українського населення. З цього приводу К. Трильовський відзначав: «...у промові в парламенті 15 березня 1909 року я гостро засудив поведінку з новобранцями до війська, як і практику жандармів у Галичині... «Панове! – говорив я тоді. – Ми вже чули про такі випадки в царсько-російських тюрмах, але це діється в австрійському війську, і вже давно час покінчити з тими знущаннями. Такий вояк відчуває кривду і не криється з нею перед своєю родиною та приятелями» [230, с. 214]. Така публічна позиція діяча дозволила порушувати дане питання на широкий суспільний загал і спричинила перегляд окремих норм та принципів у підходах тогочасного військового будівництва.

Після чергових парламентських виборів до Рейхсрату у 1911 році українське представництво у парламенті складалося з 29 депутатів, з яких 24 було обрано з Галичини, а 5 представників з Буковини. К. Трильовський з-поміж обраних депутатів представляв адвокатський корпус [202, с. 234].

Під час другої парламентської каденції депутат продовжував порушувати важливі актуальні питання, пов'язані із захистом прав та свобод українського народу. Яскравим прикладом цього став його виступ 29 червня 1911 року під назвою «Про кроваві вибори в Дрогобичі» [21, с. 169]. Річ у тому, що у ході нових виборів до австрійського парламенту у цьому ж таки році адміністративні органи традиційно мали на меті всіляко перешкоджати українським демократичним силам вести передвиборчу агітацію, був навіть факт переслідування священника щодо його закликів голосувати за українського кандидата. У день виборів виборчі дільниці перебували під

наглядом поліції й армії, за будь-які прояви невдоволеності виборці рішуче присікалися. Внаслідок застосування апарату примусу до простого населення у Дрогобичі було 26 вбитих і 100 поранених осіб. Як зазначає дослідник О. Босак, «Дрогобицькі події потрясли всю Галичину і всю Австро-Угорщину. Вони були характерною ілюстрацією того, в яких умовах відбувалися галицькі вибори до парламенту, не були випадковими, а являли собою частину цілої серії насильств, що чинилися в Галичині владою за допомогою жандармів і війська» [25, с. 144].

У ході висвітлення масових фальсифікацій виборчого законодавства у виборчому процесі до парламенту, Галицького сейму та громадських рад, депутат у цьому зв'язку зосереджував увагу на їх правовому аспекті. Насамперед мова йшла про неодноразові порушення прав громад, порушення закону в процесі виборів органів місцевого самоврядування і регулярне втручання місцевої адміністрації у їхню діяльність. З метою тотального впливу на органи місцевого самоврядування польська шляхта будь-якими засобами прагнула заповнити посади громадської старшини й писарів своїми представниками [2, с. 130]. Вчений зауважив, що такі посадові ставленики шляхти у випадку здобуття відповідної посади могли виконувати відповідні посадові функції впродовж кількох десятиліть. Цілком очевидно, що вплив простого населення на місцеві справи фактично ставав мінімальним. При цьому суттєво порушувалась черговість виборів, які оголошувались набагато пізніше від встановлених законом термінів. Водночас протести населення проти такого свавілля розглядалися впродовж багатьох років, що показово свідчило про зумисне затягування процесу [25, с. 141]. На переконання К. Трильовського, такі ставленики шляхти отримували широку підтримку з боку крайової та окружної прокуратури й мали своїм завданням максимально сприяти питанню отримання депутатського мандата ставлеником польської шляхти або ж її прямим представником [241, с. 11].

Паралельно парламентарій звертає увагу і той факт, що у випадку неможливості нав'язати громаді писаря чи старшину, місцева адміністрація

вживала заходів з розпуску громади як окремого органу самоврядування, ініціювала процеси з призначення повітового комісара, який мав право організаційно-розпорядчих функцій і не звітував перед громадою. У випадку загрози, що кандидат від шляхти не пройде у депутати, у діяльності виборчих комісій спостерігалось ігнорування відповідних законних приписів і вони могли визнати недійсними таку кількість голосів, поданих за небажаного для них кандидата, яка дозволила б бажаному кандидату отримати більшість [2, с. 130].

Водночас депутат розкрив численні факти використання зброї проти мирного населення. Парламентарій заявив, що така політика до місцевого населення є неприйнятною і незаконною. У правовій державі, яка функціонує на основі Конституції, такі явища неприпустимі. З огляду на це, політик закликав публічно розслідувати подібні злочини та покарати винних. Загалом у процесі розгляду даного питання політик ініціював подання близько 60 запитів, зокрема в частині порушення чинного законодавства у процесі виборів до Державної ради [21, с. 169].

Продовжуючи активну парламентську діяльність, 14 грудня 1910 року він подав офіційний запит до президента Палати послів щодо злочинів уряду стосовно політичних в'язнів. Зокрема він засуджував тортури, які широко використовувались царським відносно представників революційного руху, а тому публічно вимагав від австрійського парламенту виступити з критикою таких дій на міждержавному рівні. Відзначимо, що позиція політика викликала неабиякий резонанс як в Австро-Угорщині, так і за її межами.

Багато уваги у своїх виступах К. Трильовський зосередив на функціонуванні культурно-просвітницьких товариств та організацій. Він неодноразово наводив традиційну позицію офіційної влади стосовно їх функціонування. Їх діяльність часто супроводжувалась переслідуванням з боку влади, тож діяч з парламентської трибуни регулярно виступав проти переслідувань громадських читалень та січових товариств, звертав увагу на проблеми з конфіскації україномовних часописів та заборони до друку

літературних творів українською мовою, активно захищав права української мови. Публічна актуалізація даних питань сприяла тому, що українська мова поступово набуває статусу офіційної у сфері місцевого судочинства [21, с. 169].

Продовжуючи свою діяльність у руслі захисту прав рідної мови, парламентарій регулярно підтримував відповідні запити українських депутатів у Державній Раді. 11 червня 1909 року К. Левицький направив запит щодо переслідування української мови у судочинстві [51, с. 95]. Підтримуючи таку ініціативу К. Трильовський також виступив у стінах парламенту з відповідною промовою стосовно захисту прав рідної мови [13, с. 185]. Особливу увагу при цьому він звернув на її застосуванні у сфері функціонування судових інституцій. Маючи належну фахову практику він зазначив, що представники українського населення через незнання польської мови дуже часто отримують необ'єктивні та несправедливі судові вирoki [2, с. 129].

У ході нашого дослідження виокремимо серед численних промов К. Трильовського його виступи стосовно культурно-просвітницького руху на території західноукраїнських земель. 14 грудня 1909 року у парламенті він виголосив промову щодо проблем переслідування молоді за дотримання українських народних традицій. У ході розгляду даного питання він звернувся з ініціативою скасування урядових положень від 28 травня 1827 року і 21 травня 1833 року, де було передбачено обов'язковий поліцейний дозвіл на проведення будь-яких громадських заходів і розваг та встановлено заборону на здійснення збору коштів на різні потреби без відповідної на те згоди з боку влади. Як професійний юрист він наголошував, що відповідні розпорядження уряду втратили юридичну силу внаслідок прийняття Конституції 1848 року, а також відповідного закону про товариства від 15 листопада 1867 року [21, с. 169]. При цьому він наголосив, що такі заборони стосувалися тільки українського населення. На його переконання, ініціатива щодо заборони сільській молоді організовувати та проводити культурно-

масові вечори та заходи, а також колядувати під час свят, сприймається як типовий приклад переслідування українців з метою заборони їх активної участі у громадському та культурному житті краю.

Надзвичайно важливим вважаємо виступ К. Трильовського 28 березня 1912 року з приводу надання дозволу уряду на відкриття українського університету у Львові. Як згадував парламентарій: «Та що то говорити про боротьбу за наш університет, коли українці мусіли боротися навіть за гімназії!» [230, с. 148]. У процесі обструкції українськими депутатами австрійського парламенту дане питання мало бути винесене на порядок денний [21, с. 169], однак замість розгляду вказаного питання парламент прийняв рішення про створення законопроекту щодо будівництва каналів на території імперії. Політик вважав, що це було свідомим рішенням владних інституцій і свідчило про дискримінаційну політику уряду стосовно українського населення. Саме відкриття університету у Львові він вважав першочерговим завданням, яке потребувало негайного вирішення. Вже потім можна було приділити увагу питанню будівництва каналів у західній та східній провінції імперії [21, с. 169].

Потрібно зазначити, що така депутатська ініціатива все ж дала певні результати. Обструкція українськими депутатами парламенту з проводу відкриття університету спричинила переговорний процес у цьому напрямку за участі прем'єр-міністра, графа К. Штірка. Він виступив з наміром щодо проведення спеціальної конференції, на якій дане питання буде розглянуто більш детально. Внаслідок цього обструкція українськими депутатами австрійського парламенту була припинена. Така конференція була zorganizована, однак вона фактично стала початковим етапом у тривалих переговорах між офіційним урядом і поляками з одного боку, і українськими представниками – з іншого. Зі сторони українських представників наголошувалося на автономії Львівського університету та вимозі щодо початку його функціонування впродовж 5 років [11, с. 14].

Парламентська діяльність К. Трильовського значною мірою торкалася соціально-економічного становища українського населення. У своїх численних депутатських запитах він неодноразово порушував питання щодо користування лісовими угіддями та пасовищами. Зазначимо, що використання природних ресурсів потребувало високої плати зі сторони селян. З огляду на їхнє скрутне матеріальне становище далеко не кожен міг отримати відповідний дозвіл. Публічні звернення з цього приводу, які ініціював К. Трильовський, у підсумку дали можливість селянам купувати деревину на власні потреби, отримання дозволу на користування зброєю з метою охорони своєї худоби, з'явилась можливість відшкодування за незаконно відібрано зброю та загалом зменшено оплату за випасання худоби [21, с. 170]. Працюючи над даним питанням, діяч 13 червня 1909 року очолив делегацію із двадцяти трьох селян до намісника М. Бобжинського, унаслідок чого після тривалих дискусій офіційно було зменшено оплату за випас худоби на четвертину [147, с. 434]. Серед його запитів було також розв'язання важливого питання щодо компенсації витрат селянам через повені, будівництва водних каналів та інші актуальні питання того часу. У своїй парламентській діяльності К. Трильовський чітко відстоював соціальні питання, які були вкрай актуальними на той час. До кола його інтересів належали також справедлива податкова система, розв'язання робітничих питань, соціальне забезпечення незахищених верств населення [147, с. 434].

У численних парламентських промовах окреме місце діяч відводив москвофільському рухові. Показовим у цьому плані є парламентський виступ від 16 червня 1910 року під назвою «Хто допомагає в Галичині московському міністрові Столипінові?» [21, с. 170]. Він зауважив, що дана течія станом на початок XX століття на території західноукраїнських земель фактично втратила свою популярність, а існувала основним чином завдяки підтримці та русофільській політиці поляків. Він детально проаналізував теорію польських народних демократів, у якій чітко простежується ідея автономії Польщі у складі Росії. При цьому діяч чітко виокремив місце українців у цих

процесах, вважав, що москвофіли, пропонуючи ідею єдності з Росією, не обіцяли й не пропонували жодних культурних чи національних перспектив галицьких українців у майбутньому союзі. Крім того, поляки за допомогою москвофільської течії мали власну мету, яка полягала в ослабленні позиції українського національного політичного руху, що сприяло б активнішій колонізації Галичини. У цьому контексті в парламентському виступі від 7 грудня 1910 року К. Трильовський наводив численні факти, які доводили підтримку місцевою краєвою адміністрацією москвофільського руху. Як ілюстрацію він навів приклад, коли представникам січового руху було заборонено використання малинових стрічок як офіційної відзнаки товариства, а поруч з тим представники москвофілів публічно вивішували власний національний прапор на своїх установах і безкарно проводили поруч з ними маніфестації [21, с. 170].

Звіти про свою парламентську діяльність Кирило Трильовський регулярно оголошував на народних вічах і зборах. На таких заходах населення мало змогу дати оцінку його депутатській діяльності. Потрібно зауважити, що за першу каденцію його діяльності кількість таких зборів налічувала більше сотні. Як правило вони відбувалися у межах виборчого округу, від якого було обрано депутата. Водночас він мав змогу на таких заходах зрозуміти потреби й проблеми населення, які потребували негайного вирішення у стінах парламенту. Це дало можливість порушувати тогочасні питання українського населення на широкий публічний загаль і з парламентської трибуни актуалізувати їх у суспільстві. Крім того, на спільних зібраннях К. Трильовський мав можливість ознайомлювати виборців із тими законами, які приймалися у стінах парламенту, широко висвітлював діяльність українських депутатів, зокрема представників радикального напрямку, проводив роз'яснювальну роботу серед населення [21, с. 171].

Крім безпосередньої діяльності у стінах парламенту, К. Трильовський брав активну участь у засіданнях міжнародних з'їздів. Так з 8 по 12 вересня

1907 року він взяв участь у міжнародному конгресі «Свобідної думки» у Празі. Виступаючи на його засіданні 8 вересня діяч зазначив, що католицька церква має на меті взяти український народ під свою опіку, однак представники радикальних рухів не допустять цього явища. Вже наступного дня він публічно засудив клерикальних та антисемітських представників у Державній раді. Така позиція парламентарія здобула багато схвальних відгуків серед представників чеських засобів масової інформації. 12 вересня він взяв участь в обговоренні реформування Австро-угорського цивільного кодексу [21, с. 171].

У 1913 році Кирило Трильовський стає депутатом Галицького крайового сейму [28; 202, с. 236; 216, с. 210], де відзначається активною політичною діяльністю та чіткою державницькою позицією [260, с. 186]. Вибори до сейму відбулися 30 червня 1913 року і розглядалися українським населенням як можливість якісних змін у суспільно-політичному житті. Урядовий орган Українського Народного Союзу «Свобода» за 1913 рік за результатами проведених виборів повідомляв, що за загальними результатами голосування К. Трильовський у підсумку отримав 142 голоси, це дало йому змогу виграти вибори й стати депутатом крайового сейму [190, с. 4]. Діяч репрезентував представників адвокатської професії, які вирізнялися певною незалежністю від офіційної місцевої влади й могли реально впливати на прийняття відповідних рішень. Як засвідчує І. Чорновол, «...серед 32 депутатів правниками було 20 (15 адвокатів і 5 суддів)» [260, с. 85].

Новообраний депутатський корпус Галицького крайового сейму 10 липня 1913 року зібрався на організаційну нараду, результатом чого стало створення загального українського клубу (фракції), до якої входили усі українські депутати попри свої партійні переконання. Як зауважує з цього приводу І. Василик: «Головою сеймового клубу було обрано Костя Левицького, заступниками – Євгена Петрушевича, Івана Макуху, а Лонгин Цегельський став секретарем. Крім того, було обрано свою сеймову комісію, до якої увійшли радник Іван Кивелюк, заступник радника – Теодор

Рожанковський» [29, с. 208]. Активно працюючи у фракції, К. Трильовський поділяв його позицію щодо проведення виборчої реформи як одне із пріоритетних завдань того часу. Водночас було прийнято рішення про автономну діяльність українського клубу [269, с. 77].

Показовою є позиція К. Трильовського під час розгляду у Сеймі питання щодо надання селянам права на полювання, яке тогочасна влада прагнула максимально обмежити. Річ у тому, що чинне на той час законодавство Австро-угорської імперії забороняло надавати в оренду мисливські угіддя особам, які не мали права на володіння зброєю. Цю норму широко використовували органи місцевої влади, які ставили селянам перепони під час придбання зброї. На засіданні Галицького сейму 4 березня 1914 року К. Трильовський, захищаючи інтереси простого народу, вказував на неприпустимість конфіскації у селян зброї, оскільки це – їхня життєва необхідність для захисту від ведмедів та вовків [167, с. 36]. У підсумку депутату спільно із колегами вдалося домогтись корисних для населення змін у законодавчому забезпеченні щодо галузі мисливського господарства.

Зауважимо, що сеймова діяльність політика характеризується різноплановими виступами з парламентської трибуни, запитами, поданими до тогочасних державних установ. Паралельно з цим брав активну участь у зборах, вічах і мітингах. Його діяльність спрямовувалась на захист прав українського населення у протиборстві з утисками тогочасної польської адміністрації.

Таким чином, парламентська діяльність Кирила Трильовського як видатного громадсько-політичного діяча західноукраїнських земель була надзвичайно різноплановою й охоплювала ключові сфери життєдіяльності тогочасного українського суспільства. З парламентської трибуни під час його виступів було ініційовано чималу кількість запитів, що подані до різних державних інституцій та урядових осіб, організовано співпрацю українських національно-патріотичних сил, що надалі вилилось в організацію спільних віч, зборів та міжнародних з'їздів. Парламентські виступи Кирила

Трильовського спрямовувались в основному на боротьбу проти порушення прав та свобод українського населення з боку місцевої польської краєвої адміністрації.

Можемо стверджувати, що діяч належав до тієї когорти депутатів, які сумлінно виконували свій громадянський обов'язок перед українським народом. Його депутатська діяльність дала можливість розвинути національну і правову свідомість українського населення на початку ХХ століття, поглибити усвідомлення власної самобутності та національної ідентичності.

Висновки до розділу 2

На підставі викладених матеріалів можемо стверджувати, що становлення світоглядних орієнтирів К. Трильовського почалося ще в юні роки, коли він стає учасником учнівських гуртків, бере активну участь у житті учнівської молоді. Його діяльність спрямовується на популяризацію української мови та народних традицій у суспільстві, всебічне вивчення історичних процесів у розвитку рідного народу. У студентські роки К. Трильовський стає активним учасником руху студентської молоді, бере участь у роботі студентських товариств та організацій. У цей період відбувається формування суспільної свідомості й становлення К. Трильовського як свідомого українського громадянина із власними патріотичними переконаннями.

Отримавши фах адвоката, К. Трильовський розпочав активну роботу у царині захисту прав і свобод українського народу. Відкривши власну адвокатську канцелярію, правник застосовував набуті професійні навички у ході надання кваліфікованої правової допомоги громадян. Захищаючи права і свободи простого українського населення, він закликав до об'єднання жителів краю, що сприяло б виробленню дієвих засобів боротьби проти

порушення закону й численних зловживань владою зі сторони місцевої адміністрації.

Поряд з виконанням своїх професійних обов'язків, адвокат долучається до важливих суспільно-політичних процесів в українських землях кінця XIX – початку XX століття. Він розробляє нормативно-правові засади функціонування цілого ряду громадських утворень, діяльність яких спрямовувалась на відстоювання інтересів українського народу. Все частіше він спричиняється до організації численних віч, метою яких було піднесення нагальних проблем того часу на широкий загал. Саме його вічева діяльність дала можливість актуалізувати важливі питання щодо необхідності створення культурно-просвітницьких та соціально-економічних організацій. У ході такої діяльності, завдяки ініціативі діяча вдалося створити цілий ряд товариств та організацій, основним завданням яких проголошувалося підняття рівня добробуту народу, організаційна й просвітницька робота. Важливий акцент при цьому здійснювався на широкій суспільно-політичній просвітницькій діяльності серед усіх верств українського суспільства, захист прав громадян та відстоювання їх у державних інституціях.

Використання парламентської трибуни дозволило К. Трильовському піднести українське питання на загальнодержавний рівень. Завдяки його життєвій позиції, питання захисту прав та інтересів українського народу набуло публічності та широкого розповсюдження серед відомих правників і суспільно-політичних діячів того часу. У своїх численних парламентських промовах діяч порушував актуальні проблеми того часу, зосереджуючись на найрізноманітніших формах порушення чинного законодавства, законних прав та інтересів громадян крайовими та місцевими органами влади. Належна юридична підготовка дала можливість парламентарію акцентувати саме на правових аспектах проблеми і у цьому зв'язку він ініціював численні звернення до державних інституцій з наведенням конкретних фактів нівелювання чинного законодавства офіційною владою.

Діяч систематично підіймав питання щодо проблем зловживання владою з боку місцевої влади, що призводило до концентрації у їх руках усієї повноти влади. Це спричиняло масові порушення прав і свобод місцевого населення та суттєво позначилось на житті громадян. Він акцентував на практичній діяльності тогочасного судочинства, де на прикладі розгляду політичних справ, виявив численні порушення чинного на той час законодавства та встановив невідповідність окремих рішень польських судів стосовно українських селян. Така ініціатива політика позитивно сприймалася провідними колами українських політичних діячів і сприяла тому, що питання українсько-польських стосунків знайшло масове відображення на загальнодержавному рівні.

Значну кількість запитів депутат присвятив також зловживанням польських жандармів стосовно українського населення Галичини та знущанню старшини над новобранцями в австро-угорській армії. У своїх публічних дискусіях він наводив приклади таких діянь і вимагав рівноправ'я стосовно представників інших націй. В умовах обговорення нового австрійського законопроекту про прийняття до війська новобранців, виступ парламентарія суттєво актуалізував дане питання та спричинив чимало дискусій серед політикуму в аспекті щодо окремих норм та принципів стосовно підходів тогочасного військового будівництва.

Парламентська діяльність К. Трильовського дала можливість суттєво актуалізувати питання щодо захисту прав української мови в офіційних інституціях. Особливу увагу він приділив використанню рідної мови в судових інституціях. Зазначив, що українське населення часто через незнання польської мови не мало змоги повноцінно бути учасником судового засідання і, внаслідок цього, судові рішення часто були необ'єктивними й несправедливими. Продовжуючи свою діяльність у даному напрямку, парламентарій закликав припинити переслідування української мови при дотриманні народних традицій місцевим населенням. У цьому зв'язку він пропонував скасувати обов'язковий поліцейський дозвіл на проведення

громадських заходів та інших публічних акцій, розглядаючи такі дії як типовий приклад переслідування українського населення та обмеження його участі у громадського культурному житті краю.

К. Трильовський багато уваги приділив дослідженню особливостей функціонування місцевої адміністрації, відобразив її численні зловживання владою стосовно простого населення. У процесі становлення світоглядних орієнтирів парламентарія доволі чітко кристалізується ідея відстоювання права українського народу на самовизначення, захисту його прав у процесі взаємодії з представниками тогочасної влади.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ К. ТРИЛЬОВСЬКОГО

3.1. Особливості реалізації поглядів діяча у ході створення українського січового руху

На межі XIX-XX століття в Австро-Угорщині спостерігається піднесення національно-визвольного руху народів, які населяли імперію. Слід зауважити, що після прийняття Конституції 1849 р. було закладено основи для конституційних перетворень та політичного реформування імперії Габсбургів. 21 грудня 1867 р. було прийнято новий конституційний Закон про загальні права громадян, ст. 1 якого повторювала зміст Конституції 1849 р. і вказувала, що усі народності імперії представлені у рейхсраті є австрійськими громадянами, а відповідно до ст. 2 вони є рівними перед законом [90]. Перший пункт ст. 19, окрім расової й національної рівності громадян, гарантував вільний розвиток національних мов та їх застосування у владному процесі на місцях [211, с. 67]. Цей припис став визначальним стимулом для галицьких українців, оскільки гарантував рівність і свободу їхніх головних ідентифікуючих як народність ознак – особистість, мова, релігія. Попри гарантування Конституцією національних, культурних та релігійних прав, їх дотримання на практиці не завжди відповідало нормі закону. На думку деяких учених, такий стан речей негативно відображався на національній складовій духовної сфери українського суспільства Галичини другої половини XIX ст., що вело до чисельних протиріч у середині національного політикуму і гальмувало національно-культурне та політичне відродження [82, с. 96]. Внаслідок цього, починаючи з 60-х років XIX століття, в Галичині доволі чітко спостерігається процес піднесення національного життя, активізація народних мас, звернення до духовних цінностей, до джерела власної культури. Це виражалось в появі

низки громадських, освітніх та культурно-просвітницьких суспільних організацій [258, с. 123].

Одним з основних напрямків діяльності новостворених організацій була підготовка їх членів-учасників до боротьби у майбутньому за власну державність та незалежність. Усвідомлюючи державно-політичні суперечності, які склалися між європейськими країнами, насамперед між Росією й Австро-Угорщиною, та їхні можливі наслідки, українці Галичини, власне передові кола, усвідомлювали, що для реальної підтримки своїх національних прагнень вони мали б виступити в майбутньому конфлікті окремою військовою силою [102, с. 101-102].

З огляду на це, виникла реальна потреба у створенні товариства, яке б узяло на себе виконання такого важливого завдання. Однак отримати відповідний дозвіл на заснування парамілітарного товариства від тогочасної крайової адміністрації було доволі складним завданням. Кирило Трильовський, діючи у межах чинного правового поля, виступив ідейним натхненником і засновником протипожежних гімнастичних товариств, які отримали назву «Січ» [137, с. 99]. Виходячи із назви організації, в суспільстві закладались основи для виховання почуття національної свідомості та поваги до історичного минулого, історичних традицій [2, с. 127].

У процесі обґрунтування ідейних основ січового руху К. Трильовський неодноразово наголошував, що боротьба українського народу за своє національне визволення може мати не лише мирні парламентські форми [137, с. 99]. З цією метою діяч особливу увагу зосередив на відродженні давніх козацько-визвольних традицій, опановування населенням найголовнішими військовими вправами [2, с. 127]. Тобто мова йшла про необхідність військової організації суспільства з урахуванням історичного досвіду національно-визвольної боротьби українського народу.

Слід зауважити, що діяльність громадських організацій та установ на території Австро-Угорщини регламентував Закон «Про товариства» від 15 листопада 1867 року. Даний закон встановлював, що громадські організації є

добровільними об'єднаннями громадян, а у своїй діяльності не мають на меті реалізації політичних завдань, концентруючись основним чином на вирішенні соціальних, культурних, благодійницьких та інших завдань. Щоб заснувати громадську організацію, необхідно було офіційно повідомити владу про її створення та подати статут з визначенням мети, засобів і території діяльності. Водночас передбачався контроль держави над діяльністю добровільних товариств та організацій. Оскільки на території Галичини повнота влади була зосереджена у руках представників польських чиновників, цілком природно, що така ініціатива часто зустрічала вороже ставлення з боку офіційної влади [137, с. 99]. Більш того, вони регулярно старалися застосувати визначене законом право контролю як засіб для перешкоди функціонування українських національних товариств та організацій. Зазначимо, що на території Буковини представники місцевої адміністрації здебільшого складалися з німецьких чиновників, а тому у цьому контексті процес створення та діяльність українських національних товариств практично мав менше перешкод.

Ідеологічні підходи К. Трильовського та його політичні переконання значною мірою вплинули на особливості функціонування та визначення основних напрямів діяльності січових організацій. Враховуючи активну громадсько-політичну діяльність та набутий у зв'язку з цим практичний досвід, діяч мав неабияку авторитетну підтримку серед українського населення, зумів об'єднати місцевих громадян навколо ідеї січового руху. Важливо зазначити, що адвокатський фах К. Трильовського відіграв свою позитивну роль у цьому процесі. Відстоюючи права місцевого населення у судових інстанціях, адвокат здобував значну підтримку в колах українських селян та зумів забезпечити їх прихильність у питанні організації січових товариств.

Розробляючи нормативно-правову базу діяльності січового руху, К. Трильовський особливу увагу приділив статуту організації. Зазначимо, що першу організацію «Січ» він намагався заснувати ще наприкінці 1899 -

початку 1900 р. у селі Устя біля Пруту [2, с. 127]. При цьому значну роль у вказаних ініціативах взяли участь місцеві жителі. Відобразивши у статуті основні пункти діяльності організації, К. Трильовський подав установчі документи на реєстрацію до Галицького намісництва у селі Устя на Снятинщині. Характерно, що в основу діяльності товариства було закладено функціонування відповідних польських організацій та українського товариства «Сокіл», що впродовж багатьох років офіційно функціонували на території західноукраїнських земель. Однак намісництво даний статут не затвердило, мотивувавши свої дії тим, що один із пунктів містив інформацію про носіння товариських відзнак, що на той час вимагали окремого дозволу. Як зазначає сучасний дослідник А. Сова, «Статут першої «Січі» в Усті не був затверджений з суто формальних причин: один з параграфів передбачав право членів товариства носити відзнаки товариства, на що галицьке намісництво вимагало окремого дозволу. Для отримання такого дозволу потрібно було вносити окреме подання з ґрунтовним описом відзнак» [199, с. 193]. Така відмова була цілком очевидною, оскільки більшість представників адміністрації Галичини складали поляки, і тому отримати дозвіл на носіння українських відзнак на той час не видавалось можливим. Саме К. Трильовський вніс до статуту правки та вилучив пункт, де мова йшла про носіння товариських відзнак. У підсумку статут товариства «Січ» був затверджений 8 березня 1900 року [138, с. 49].

Статут товариства «Січ» налічував 22 параграфи, де доволі чітко й лаконічно були сформульовані завдання та основні форми діяльності організації [91, с. 113]. Варто відзначити, що основною метою діяльності товариства «Січ» була популяризація серед населення фізичних вправ, різного роду атлетичних змагань і культурно-просвітницької діяльності. Зазначену мету планувалося досягнути завдяки здійсненню протипожежної, гімнастичної, культурно-освітньої роботи серед населення. При цьому статут зазначав, що членом організації може бути будь-який громадянин чи громадянка світського стану. Характерно, що вказані підходи були

притаманні діяльності Української радикальної партії й вони мали на меті зменшити вплив духовенства на громадське життя. Такий стан речей К. Трильовський пояснював з позиції того, що значна частина духовенства, очоливши керівні посади в краї, своєю бездіяльністю призвела до занепаду діяльності більшості українських читалень та інших громадських організацій. Зауважимо, що на той час зазначений статут визнавався доволі оригінальним документом, оскільки він зрівняв у правах чоловіків і жінок [165, с. 25], що стало значним прогресом у тогочасному вітчизняному національному русі.

Структурний аналіз документа дає підстави стверджувати, що найвищим керівним органом товариства «Січ» було проголошено Загальні збори, які повинні були скликатися один раз на рік. Передбачено також засідання козацької старшини, до якої належали кошовий, осавул, обозний, писар, скарбник і четарі з терміном один раз на місяць [91, с. 113]. Дослідник М. Гуйванюк відмітив, що, поряд з козацькими назвами січової старшини, вводилась назва «четар», запозичена К. Трильовським із сербської мови [56, с. 264]. Очевидно, що в діяльності товариства «Січ» було використано також і досвід функціонування подібних організацій інших національностей культурно-просвітницького та національного руху Австро-Угорської монархії.

На загальних зборах упродовж звітного періоду заслуховувалась інформація про діяльність старшини. Вказаний статут проголошував важливі демократичні засади. Зокрема, на загальних зборах будь-який член організації мав право брати слово і виносити на розгляд важливі й актуальні питання, а також обирати й бути обраним до складу старшини. Право на обговорення ключових питань діяльності організації мали тільки повноправні члени товариства «Січ».

З метою врегулювання можливих суперечностей між членами товариства та старшиною передбачалося функціонування так званого «мирового суду» [56, с. 264]. Він складався із двох суддів, що призначалися кожною стороною і спільно обраного третього судді. Потрібно зауважити,

що статут товариства мав на меті перейняти кращі традиції устрою Запорізької Січі, зокрема у частині забезпечення рівноправ'я, справедливості та поваги до спільно напрацьованих і запроваджених правил. Крім того, в організаційній структурі товариства К. Трильовський прагнув запозичити кращі традиції існування подібних організацій, які ефективно функціонували на території польських і чеських земель.

На переконання К. Трильовського, функціонування товариства «Січ» має уособлюватися із вихованням серед його членів таких важливих якостей як справедливість, повага до себе й навколишніх, а також забезпечення високого рівня особистої культури [84, с. 61]. З цією метою новостворена організація мала використовувати засоби, що у свій час були активно запроваджені на Запоріжжі [91, с. 113]. Мова іде, насамперед, про рівність і товариськуність, а також свідому громадянську позицію. Зазначалося, що ідея січового товариства передбачає рівність усіх людей. Як зауважила з цього приводу дослідниця Н. Вільчинська, важливим внеском «Січі» у радикалізацію суспільних настроїв стала актуалізація історичної пам'яті, зокрема в частині особливо гострих польсько-українських збройних конфліктів. Сама назва товариства співвідносилася з часами Запорізької Січі, козацькою епохою, болісними для сприйняття польською суспільністю гайдамацькими повстаннями. Історичні оповідання в січовій пресі відзначалися яскраво вираженою прокозацькою та водночас антипольською спрямованістю. Учасники січового руху поширювали ідеї козакофільства й нагадували, що козацька держава є символом існування українського народу [37, с. 81]. Потрібно зазначити, що у XVI–XVII ст. козацький рух мав яскраво виражене антипольське спрямування. Такий підхід можемо спостерігати впродовж усього національного-визвольного відродження XIX ст. Населення західноукраїнських земель зверталося до козацької історії з метою ідейного поповнення своєї сили та місці у ході міжнаціональних конфліктів на початку XX століття. Важливим у цьому аспекті була легітимація своїх вимог у протистоянні з поляками.

Варто зазначити, що під час функціонування товариства «Січ» не допускалося жодних утисків одних осіб іншими, насамперед у національних, соціальних, культурних та релігійних сферах. Тобто «Січ» повинна об'єднати усіх її членів незалежно від робітничого, селянського, міщанського чи іншого стану в одне єдине товариство на засадах поваги й рівності [91, с. 113]. Крім того, К. Трильовський у процесі розгортання діяльності Січей на західноукраїнських землях, наголошував на ідеї Соборності, у зв'язку з чим діяч акцентував на потребі національної й духовної єдності українського населення в межах єдиної української держави. Водночас у середовищі товариства багато уваги приділялося поширенню між його членами наукових знань, пропагуванню свободи віросповідання та навичок щодо захисту власних прав і переконань.

Зауважимо, що установчі збори Завальської Січі було заплановано на 6 травня 1900 року. З цією метою українські часописи Галичини й Буковини на своїх сторінках неодноразово закликали місцеве населення взяти активну участь у заснуванні січової організації. Як свідчать джерела, у газеті «Буковина» за 4 травня 1900 р. було вміщено замітку завальських радикалів М. Одинського та М. Неделка, в якій повідомлялося, що «село наше є козацькою осадою і лежить в куті між Черемошем та Прутом, тож і не диво, що ми забажали у нім заложити новий козацький «кіш» ...Перша «Чорна рада» (збори) відбуде ся дня 6 мая запрошуємо на неї всіх селян і прихильників хлопської справи так з галицької, як і з буковинської сторони ...Маємо надію, що, побачивши нашу охорону і наші вправи під нашою рідною командою, наберете і ви охоти до закладання січових кошів» [248]. Проте, у зв'язку зі святкуванням у Снятині урочистих заходів на честь Тараса Шевченка, установчі збори було вирішено перенести з 6 на 5 травня.

На відкриття товариства «Січ» прибуло більше як 200 делегатів з навколишніх місцевостей. Урочисті збори новоствореної січової організації відбулися на приватному дворі місцевого жителя І. Маріянича. На зборах К. Трильовський довів до відома жителів основні завдання «Січей» та

детально розтлумачив усі пункти статуту організації. У ході організаційних заходів учасникам було роздано відзнаки товариства та приведено до присяги її учасників на вірність народній справі. Після цього, згідно з процедурою, за зразком запорізьких звичаїв відбулися перші демократичні вибори. Так кошовим було обрано знаного представника радикального руху М. Неделка [6, с. 10]. Обрано актив організації, який складався переважно з молодих людей, що стояли на позиціях захисту прав і свобод простого населення. Крім цього, важливий акцент зосередився на просвітницькій діяльності товариства, яка на той час була вкрай актуальною і відповідала вимогам часу.

Серед статутних завдань організації було також придбання необхідного спорядження, фізичні вправи, гімнастичні й атлетичні забави, влаштування публічних гімнастичних виступів, вокальних, декламаторських вистав, танців, забав, свят, а також утримання читалень, бібліотек, гуртків для неписьменних, хору, оркестру [138, с. 48]. Кожне товариство намагалося протягом року підготувати та дати щонайменше один січовий фестин, поєднаний з масовими січовими гімнастичними вправами. Як встановила Н. Вільчинська, «...займаючись гімнастикою, січовики найчастіше виконували вправи, які свідчили про їх організованість, вишкіл, військову силу. Дуже часто вправи виконували з топірцями та сокирками. Їх напіввійськова діяльність та масові виступи посилювали мілітаризацію громадсько-політичної думки, що створювало умови для підготовки до збройного польсько-українського конфлікту» [37, с. 82].

Потрібно зауважити, що кожна «Січ» у своїй діяльності мала обов'язково використовувати елементи традиційного народного одягу свого населеного пункту, що, на переконання К. Трильовського, сприятиме збереженню прадавніх українських традицій та забезпечить шанобливе ставлення до власного минулого. З огляду на те, що у містах й окремих селах на той час народний одяг втратив український національний колорит, К. Трильовський виступив ініціатором створення спеціальних січових

одностроїв. Вони увібрали в себе елементи давнього козацького та традиційного галицького одягу [198, с. 164].

Необхідно зазначити, що поширення січового руху на перших порах відбувалось доволі повільно. Селяни ще не повною мірою усвідомлювали той факт, що інтелігенції вдасться покращити їхнє становище. Водночас населення мало недостатньо інформації стосовно ідейного змісту діяльності Січей, а тому не завжди усвідомлювало їх призначення та особливості функціонування. Вихід із такої ситуації К. Трильовський вбачав у створенні ряду друкованих видань, які були б присвячені тематиці січового руху [84, с. 61]. Саме за його ініціативи було запроваджено видання у Коломії щомісячника «Зоря» та щорічного календаря «Запорожець». Дані збірники мали на меті всебічно висвітлювати січову тематику. На їхніх сторінках відображалось героїчне минуле українського народу, детально ілюструвалася діяльність «Січей» з детальними рекомендаціями стосовно запровадження місцевих осередків товариства на території західноукраїнських земель. Фактично дані матеріали стали практичними дороговказами щодо утвердження січового руху на місцях та його подальшого успішного розвитку. Важливо зазначити зацікавлення січовою ідеєю серед тогочасних визначних українських діячів. Зокрема з відомим суспільно-політичним діячем М. Павликом відбувалася співпраця К. Трильовського стосовно видання січових часописів, зі В. Щуратом ініційовано співпрацю у справі розповсюдження друкованих видань. При цьому К. Трильовський аргументовано наголошував, що ідея січового руху має набути поширення серед українського населення незалежно від політичних орієнтирів, оскільки вона покликана служити усьому українському народу, сприяти боротьбі за його права і національне самовизначення.

З метою популяризації січового руху Кирило Трильовський виступив ініціатором ряду публічних заходів до яких залучалися місцеві жителі, зокрема місцева молодь. Таким способом 29 липня 1900 року було організовано свято Завальської Січі, у якому взяла участь значна частина

жителів навколишніх сіл. Це сприяло тому, що у різних місцевостях краю відбулися ряд публічних радикальних віч, де на широкий загал лунали заклики активніше створювати січові організації на території західноукраїнських земель. Зауважимо, що за проведенням таких січових свят постійно наглядала польська адміністрація. І хоча на практиці такі маніфестації реальної загрози чинному суспільному устрою не несли, поруч завжди спостерігалася присутність значної кількості жандармерії, створюючи ефект запровадження воєнного стану. Особливий контроль над діяльністю січових товариств у Галичині здійснювався за галицького намісника Анджея Потоцького та був продовжений після його смерті наступником Міхалом Бобжинським [37, с. 81-82].

Питання поширення січового руху на українських землях К. Трильовський підіймав на з'їздах радикальної партії, оскільки вважав, що саме новостворені організації мають здатність об'єднати місцеве населення задля захисту своїх прав та інтересів. Важливий акцент у цьому процесі К. Трильовський робив на студентську молодь, яка, на його переконання, повинна активно включатися у процеси вітчизняного державотворення шляхом широкої участі у різнопланових національно-просвітницьких товариствах та організаціях, зокрема у діяльності товариства «Січ».

Зазначимо, що робота у цьому напрямку активно продовжувалась, вже у 1901 році за ініціативою товариства «Народна спілка» було видано чисельний тираж статутів «Січі», які адресувалися усім охочим, що мали на меті долучитися до створення січових організацій. Такі заходи дали свій позитивний результат, і вже з 1903 року на території Галичини січовий рух набув широкого поширення [165, с. 15-16]. Маємо підставу стверджувати, що в цей період тільки на території Галичини налічувалося більш ніж 110 Січових організацій [248]. Такий стан речей позитивно сприйнятий у суспільстві серед українського народу. Люди вітали цю ініціативу й кількісно, максимально наповнюючи новостворені організації, вступали в активну діяльність на шляху до власного національного самовизначення.

У цій справі К. Трильовському допомагав його особистий секретар І. Чупрей, до кола обов'язків якого належала також і допомога у політичній діяльності, редагування брошур, календарів та іншої друкованої продукції, яка виходила за ініціативою К. Трильовського [149, с. 32]. У справі заснування Січей на території західноукраїнських земель він виконував обов'язки секретаря й активно налагоджував співпрацю січових організацій з місцевим населенням. Його зацікавленість січовим рухом простежується ще з моменту заснування перших організацій і аж до процесів створення легіону Українських січових стрільців.

Ще одним відомим послідовником ідей К. Трильовського був І. Сандуляк, який представляв селянський рух Покуття [93, с. 16]. Саме у цьому регіоні він допомагав активно засновувати січові організації й з цією метою брав участь у численних січових вічах, котрі відбувалися на західноукраїнських землях, активно виступав на сторінках місцевої періодики з метою популяризації «Січей». У часи Західноукраїнської Народної Республіки діяч виступав з численними промовами на публічних заходах з метою залучення населення до наповнення лав Української Галицької армії. Така діяльність дала свій позитивний результат і дуже скоро він став відомою фігурою серед місцевого населення. Активна громадсько-політична діяльність сприяла тому, що він двічі обирався депутатом до австрійського парламенту.

Вважаємо закономірним те явище, що січовий рух, який активно поширювався на території Галичини, поступово знайшов своє позитивне середовище і на території Буковини [165, с. 15-16]. Щоправда, ідея січового руху розвивалася на цій території дещо повільніше. Очевидно, що це пояснюється певним політичним моментом, де місцева інтелігенція, як правило, сповідувала народовські ідеї, а тому не завжди позитивно ставилася до ідеї радикалізму та не проявляла належної уваги до створення зазначених організацій. З огляду на це, основним ініціатором січових ідей на території Буковини стали місцеві українські вчителі. Поступово така ідея все ж

отримала позитивні відгуки серед місцевого населення, що позитивно вплинуло на динаміку заснування січових організацій. Потрібно зазначити, що в окремих населених пунктах ініціативу створення організації взяли на себе українські селяни та українська інтелігенція, здебільшого з міста Чернівці.

Відзначимо, що перше січове товариство на Буковині було створено у місті Кіцмань, яке стало важливим центром українського просвітницького руху [59, с. 106]. Ініціатором створення такої організації був представник місцевих міщан Т. Коричук. Саме йому належить заслуга щодо встановлення тісних взаємин з К. Трильовським, І. Сандуляком, а також іншими відомими представниками січового руху та отримання цінних практичних настанов щодо створення таких організацій. Крім того, названі діячі надали йому копію статуту Завальської Січі задля нормативно-правового оформлення новостворених організацій. Саме цей статут і став основою для юридичного оформлення першої «Січі» на Буковині. Він був поданий організаційним комітетом на затвердження до відповідного Крайового управління, де січову організацію було офіційно зареєстровано.

Надалі на території Буковини робота з поширення січових товариств активно тривала. Питанню створення та функціонування «Січей» неодноразово приділяла увагу місцева преса, закликаючи українське населення максимально брати участь у діяльності товариств. Поступово до січових товариств вступає широке коло селян, інтелігенції та представники академічної молоді. У процесі заснування новостворених організацій було заплановано численні масові публічні заходи з метою роз'яснення населенню основоположних засад та принципів діяльності товариства «Січ». Часто на таких зборах, на запрошення місцевого населення, був присутній К. Трильовський. Під час заходів діяч акцентував на тому, що дана організація основним своїм завданням ставить об'єднання українського населення, функціонує з метою відстоювання прав та інтересів рідного народу, таким чином, січовий рух на території Буковини інтенсивно зростав

[59, с. 105-106]. За підтримки та безпосередньої участі провідних тогочасних діячів краю вдалося створити розгалужену систему січових організацій, які поступово почали здійснювати суттєвий вплив на суспільно-політичне та культурно-просвітницьке життя в західноукраїнських землях.

Отже, можемо констатувати, що традиція січового руху, яка зародилася у Галичині й набула там суттєвого розмаху, поступово поширилася й на інші українські землі, здобуваючи все більшу підтримку серед місцевого населення. Завдяки організаторському таланту та професійному досвіду Кирила Трильовського вдалося опрацювати основоположні засади діяльності товариства та виробити його організаційно-правові основи діяльності. Аналіз установчих документів товариства «Січ» дає підстави стверджувати, що в основу діяльності організації було закладено принципи рівноправності, демократизму й поваги до власної гідності. Ці та інші ідеї, які висувалися на широкий загаль, набули масового поширення й користувалися значною повагою серед місцевого населення, що сприяло популяризації січових ідей серед народу та створення численної мережі організацій.

Важливим також є той факт, що в умовах занепаду української державності та перебування українських земель у складі іноземних держав, січові організації прагнули відновити історичні корені українського національного руху та максимально розповсюдити українську національну ідею серед населення. Характерно, що у процесі діяльності кожна «Січ» мала використовувати традиційну атрибутику того населеного пункту, в межах якого концентрувалася її діяльність. Це дало змогу акцентувати на місцевих традиціях та особливостях розвитку конкретного етнографічного регіону, а також сприяти піднесенню національної свідомості серед українців.

Необхідно зауважити, що організаційна структура товариства «Січ» на початковому етапі свого існування передбачала підпорядкування знизу доверху, що означало безпосередню правосуб'єктність окремих січових товариств [59, с. 77]. Крім того, така система дозволила січовим товариствам довго й успішно функціонувати та активно впроваджувати свої програмно-

засадничі постулати. Тобто мова йде про те, що з моменту запровадження «Січей» офіційно зареєстрованої центральної організації не передбачалось. Це пояснювалось тим, що місцева Крайова адміністрація, представниками якої здебільшого були поляки, не допустили б офіційної реєстрації такого органу. Зважаючи на це, ініціатори створення «Січей» не наполягали на зазначеній організаційній структурі, оскільки чітко усвідомлювали, що вона б полегшила потенційну можливість ліквідації січових організацій. З огляду на це, К. Трильовський вважав за потрібне проводити активну діяльність зі створення січового руху як приватна особа з правом надання відповідних консультацій щодо їх організаційно-правового оформлення.

Зближенню та налагодженню тісних взаємин галицьких січових товариств з представниками слов'янських молодіжних спілок сприяли січові свята та інші спільні акції, що періодично проводилися в Галичині перед Першою світовою війною. У них брали участь провідники національних рухів слов'янських народів. Зокрема, у липні 1907 р. К. Трильовський був присутній на зльоті чеських «Соколів», що проходив у Празі. Він відзначав, що це була велична маніфестація національного відродження чеського народу. Варто зауважити, що вперше з часів Слов'янського з'їзду у Празі в 1848 році українські політики мали змогу взяти офіційну участь в чеському національному святі й це сприяло зближенню між народами та побудові перспективних міжособистісних взаємин. Зазначені події дали можливість К. Трильовському здобути суттєву підтримку серед визначних представників чеського суспільно-політичного руху.

Вже у вересні цього ж року діяч здійснив черговий візит до Праги на міжнародний конгрес «Свобідної думки», спрямований проти римсько-ватиканського клерикалізму [147, с. 436]. Такий візит сприяв утвердженню січового руху на міжнародному рівні. За даними М. Гуйванюка, «...делегатія Головного січового комітету на чолі з К. Трильовським, до якої увійшли кошові Степан Миронович та Микола Корж, була присутня на зльоті хорватських «Соколів», що проходив у Загребі в 1911 р. Познайомившись з

представниками чеських, словенських, хорватських та польських молодіжних організацій, К. Трильовський постійно запрошував їх на різноманітні заходи, що проводилися галицькими «Січами». Зокрема, на шосте Січове свято у Снятині в липні 1912 р. прибули послы до віденського парламенту Ернест Т. Брайтер (польський радикал), делегат словенських «Соколів» Рибарж, делегат чеських «Соколів», один із провідників партії чеських народних соціалістів Хоц, яких щиро вітала українська громада краю» [56, с. 264].

Потрібно зауважити, що в досліджуваний період у К. Трильовського налагодилась доволі тісна співпраця з відомим чеським ученим та політиком, а з часом і президентом Чехословацької республіки Томашем Масариком. В умовах розвитку чеського національно-визвольного руху Т. Масарик відзначився неабиякою наполегливістю. Він стверджував, що у відстоюванні чеської національної ідеї чеський народ не припинить і не може припинити своєї боротьби до тих пір, поки не зможе домогтися усіх заявлених політичних свобод. Даний приклад національно-визвольної боротьби слугував для К. Трильовського орієнтиром у справі відстоювання українських національних ідеалів.

Така співпраця сприяла тому, що у 1908 р. К. Трильовський спільно з Т. Масариком скликав велике віче у Празі. Метою даного заходу було яскраво продемонструвати чеському народові особливості політики польської адміністрації стосовно українського населення краю. З цього приводу К. Трильовський зазначив, що коли й далі триватимуть утиски українського народу, то подібні збори скликатимуться в інших краях не тільки Австрії, але й по всій Європі [20, с. 157].

Бувши редактором тижневика «Час», Т. Масарик доволі часто засвідчував факти зловживання місцевої влади стосовно українського населення в Галичині, наголошуючи на правомірності його національних домагань. Водночас на сторінках даного друкованого органу

К. Трильовський отримав можливість численних публікацій з метою захисту ідей січового руху.

Необхідно зазначити, що січовий рух розростався й поширювався на значну територію західноукраїнських земель, а тому вимагав чіткої координації діяльності січових товариств. З метою координації січового руху, у квітні 1908 року К. Трильовський виступив ініціатором створення спеціального «Головного січового комітету» [6, с. 21]. Річ у тому, що припинилися масові переслідування організації, і на той момент у суспільстві склались сприятливі умови для ефективної й повноцінної їхньої діяльності. Цілком природно, що новостворену організацію очолив безпосередньо К. Трильовський, його заступником став І. Сандуляк, а секретарем обрали І. Чупрея. Усією організаційною роботою із координації діяльності «Січей» безпосередньо займалася канцелярія. 11 лютого 1910 р. січовий комітет прийняв постанову, відповідно якої до комітету увійшли кошові «Повітових Січей».

Після загибелі А. Потоцького посаду намісника обійняв М. Бобжинський. На посаді намісника він намагався провадити політику українсько-польського замирення [154, с. 36]. Починається новий, більш поміркований із боку певної частини польської політичної еліти період відносин між двома народами [101, с. 63-64].

Зазначені події сприяли тому, що січовий рух набув більш чіткої організаційної структури й з цією метою вимагав створення більш дієвого координаційного центру для організації роботи усіх січових товариств. З цією метою першого грудня 1912 року у Львові було запроваджено «Український січовий союз», який очолив К. Трильовський [6, с. 21]. До старшини увійшли: Я. Весоловський – генеральний осавул, М. Балицький – генеральний писар, С. Винників – генеральний скарбник, Д. Катамай – генеральний обозний, Ф. Калинович – генеральний четар [248].

Новостворена організація у своїй діяльності керувалася статутом, за яким основним завданням організації була координація січового стрілецького

руху, надання йому організаційної та консультаційної підтримки, його широкої популяризації серед українського населення. Реалізувати зазначені статутні завдання планувалося за допомогою спеціальних Січових з'їздів, Крайової січової ради та Генеральної старшини. Крайовий січовий з'їзд мав викликатися генеральною старшиною не рідше як один раз на три роки, вона ж щоразу визначала місце проведення з'їзду. На з'їзд повинні були обиратися два делегати від усіх «Січей» та повітових Січових рад, а з часом також і представники товариства «Українські січові стрільці». Обов'язково в ньому брав участь повітовий отаман або повітовий осавул. Крайова січова рада складалася з повітових отаманів та членів Генеральної старшини, збиралася щороку восени, щоб звітувати про січовий рух, виробляти плани подальшої праці. Генеральну січову старшину обирали раз на рік – восени, її рішення були дійсними лише тоді, коли на засіданні були присутні хоча б чотири члени із семи. До Генеральної січової старшини належали: генеральний отаман, генеральний осавул, генеральний писар, генеральний скарбник, генеральний обозний, два генеральних четарі, а також два заступники на випадок вибуття котрогось із членів. Головне завдання Генеральної січової старшини полягало у виконанні рішень «Українського січового союзу». До її компетенції входило прийняття окремих січових та стрілецьких організацій до «Українського Січового Союзу», а також виключення їх із нього. Генеральна січова старшина обиралася один раз на рік (восени) Крайовою січовою радою з членів січових та стрілецьких товариств. Рішення Генеральної січової старшини вважалися дійсними у тому випадку, коли на засіданні були присутніми не менше чотирьох її членів [258, с. 124-125]. У випадку однакової кількості голосів кінцеве рішення приймав голова. Для більш ефективної діяльності Генеральна січова старшина створювала секції. Генеральний скарбник очолював фінансову секцію, генеральний обозний – секцію технічну. Кожна секція складалася з довільної кількості членів, затверджених Генеральною січовою старшиною. Ухвали секції мали дорадче

значення для Генеральної січової старшини [248]. У 1913 р. в структурі організації утворилася стрілецька секція [85, с. 2].

В межах кожного українського повіту діяла Повітова січова рада, до якої входили усі місцеві січові та стрілецькі товариства. Вона й координувала діяльність цього повіту. Згідно з установчими документами, Повітова січова рада мала право обирати повітову січову старшину. До кола її обов'язків входила координація січового руху в межах окремого повіту, в проміжках між засіданням Повітової січової ради. Кадровий склад січової старшини налічував 9 одиниць, зокрема: повітовий отаман, осавул, писар, скарбник, обозний і чотири четарі. Зазначимо, що члени родини мали постійно проживати в межах свого повіту. Якщо ж у повіті налічувалося менше ніж п'ять січових організацій, Генеральна січова старшина мала право приєднати їх до іншої січової організації, яка функціонувала в межах найближчого повіту.

«Головний січовий Комітет» з метою покращення функціонування роботи січових організацій ініціював заснування у кожному повіті «Повітової Січі» [93, с. 16-17]. Основне їх завдання зосереджувалося на заснуванні пожежних та гімнастичних курсів, а також на налагодженні громадсько-політичної й культурно-освітньої діяльності місцевих осередків «Січ». Зазначені завдання планувалося досягнути шляхом практичних навчань пожежних і гімнастичних вправ, організації різного роду атлетичних змагань та запровадження освітніх курсів для неписьменного населення. У новостворених «Повітових Січах» членами організації могли стати як січові товариства, так і окремі фізичні особи [165, с. 25]. Основною умовою було складання присяги на вірність українському народові та січовій справі, яку мали урочисто виголосити як звичайні члени, що вступали до товариства «Січ», так і представники старшинської верхівки.

28 травня 1910 р. один з ідеологів та організаторів Радикальної партії – С. Данилович заснував «Повітову Січ» у Бурштині. Один із найактивніших січових діячів Ю. Соломійчук-Юзенчук цього ж року заснував «Повітову

Січ» у Косівському повіті, до якої увійшло 46 січових товариств. 13 грудня 1912 р. Галицьке намісництво затвердило статут «Повітової Січі» у м. Городенка, товариство очолив І. Радуляк [248].

У Львові товариство «Повітова Січ» засноване ще у 1908 році. Кошовим січової організації було обрано Михайла Павлика. На початковому етапі до старшини належали: осавул – Н. Миронович, а також С. Фенюк, М. Репета, К. Пацулівна, І. Волошин, М. Угрин та інші [248]. У ході діяльності серед керівного складу організації відбувся ряд змін і до управління товариством все більше залучалися перспективні молоді кадри, в тому числі й з академічних кіл. Саме нова старшина у своїй діяльності починає акцентувати на пропаганді стрілецької ідеї. З цією метою організовуються численні січові та стрілецькі практичні заняття, а також проводиться робота з активізації діяльності товариства «Січ» в усьому Львівському повіті. У проміжку з квітня 1913 по квітень 1914 року члени «Повітової Січі» у Львові ініціювали майже 190 організаційних виїзних заходів у навколишніх селах. Метою заходів була пожежно-гімнастична підготовка кадрів, виголошення рефератів та проведення публічних заходів задля активізації січового руху на Львівщині. Такі публічні заходи суттєво об'єднали українське суспільство, сприяли поширенню українського січового руху серед населення.

Значного поширення січовий рух набув і на Тернопільщині. Так Тернопільська «Повітова Січ», яка становила близько шістдесяти осіб, ефективно засновувала січові товариства у сусідніх повітах та координувала їхню діяльність. Одночасно товариство виступило ініціатором створення пожежно-гімнастичних курсів для представників січового руху краю та інших численних просвітницьких заходів. Організатором щорічних курсів протипожежної оборони та гімнастичної справи, а також численних січових свят була «Січ» у місті Бережани. Отаманом «Повітової Січі» було обрано відомого письменника та адвоката А. Чайковського.

У тих повітах, де діяло кілька десятків січових товариств, для полегшення координації їх роботи створювалися окружні «Січі», до яких

входило кілька сусідніх «Січей». Одним із таких осередків у Снятинському повіті була окружна «Січ» у с. Ілинці, створена 1909 р. Вона об'єднувала «Січі» в Ілинцях, Заболотові, Олешкові, Джурові, Тулукові, Тростянці й Попельниках. Кошовим її був один із найактивніших діячів січового руху та радикальної партії Д. Мойса з с. Ілинці [6, с. 50]. У червні 1912 р. одним з організаторів січового руху І.Чупреєм було засновано окружну «Січ» у Яблунові на Гуцульщині. Загалом напередодні Першої світової війни у Галичині нараховувалося 29 повітових та окружних «Січей» [248].

Досвід функціонування січових організацій активного перебирала учнівська молодь, створюючи відповідні організації у межах навчальних закладів. Так протягом 1912-1913 років у Рогатинській гімназії було створено товариство «Молода Січ», яка діяла на загальних засадах уже наявних «Січей». Товариство мало свою старшину, яка обиралася учнями гімназії один раз на два місяці. Основним завданням цієї діяльності організація вважала піднесення українського національного руху та національної свідомості серед учнів гімназійної установи та забезпечення підготовки їх до подальшої боротьби за волю України. Характерно, що досягненням зазначеної мети, окрім належної фізичної підготовки учнів гімназії, мало бути також ґрунтовне вивчення історії України та української літератури, що, на думку К. Трильовського, мало величезний вплив на молоде покоління. Потрібно також відзначити, що «Молода Січ» стала прообразом діяльності інших січових організацій у навчальних закладах в українських землях, внаслідок чого мережа січових організацій серед учнівської та гімназійної молоді постійно зростала.

Потрібно звернути увагу на той факт, що встановити чисельність Січей напередодні Першої світової війни доволі складно, тому саме питання неодноразово стає предметом дискусій серед сучасних науковців. Такий стан речей можна пояснити тим, що у той час повного перепису січових організацій відповідними координаційними органами не проводилось. Очевидно, що офіційно не враховувалися ті товариства, які юридично

існували, однак фактично активної діяльності не проводили. На підставі джерел та опублікованої літератури можемо говорити про чисельність товариства «Січ» у кількості близько однієї тисячі. На прикладі Галичини можемо стверджувати, що пожежно-гімнастичні товариства «Січ», які функціонували на основі статутних документів, розроблених К. Трильовським, станом на 1914 рік діяли у межах 46 повітів. Чисельність січових товариств на території Галичини була нерівномірною, що зумовлювалося рядом факторів, а саме позиціями Радикальної партії в тій чи іншій місцевості, присутністю інтелігенції, яка сприйняла січову ідею наявністю регулярного транспортного сполучення між окремими регіонами Галичини і координаційними центрами січового та радикального руху містами Львовом, Станіславом та Коломиєю. Найбільше січових товариств – 53 було у Снятинському повіті [248]. Загалом же, як дослідив С. Церковник, «перед Першою Світовою війною у Галичині діяло близько 900 сокільських гнізд і понад 1000 «Січей» [258, с. 126].

Активне функціонування січових товариств на західноукраїнських землях поступово призводить до того, що січова ідея трансформується на стрілецьку ідею [12, с. 9], і вже в 1913 – середині 1914 років можемо спостерігати оформлення на базі товариства «Січ» нового товариства парамілітарного типу «Українські січові стрільці» [270, с. 197]. Слід зауважити, що перші кроки на шляху до створення січових стрільців було здійснено ще 16 грудня 1912 року, коли міжпартійний комітет у складі Л. Цегельського, С. Томашівського, І. Боберського і К. Малицької порушив питання щодо розробки статуту названої організації. Однак єдиного підходу у цьому питанні серед тогочасної української еліти не спостерігалось, зокрема суперечності виникали щодо питання участі українців у майбутній війні [37, с. 83]. Представники старшої генерації української інтелігенції наполягали на тому, що українське населення замість орієнтації на війну, основним своїм завданням має вбачати відновлення власних культурних цінностей та історичних традицій. Представники ж радикального руху за

ініціативою К. Трильовського у справі підготовки українського населення до майбутньої війни вирішили піти іншим самостійним шляхом. Першочерговим завданням, у зв'язку з цим, вони вважали реформування уже наявних товариств «Січ» на військовий кшталт, створивши при них відповідні стрілецькі організації.

Прагнучи реалізувати поставлену мету, К. Трильовський розпочав пошуки відповідних фахівців серед офіцерського складу австрійського Генерального штабу. Ще у середині 1912 року він здобув прихильність у одного з військових референтів українського походження полковника Новака, з яким налагодив тісні взаємини в питанні організаційного оформлення діяльності товариства. У підсумку такої роботи, уже в кінці цього ж року, за ініціативою К. Трильовського до Галицького намісництва офіційно було подано статут товариства «Українські Січові Стрільці» для державної реєстрації. Однак зазначений статут намісництво не затвердило [165, с. 38]. Такою ж невдалою була і друга спроба зареєструвати організацію. Очевидно, що офіційна адміністрація не вважала за можливе реєстрацію товариства, оскільки надалі його діяльність вбачалася як небезпечна для чиновників. Вихід із такого становища К. Трильовський знайшов у дослівному перекладі відповідного польського стрілецького статуту [138, с. 50]. Саме такий варіант установчого документа в поданих для реєстрації й саме цей факт заставив офіційну владу затвердити представлений статут 18 березня 1913 року. Зазначимо, що у випадку відмови у реєстрації організації, законність діяльності аналогічного польського товариства так само могла б бути поставлена під сумнів. Як згадував К. Трильовський у своїх спогадах, «ця дата має велику історичну вагу: вперше за багато віків українці почали відновлювати свою військову силу!» [230, с. 240].

Аналіз статуту товариства «Українські січові стрільці» дає підстави стверджувати, що основним завданням організації була популяризація гімнастичних вправ і вироблення за їх допомогою таких якостей, як

побратимство вірність і відвага. Важливими факторами у такому процесі була організація стрілецьких вправ, їзда на конях, плавання, веслування, організація культурно-просвітницьких заходів тощо. При цьому статут не передбачав жодних обмежень стосовно вступу до товариства. Документ зберігав усі ті демократичні традиції, які були закладені в основу діяльності «Січей» [37, с. 83]. У цей же день в приміщенні Львівської повітової «Січі» відбулися організаційні установчі збори військового товариства «Українські Січові Стрільці». У зв'язку з цим К. Трильовський запропонував кошовим товариства обрати відомого громадського діяча В. Старосольського, а осавулом був обраний Д. Катамай [6, с. 23]. У травні 1913 року за ініціативою К. Трильовського повітова «Січ», яка була розташована у місті Львів подала до Галицького намісництва статут товариства «Українські Січові Стрільці II». Установчі збори даного товариства відбулися 25 січня 1914 року, які очолив Р. Дашкевич, писарем обрали Г. Ничку, скарбником – С. Індишевського. Товариство «УСС II» розташовувалося у приміщенні львівської «Повітової Січі» [248].

Перед війною на території Галичини було створено 96 стрілецьких організацій [6, с. 23]. Редакція друкованого видання «Запорожець» за 1920 рік у спеціальній публікації «До діла!» проаналізувала у цьому контексті діяльність товариств. Зазначалось, що «ідея стрілецьких товариств найшла такий придатний ґрунт, тому що був він уже приготований активною роботою «Січей», котрих при 14 літній роботі було в часі вибуху всесвітньої війни понад 900. «Січі» розбудили в народі стару козацьку традицію, вони зорганізували його і здисциплінували так, що ідея мілітарних «Товариств Українських Січових Стрільців» могла відразу запустити дуже глибоко коріння, а до вибуху війни було у Східній Галичині вже 96 таких стрілецьких товариств» [71, с. 4-5].

Найбільш численним та найактивнішим було товариство «Українських Січових Стрільців II» у Львові, яке очолив Р. Дашкевич [71, с. 8]. Потрібно відзначити його ініціативу в питанні залучення до стрілецьких рядів значної

кількості львівських робітників, також за власні кошти для членів організації він придбав спеціальні стрілецькі однострої та креси. Одними з найчисельніших товариств у цей час можемо виділити організації у Сокалі, Ярославі та Яворові.

Навесні 1914 року за ініціативою відомих представників січового руху О. Семенюка та О. Демчука було створено «Правильник піхотинців» [161]. Даний документ уміщував необхідні військові команди українською мовою. Характерно, що до нього увійшли нові військові команди та терміни, аналогів яких в інших мовах не спостерігалось. Документ офіційно було введено в дію 20 червня 1914 року. Структурно документ складався з 17 розділів, де чітко регламентувалися правила внутрішньої служби, визначалися основні засади підготовки до бойових дій, та наводилась методика ведення бою наявними підрозділами піхоти. Крім того, у «Правильнику» наводилася присяга, яка була обов'язковою для усіх охочих вступити до складу січового стрілецтва.

Потрібно зауважити, що перед війною українським січовим товариством була надана можливість отримати зброю та військову амуніцію від австрійського військового командування, пропонувалося мати одну гвинтівку на десять стрільців. Однак місцева адміністрація, яка здебільшого складалася з поляків, таку ініціативу сприйняла вкрай вороже, оскільки старалася всілякими засобами протидіяти діяльності українських стрілецьких організацій. Відповідно на практиці зброя їм не видавалася, хоча польські стрілецькі організації подібного типу вже мали вогнепальну зброю в наявності.

Завдяки активним діям очільників стрілецької організації, більшість січових товариств поступово були забезпечені вогнепальною зброєю напередодні Першої світової війни. Цьому сприяло те, що на військових складах закуплялися неробочі одиниці гвинтівок, які були відремонтовані фахівцями й передані на озброєння «Січовим Стрільцям». Одна із найбільших майстерень того часу знаходилася у місті Старий Самбір.

З метою визначення приналежності до січового стрілецтва та посилення дисципліни усередині організації, було запроваджено стрілецькі однострої й відзнаки. Такою відзнакою мала стати стрічка синьо-жовтого кольору, однак з часом вона була замінена на синьо-жовті кокарди. У ході діяльності січових товариств та з метою практичної реалізації питання щодо запровадження січових відзнак, було розроблено спеціальний однострій, який повторював австрійську військову форму, однак в українських національних традиціях. Фактично це дало можливість комфортно використовувати військовий однострій для участі у воєнних діях і виконання польових вправ. Розуміючи важливість даного питання для ефективної організації січових товариств, К. Трильовський безпосередньо долучався до питання комплектування січових одностроїв та іншої амуніції, що використовувалася на службі у «Січових Стрільців» [200, с. 222-223].

Станом на кінець 1913 року було сформовано більшість січових товариств і розпочалася їх активна військово-польова підготовка. Це дало бажаний результат і кожен учасник «Січі» почав вважати себе кваліфікованим бійцем, який готовий вести збройну боротьбу за національне і соціальне визволення власного народу. Поступово серед широкого загалу січовиків ідея створення мілітарного відділу при січових організаціях здобувала все більшої прихильності. Основним завданням стрілецьких організацій в той період вважалося створення осередків військової організації членів «Січей» та їх фахової підготовки до війни з Росією, яка на той час уже була очевидною [37, с. 83]. Зауважимо, у довоєнний період у середовищі «Січових Стрільців» військової справи навчали колишні вояки австрійської армії. Характерно, що такі кадри як правило займали рядові військові звання, не претендуючи на командирські посади.

Важливою подією у січовому русі стало святкування 100-річчя з дня народження Тараса Шевченка у Львові. К. Трильовський ініціював, щоб у зазначеному заході взяли участь усі представники товариства «Січ» і товариства «Січові Стрільці». На урочистих заходах вкотре було наголошено

на важливій місії січового руху у справі захисту прав і свобод українського населення. У ході святкування відбулася велична маніфестація українців, де взяло участь більше як десять тисяч січовиків і близько півтисячі стрільців, одягнутих в однострої. Фактично усе це знаменувало певний перелом у свідомості західноукраїнського населення, котре зрозуміло факт неминучої боротьби за власну державність і незалежність. Під час святкування шевченківського ювілею відбулись показові військові вправи «Українських Січових Стрільців», а окремі відділи стрілецької організації продемонстрували здатність чітко виконувати важливі бойові задачі.

Можемо стверджувати, що на початку Першої світової війни члени січового руху виявляли масове бажання поповнити лави українського війська. Як зазначала тогочасна преса, «Січі» розбудили ідею самостійної України – з «Січей» вийшли під енергійним приводом Українського Січового Союзу «Товариства Українських Січових Стрільців», а разом із «Січей» і тих «стрілецьких товариств» вийшов славний легіон: «Українські Січові Стрільці», що боровся в рядах австро-угорської армії за визволення наддніпрянських братів з кайданів московського царату» [71, с. 8]. Відзначимо, що ідея участі у національно-визвольному русі у складі легіону «Українських Січових Стрільців» охопила широке коло тогочасного українського суспільства. На переконання дослідника М. Лазаровича, січовий рух став організованою силою, яка, «відродивши пам'ять про українське військо, дала поштовх подальшому розвитку військових традицій» [102, с. 102].

Таким чином, на початку своєї діяльності структура товариства «Січ» відрізнялася від інших громадсько-політичних об'єднань і мала внутрішню організаційну структуру знизу доверху. Організаційна побудова пожежно-гімнастичного товариства визначалася статутними завданнями. У зв'язку з цим кожне січове товариство проголошувалось окремою самостійною одиницею з доволі широкою компетенцією. З метою координації їх діяльності було утворено «Головний січовий комітет», а з часом і

«Український січовий союз» на Галичині та «Союз Січей» на Буковині, однак їх розпорядження як правило носили рекомендаційний характер. Організаційна побудова пожежно-гімнастичного товариства визначалася статутними завданнями. У зв'язку з цим кожне січове товариство проголошувалось окремою самостійною одиницею з доволі широкою компетенцією. З метою координації їх діяльності було утворено «Головний січовий комітет», а з часом і «Український січовий союз» на Галичині та «Союз Січей» на Буковині, однак їх розпорядження як правило мали рекомендаційний характер. Така ситуація пояснювалася чинним законодавством австро-угорської імперії, яке суттєво ускладнювало функціонування національних товариств з розгалуженою системою діяльності.

Потрібно зазначити, що чисельність товариства «Січ» часто пов'язується із популярністю радикальної партії серед місцевого населення. Оскільки ініціатором створення товариства виступали представники радикального руху, то й найгустіша мережа січових товариств створювалася саме у тих регіонах, де підтримка партії була максимальною. Статистичні дані дають підставу стверджувати що найчисленнішими товариствами «Січ» були організації у Станіславівському, Коломийському, Снятинському, Косівському і Надвірнянському повітах. На інших українських територіях вони також активно діяли й стали важливим явищем у суспільно-політичному та просвітницькому житті місцевого населення. Характерно, що окремі січові товариства зустрічалися навіть у місцях проживання українців на території Західної Галичини.

Заснування та перші успішні кроки січових товариств у Галичині й на Буковині засвідчили, що вони були потребою часу і посіли вагоме місце в українському національно-визвольному русі початку ХХ ст. Маємо підстави стверджувати, що основними мотивами, котрі ініціювали зародження ідеї січового стрілецтва стали насамперед розвиток і формування української національної свідомості. Така ідея формувалася на початкових етапах

переважно серед селянства і з плином часу поширилася й на інші верстви українського суспільства. Найбільшого розквіту традиції стрілецького руху набули у Галичині і Буковині. На той момент ідея заснування українським населенням власного державного об'єднання стала основоположною для найактивніших верств місцевого населення, зокрема тих осіб, які пройшли ґрунтовний вишкіл у січових товариствах. Важливим фактором створення українського стрілецтва стало усвідомлення його ідеологами того факту, що воно має ґрунтуватися безпосередньо на основі власних ініціатив українського населення, ґрунтовою базою для чого на той час якраз і стала численна мережа пожежно-гіннастичних товариств у ХХ ст. Маємо підстави стверджувати, що основними мотивами, котрі ініціювали зародження ідеї січового стрілецтва стали насамперед розвиток і формування української національної свідомості. Така ідея формувалася на початкових етапах переважно серед селянства і з плином часу поширилася й на інші верстви українського суспільства. Найбільшого розквіту традиції стрілецького руху набули у Галичині й Буковині. На той момент ідея заснування українським населенням власного державного об'єднання стала основоположною для найактивніших верств місцевого населення, зокрема тих осіб, які пройшли ґрунтовний вишкіл у січових товариствах. Важливим фактором створення українського стрілецтва стало усвідомлення його ідеологами того факту, що воно має ґрунтуватися безпосередньо на основі власних ініціатив українського населення, ґрунтовою базою для чого на той час якраз і стала численна мережа пожежно-гіннастичних товариств «Січ».

3.2. Утілення державно-правових поглядів К. Трильовського в період Західноукраїнської Народної Республіки

В умовах Першої світової війни Австро-Угорська монархія входила до Австро-німецького блоку. У ході військових дій поразка даного блоку ставала дедалі очевиднішою. Це стало важливим фактором піднесення

національно-визвольних рухів з боку поневолених Австро-Угорщиною народів. Такі процеси вже були незворотними, жодні намагання офіційної влади не могли їх припинити.

Вже в другій половині жовтня 1918 р. свою державну незалежність проголосили Угорщина, Чехія і Словаччина, Сербо-Хорвато-Словенська держава, які згодом утворили окрему державу Югославія. Правові підвалини до проголошення власної незалежності готували й поляки, які планували приєднати до складу Польської держави територію усієї Галичини.

Як зазначив з цього приводу вчений Б. Тищик, «передача влади у Галичині з рук австрійської адміністрації до рук польської була призначена на 1 листопада 1918 р. Отож, українцям не можна було гаятись, якщо вони не хотіли знову потрапити під владу Польщі» [213, с. 64]. Зазначимо, що інтереси українського населення Галичини в цей час представляла Українська національна рада [202, с. 85]. Вона діяла у Львові як колегіальний представницький орган і мала у своєму складі близько 70 депутатів, створена була 18 жовтня 1918 р., а під її начальством функціонував Український військовий комітет. На чолі організації стояв сотник Дмитро Вітовський, до її структури входили українці, які воювали в австрійській армії [94, с. 59]. Пункт 1 Статуту УН Ради проголошував, що «Українська Національна Рада є Конституантою тієї частини українського народу, яка живе в австро-угорській монархії на цілій його етнографічній території» [207, с. 179]. На правах депутата до складу Української національної ради увійшов К. Трильовський [155, с. 80].

У ніч на 1 листопада, починаючи зі Львова і надалі територією усієї Східної Галичини, збройним шляхом українці взяли владу у свої руки. Як згадував з цього приводу К. Трильовський, який застав новину дорогою до Львова, «мені полегшало на душі й я далі їхав немовби на крилах» [203, с. 497].

Така ситуація спричинила те, що поляки розпочали збройну боротьбу проти українського населення і прагнули приєднати територію всієї

Галичини до польської держави [127, с. 36]. Вже 9 листопада 1918 р. Українська національна рада у Львові за участі багатотисячних зборів громадян, проголосила утворення Західноукраїнської Народної Республіки. Водночас проголошувалось, що найвищим виконавчим і розпорядчим органом державної влади має стати Державний Секретаріат [129, с. 57]. 13 листопада 1918 року було визначено офіційну назву новоствореної держави. Таке положення було зафіксовано Тимчасовим Основним Законом [212]. У той же день Державний секретар військових справ Дмитро Вітовський проголосив створення власних збройних сил, які він уважав важливою складовою суверенітету держави. Крім того, цінність створення регулярного війська актуалізована ще й з огляду на військовий конфлікт з Польщею [150, с. 36].

Утворення Західноукраїнської Народної Республіки стало кульмінацією визвольних змагань галицьких українців першої чверті ХХ століття. Як дослідив учений Я. Нагірняк, К. Трильовський увійшов до законодавчого органу республіки – Української Національної Ради на правах колишнього українського посла до австрійської Державної Ради. Перші тижні він перебував у складі її віденської делегації, а напередодні листопадового зриву повернувся до Галичини. З цього часу діяч активно розпочинає діяльність з розбудови органів новоутвореної української держави [138, с. 50].

Потрібно зауважити, що у структурі ЗУНР Кирило Трильовський сповідував ідеї незалежності, соціальної справедливості та соборності. Він разом зі своїми колегами брав активну участь у суспільних процесах, які були зумовлені розпадом Австро-Угорської імперії. Про його значну роль у вітчизняному державотворенні цього часу свідчить й те, що після перемоги національно-демократичної революції й офіційного утворення ЗУНР К. Трильовський був серед тих провідних політичних діячів краю, які усіма силами брали участь у процесах створення західноукраїнської державності [234, с. 18-19]. Свій потужний життєвий досвід і фаховий хист він активно використовував у процесі роботи комісій УНРади, метою діяльності яких

було утвердження української державності на західноукраїнських землях. За твердженням дослідників, К. Трильовський був у колі серед тих українських адвокатів, котрі фактично створили нову українську національну державу, що об'єдналася з Українською Народною Республікою і до сьогодні залишається в історичній пам'яті всього українського народу як основа сучасної правової, соціальної, незалежної та суверенної України [87, с. 40-41].

У січні 1919 року було прийнято ряд законів щодо організаційно-правових підвалин функціонування держави. Слід зауважити, що з 2 січня 1919 р. влада ЗУНР переїжджає до Станиславова (нині – Івано-Франківськ). Водночас сюди ж перемістилась робота УНРади. У 1919 р. вона продовжила свої засідання. У Станиславові відбулися три її сесії (2-4 січня, 4-15 лютого та 25 березня-15 квітня 1919 р.). Перше засідання УНРади відбулося 2 січня 1919 р. Номінально УНРада мала налічувати орієнтовно 150 членів, через те, що її склад було доповнено представниками від міст та повітів. Однак у сесіях реальну участь брало близько 130 делегатів. Це пояснюється тим, що ряд депутатів постійно знаходились у Відні, частина перебувала в дипломатичних відрядженнях, а деякі із них залишилися у захоплених польськими й румунськими військами. Як відзначає дослідник П. Гай-Нижник, «УНРада, на відміну від наддніпрянської Центральної Ради, не була соціалістично спрямована. Більшість у ній (майже дві третини) складали націонал-демократи, радикали та соціал-демократи. Інші члени були або безпартійними, або належали до дрібних партійних груп як, наприклад, селянсько-радикальна група (фракція) К. Трильовського, що відкололася від радикалів. За соціальною ознакою в парламенті ЗУНР переважали середні й заможні селяни, світська інтелігенція та духовенство. Національні меншини відмовилися брати участь в УНРаді, а відтак вона мала суто український характер і спрямування» [40, с. 63].

Зауважимо, що впродовж 2-4 січня 1919 р. в УНРаді було створено 9 комісій: земельна, військова, законодавча, технічної відбудови, фінансова,

шкільна, закордонних справ, суспільної опіки, комунікацій, а 15 лютого 1919 р. створено адміністративну комісію. К. Трильовський увійшов до військової та земельної комісій, де належним чином зумів проявити набутий практичний досвід.

Одним із важливих законів цього часу став закон від 4 січня 1919 року про виділ УНРади як найвищої постійної влади у державі. Паралельно відбуваються підготовчі процеси щодо об'єднання УНР і ЗУНР [145, с. 332-333]. Ідею єдності ЗУНР і Наддніпрянської України К. Трильовський вважав вкрай потрібною та обґрунтованою. Він неодноразово висловлював позицію за соборність українських земель і викладав власне бачення щодо шляхів реалізації даного завдання. При цьому він закликав у об'єднуючих процесах максимально враховувати тогочасну суспільно-політичну реальність. Слід зазначити, що об'єднуючі процеси навколо єдності українських земель знайшли своє втілення в ухвалі УНРади від 3 січня 1919 року про злуку УНР і ЗУНР. В ході реалізації вказаних процесів до Києва вирушила представницька делегація з метою юридичного оформлення злуки. Офіційно Акт Злуки було прийнято 22 січня 1919 року на Софіївській площі у Києві.

4 лютого 1919 року було сформовано новий склад уряду республіки його очолив С. Голубович [150, с. 38]. За його ініціативою Державний секретаріат внутрішніх справ розробив проєкт закону про вибори до однопалатного сейму, повітових та громадських рад. Даний закон у своїй основі увібрав норми загального, прямого, таємного, рівного виборчого права. За його ініціативою Державний секретаріат внутрішніх справ розробив проєкт закону про вибори до однопалатного сейму, повітових та громадських рад. Даний закон у своїй основі увібрав норми загального, прямого, таємного, рівного виборчого права.

З поступовим наближенням більшовицької армії до Галичини виняткової ваги набувала проблема зовнішньополітичних орієнтацій різних політичних сил. У наддніпрянському та західноукраїнському політичних таборах поступово викристалізувалися два напрями: перший – на

більшовиків, другий – на Антанту. К. Трильовський спільно з іншими представниками радикальної партії у складі УНРади й Державному Секретаріаті виступив проти більшовиків, тим самим висловлюючи підтримку Антанті. Таку ж позицію зайняли націонал-демократи [81, с. 217].

Поступово в УНРаді оформлюються окремі партійні клуби, які складаються переважно з націонал-демократичних та радикальних сил. Всередині радикальної партії К. Трильовський як член військової та земельної комісії в УНРаді поступово виробляє альтернативну позицію щодо вектора розвитку радикального руху [58, с. 106].

У середовищі УРП виокремилась опозиційна до офіційного керівництва Селянсько-радикальна партія (Покутська група) на чолі з К. Трильовським [256, с. 160]. Вона офіційно звинуватила провід УРП у пасивних діях і намірах щодо розпуску політичної сили. З огляду на це К. Трильовський, Г. Дувірак, П. Шекерик започаткували в УНРаді Селянсько-радикальний клуб, який мав діяти окремо від УРП [214, с. 249]. Президія новоствореної організації 14 лютого 1919 р. через газету «Громадський голос» [30, с. 10], яка на той час відновила свою діяльність, виступила з офіційним зверненням до членів партії з роз'ясненням власної позиції. У виданні зазначалось: «противно було очевидним, що декотрим провідникам старого заряду залежало прямо на цім, щоби значіння партії довести до нуля і так поволі спричинити цілковите її завмертя, й вичеркнення з ряду політичних організацій.

Се показалося особливо дня 18 серпня 1918 р., коли то в Станиславові з'їхалися ті панове й прямо порішили ліквідацію радикальної партії... І тому ми, що безперервно і від довгих літ стоїмо в рядах радикальних робітників, а тепер є членами Національної Ради, – зорганізувалися в один «селянсько-радикальний клуб» – і на час – до найближчої партійної конференції – обіймаємо яко головна управа – провід українсько-радикальної партії» [156, с. 41-42].

Вже 16 лютого 1919 р. в Коломиї у приміщенні Ратуші відбулася конференція партії. Всього на заході був присутній 321 делегат [94, с. 62]. Першу доповідь про історію радикальної партії та її оновлення проголосив К. Трильовський. За результатами її роботи було прийнято відповідну резолюцію, де зазначалось:

«1. Конференція приймає з подякою до відома зорганізовано селянсько-радикального клубу в Національній Раді і дякує йому за почин до відновлення організації української дякує йому за почин до відновлення організації укр. радикальної партії.

2. Приймає за підставу своєї діяльності давню партійну програму, однак припоручає головному Зарядови, щоби вибрав комісію, яка до двох місяців має переглянути давню програму й евентуальні зміни предложити на найближчій радикальній з'їзді...» [83, с. 45]. При цьому на конференції закликалось до проведення організаційних відповідних організаційних заходів у всіх громадах і повітах ЗО УНР. Отже, можемо стверджувати, що погляди К. Трильовського у даний проміжок часу спрямовувались значною мірою на активізацію боротьби проти більшовизму, зміцнення державної та військової організації.

Зазначені вище заходи спричинили суттєву активізацію діяльності радикальної партії в різних сферах життєдіяльності суспільства. З 20 лютого 1919 року запроваджується видання газети Народ на сторінках якої відображається офіційна позиція партії із важливих тогочасних питань [150, с. 39].

Цього ж дня в газеті вийшла редакційна стаття, яка порушила питання щодо найважливіших завдань у процесі будівництва української держави. У цьому контексті важливими питаннями визначалися вибори до Національної ради та розв'язання земельного питання. У процесі державного будівництва пропонувалося обрати позитивні зразки демократичних західних країн. Головна управа радикальної партії через газету звернулася також до усіх членів партії з ініціативою проведення повітових партійних з'їздів 15

березня. На таких з'їздах пропонувалося обговорити завдання на найближчі та обрати трьох делегатів на крайовий форум, де пропонувалося розглянути сучасний стан справ у партії. Крім того, мала бути усунута взаємна недовіра та вчинено комплекс дій щодо розбудови партійної організації й консолідації усіх партійних сил.

Крайовий з'їзд УРП відбувся 22-23 березня 1919 р. у Станиславові [146, с. 120-121] і був представлений більш як 100 делегатами з 22 повітів Галичини. На заході виступили відомі діячі радикальної партії – Л. Бачинський, І. Макух, Д. Вітовський, О. Назарук. Серед найважливіших питань того часу було визначено державне будівництво та розв'язання земельного питання [34, с. 213-214]. Саме вирішення основних аспектів державного устрою дало б можливість належним чином розв'язати земельне питання. Оптимальним устроєм держави за якого селяни отримали право голосу в управлінні державою вважався республіканський устрій з виборним президентом республіки на чолі парламенту. При розв'язанні даного питання за основу пропонувалося запозичити досвід західних демократичних країн, водночас відкидалися зразки російської більшовицької державності, які руйнували основи держави й демократизму. В основі розв'язання зазначених питань мали бути закладені демократичні соціальні підвалини. «Делегати з'їзду рішуче відстоювали демократичний шлях розвитку ЗУНР, вимагали прискорення економічних реформ, гостро поборювали всякі ухили в бік більшовизму, соціалістичної революції та диктатури пролетаріату, закликали до боротьби за зміцнення української держави, посилення державної, військової та цивільної дисципліни» [81, с. 217].

К. Трильовський разом з однодумцями прагнув зміцнення Української держави й цією метою закликав забезпечити цілковиту самостійність України з республіканською формою правління, організацією регулярної української армії та прийняттям відповідної Конституції, яка мала закріпити демократичні основи організації державної влади. Найвищу владу в державі мала виконувати УНРада у межах єдиної соборної України. Ця ж Рада мала

вибирати уряд, який відповідальний перед нею, а сувереном республіки мав бути весь народ. Крім того, обласні повітові й громадські органи самоуправління мають бути обрані шляхом демократичного волевиявлення народу. При цьому господарське й суспільне законодавство як адміністрація, так і закордонна політика й оборона держави мають бути виключно у її компетенції. Характерно, що представники радикальної партії пропонували прийняття найважливіших державних законів шляхом всенародного голосування. Метою забезпечення політичних свобод пропонувалось запровадження повної свободи зборів, товариств, совісті та віросповідання.

Важливим фактором розвитку держави вважалась економічна складова, яка мала передбачати передачу землі на користь працюючого селянства, а також ефективна соціалізація важливих галузей народного господарства. Водночас вища влада мала бути зосереджена в руках народних представників, скасовано всі привілеї та передача робочих місць і устаткування робітникам.

Поступово виокремилися завдання у зовнішній сфері та внутрішньодержавному рівні. Одними з основних завдань була оборона держави від більшовицької влади та зазіхань поляків, розбудова республіканського ладу та вирішення аграрного питання. Крім того, розв'язання аграрного питання. Крім того, пропонувалось провести вибори УНРади, організувати функціонування спеціальних органів з подолання безробіття та підтримки соціально незахищених верств населення.

З метою розв'язання земельної проблеми Українська Національна рада ініціювала створення спеціальної комісії на чолі з Л. Бачинським. Можемо спостерігати, що уже з 6 лютого 1919 року земельна реформа стає об'єктом обговорення на засіданнях Національної ради. Водночас припускалося, що прийнятий закон на початку не буде досконалим і потребуватиме ряду поправок впродовж певного часу аж до того часу, поки не буде вироблено якісно новий ефективний закон тривалої дії [150, с. 40]. Така законодавча діяльність дала свої позитивні результати та вже 14 квітня 1919 року було

ухвалено спеціальний Земельний закон для ЗО УНР [79, с. 348-353], який визначав основи земельної реформи й проголошував скасування великої земельної власності та наділення землею безземельних і малоземельних селян на правах власності [249, с. 205].

К. Трильовський увійшов до складу Обласної земельної комісії, котра мала здійснювати переведення в дію даного закону. До її складу також увійшли Л. Бачинський, С. Вітик, С. Данилович, М. Загульський, Т. Кормош, М. Королук, С. Матковський, К. Трильовський, С. Юрик [41, с. 83]. Згідно з законом, в межах ЗО УНР проголошувалась конфіскація землі поміщицьких, монастирських і церковних земель та земель інших великих землевласників понад встановлений максимум. Ці землі повинні були перейти до земельного фонду держави, з якого після війни мали отримати наділи малоземельні та безземельні селяни, військовослужбовці-інваліди тощо [107, с. 128-129]. Поряд з тим, встановлення земельного максимуму, процедура конфіскації та наділення землею відкладалася до скликання Сойму. Проте на практиці сільська біднота розпочала самочинно захоплювати поміщицьку землю [41, с. 83-84]. Законом передбачалося покарання за порушення процесу проведення земельної реформи. Зокрема місцевій владі надавалося право ув'язнювати на 6 місяців, а також додатково штрафувати на суму до 10 тисяч крон за самовільне захоплення землі, розподіл націоналізованих Законом будинків, інвентарю [79, с. 353]. Однак остаточно невирішеним залишалося питання щодо компенсації колишнім власникам конфіскованої землі. Реалізація закону в частині розподілу земельних наділів мала бути розпочата зразу після закінчення війни. До того часу усі земельні ресурси мали бути зосереджені у спеціальних земельних комітетах.

У цей період представниками радикальної партії поряд з іншими політичними силами було ініційовано прийняття Національною радою інших важливих законодавчих актів. 12 квітня 1919 року було прийнято закон про 8 годинний робочий день. 15 квітня цього ж року прийнятий закон про вибори до однопалатного Сойму ЗОУНР. Це дало можливість запровадити право

рівного безпосереднього пропорційного і таємного голосування усіх громадян держави, незалежно від статі віком від 20 років. Так, вибори планувалося провести у червні 1919 року. У цей період також тривають наради фінансової комісії Національної ради у справі прийняття резолюції стосовно внутрішнього державного фінансування, а також введення єдиної державної грошової одиниці, зокрема висловлювалася пропозиція щодо запровадження в обіг на території ЗУНРу гривні як основної державної грошової одиниці [150, с. 41].

Потрібно зазначити, що запроваджувати намічені заходи у життя національній Раді довелося у доволі складних умовах, зокрема у процесі польського наступу проти УГА, який тривав ще з 14 травня 1919 року. Даний військовий конфлікт українські політичні сили спробували вирішити шляхом міжнародного правового регулювання. Напередодні у березні Державний Секретаріат ЗУНР делегував до Парижа своїх представників з метою досягнення перемир'я в польсько-українській війні. Однак найвища рада 25 червня 1919 року прийняла рішення передати полякам право на зайняття території Галичини до річки Збруч, що у свою чергу викликало рішуче невдоволення з боку української делегації. Її представники висловили публічний протест і констатували, що український народ не сприймає такого рішення і буде відстоювати свою незалежність та цілісність усіма доступними способами. Проте в ніч з 16 на 17 липня 1919 року українська армія й уряд ЗУНР відступили за річку Збруч, а польські війська анексували усю Галичину. З цього часу основним завданням українського громадсько-політичного руху стала боротьба за відновлення власної держави, незалежно від ідейних та ідеологічних розходження і згуртування всього українського суспільства з метою відновлення незалежності власної держави [150, с. 41].

Після відступу Західноукраїнської Народної Республіки з території Східної Галичини більшість українських депутатів та урядовців УНР передислокувалися до міста Відня. Саме впродовж 1919-1923 років Відень і Прага були головним осередком української еміграції на території Європи. З

огляду на це, К. Трильовському довелося відстоювати інтереси рідного народу, перебуваючи у еміграції. Восени 1919 року представниками Є. Петрушевича вдалося відновити на території австрійської столиці УНРаду як представницький орган. Основною метою таких дій було показати окремішність території Східної Галичини перед керівниками країн Антанти як окремої міжнародно-правової одиниці. Зауважимо, що К. Трильовський брав активну участь у роботі цього представницького органу, одночасно поєднуючи її з посадою голови Селянсько-радикальної партії [143, с. 158].

Депутати отримали статус «Збір членів УНРади за границею». Очолив зібрання Є. Левицький, а заступником було обрано Т. Окуневського. Згодом на чолі віденської делегації став Л. Левицький. У ході діяльності депутати затвердили офіційну назву утворення: «Закордонна група Української Національної Ради». Поряд з тим вживалася ще й інша назва – «Збори членів УНРади у Відні». Відзначимо, що основним завданням депутатського об'єднання було досягнення на міжнародному рівні визнання прав українського населення Східної Галичини і Буковини на національне самовизначення, державну самостійність. й Буковини на національне самовизначення державну самостійність. У ході роботи депутати постійно аналізували звіти дипломатичних делегацій ЗУНР. Важлива місія українських депутатів у Відні полягала також у розв'язанні питання щодо припинення польської окупації українських земель і відновлення громадянських свобод і політичних прав українського населення. У зв'язку з цим звернення заяви й протести від імені УНРади регулярно надсилались до Найвищої Ради Мирової Конференції та інших міжнародних форумів [143, с. 158-159].

Кирило Трильовський був одним із підписантів звернення колишніх українських депутатів до австрійського парламенту і депутатів УНРади, що перебували у Львові та Відні до Найвищої Ради Мирової конференції у Парижі від 28 червня 1921 року. У документі вимагалось від країн Антанти якнайшвидшого припинення польської окупації Східної Галичини та

відповідно виведення з її території усіх польських окупаційних військ із зазначенням шкоди місцевому населенню, якої завдало таке перебування та негайного вирішення долі Східної Галичини, тобто визнати її незалежною державою на підставі права народів на власне самовизначення.

В еміграційний період діяльності ЗУНР К. Трильовський увійшов також до складу президії Західноукраїнського Товариства Ліги Націй (ЗУТЛН), яке було створено у Відні діячами ЗУНР на зборах 20-23 січня 1922 року з метою підтримки дій екзильного уряду й активізації громадського руху [126, с. 269]. Президентом товариства обрано Р. Перфецького, який був членом Української національної ради та колишнім заступником державного секретаря ЗУНР із внутрішніх справ [44, с. 160]. Секретарем став О. Марітчак, шеф канцелярії віденського уряду президента Є. Петрушевича. У складі президії ЗУТЛН також перебували: Е. Брайтер, О. Назарук (товариші Президента), І. Семака, О. Мартічак (секретар), О. Йосафат Жан (заступник секретаря), А. Вітошинський (скарбник) [250, с. 82]. Відстоюючи принцип права націй на самовизначення як базової основи для міцного миру, основним своїм завданням товариство проголосило боротьбу за створення незалежної західноукраїнської держави. К. Трильовський був одним із тих активних діячів, які ініціювали співпрацю з державницькими політичними партіями на західноукраїнських землях, ініціювали ряд звернень до Ліги Націй, де відстоювалась ідея позитивного для українців розв'язання проблеми Східної Галичини. Як і інші тогочасні лідери організації, він підтримував позицію, що важливими передумовами стабілізації відносин у міжнародній сфері та забезпечення миру є щонайшвидше звільнення від насильства і поневолення та «всіх побудованих на них» окупацій чужонаціональних територій і якнайшвидша реалізація прав націй на самовизначення, їхню власну державність і незалежність» [201, с. 111].

Завдяки діяльності товариства, на міжнародній арені українське питання постало з новою силою, привертаючи увагу широкого кола громадськості. Зокрема обґрунтовано доводилось неправомірне поширення польського

законодавства на територію Східної Галичини, застосовуючи його з метою фізичного, економічного, культурного та національного винищення української більшості. Наголошувалось на тому, що польське законодавство порушувало цілісність і суверенність Східної Галичини [32, с. 159-160]. Мова йшла про ліквідацію автономії краю, ліквідовано там адміністративну владу, поділ краю на Львівське, Тернопільське і Станиславівське воєводства з подальшою передачею їх під юрисдикцію польському уряду. Наголошувалось, що Польща у своїй політиці мала на меті у справі винищення українського народу і його абсолютного поневолення [33, с. 23-24]. Це проявлялося у витісненні української мови з публічного обігу, стримуванні освітньо-культурного розвитку шляхом заборони українській академічній молоді вступати до Львівського університету й іншого виду вищих освітніх закладів тощо [250, с. 117-118].

Можемо стверджувати, що К. Трильовський був серед тих активних учасників національно-визвольного руху, які розгорнули активну зовнішньополітичну кампанію, основною метою якої було не допустити визнання прав Польщі на західноукраїнські землі після завершення Першої світової війни. Шляхом публічних звернень, листувань з міжнародними організаціями він рішуче підтримував необхідність розв'язання українського питання й повсякчас закликав світову громадськість до відновлення української державності.

30 серпня 1920 р. було видано розпорядження Євгена Петрушевича про створення у Відні Кодифікації комісії при уряді для справ внутрішніх, судівництва і комунікації [108, с. 446-447]. Враховуючи потужний практичний досвід та фахову компетентність правника, К. Трильовського запросили до участі у новоствореній комісії [138, с. 50]. Основною метою створення даної комісії була підготовка і розробка матеріалів, необхідних для законотворчої діяльності уряду. Юридично вона засновувалась при уряді диктатора ЗУНР, а її членів особистого призначав і звільняв Є. Петрушевич. Метою її діяльності було встановлення переліку законів і розпоряджень, які

було видано у Західній Україні за часів української влади з подальшою перевіркою їх форми й змісту [169]. Водночас потрібно було дослідити, які закони та розпорядження видано в період, коли Східна Галичина була окупована Польщею та встановити, які із цих законів і розпоряджень могли б бути запроваджені, до яких варто внести зміни, а які необхідно відхилити. Комісія повинна була виявити, які саме зміни у державному устрої, у законодавстві, адміністрації та організації урядів призвели до розпаду Австрії на окремі держави. Крім того, вона мала розробити план встановлення адміністрації на території Східної Галичини [169, с. 441-442].

Потрібно зауважити, що після припинення функціонування еміграційних установ ЗУНР, осередків політичних партій галицьких українців та від'їзду уряду С. Петрушевича до Берліна, політичне життя українців в австрійській суттєво призупинилося. Діячі еміграційних інституцій ЗУНР, які мешкали у Відні, не мали чітких перспектив та визначених векторів своєї діяльності. Більшість із них вирішили повертатися на рідну землю, проте процес їхнього приїзду у Галичину й набуття громадянства Польщі супроводжувався довготривалою юридичною процедурою, до якої були задіяні посольства Польщі у Відні та державні інституції у Варшаві й Львові. Наприкінці 1927 року К. Трильовський повернувся у рідні землі, де відкрив свою адвокатську канцелярію і продовжив адвокатську діяльність.

3.3. Відображення державно-правових поглядів у творчій спадщині вченого

Крім плідної й багатогранної практичної діяльності К. Трильовський багато уваги приділив теоретичним питанням української державності у різні історичні проміжки часу. Крім вивчення безпосередньо вітчизняного досвіду

державотворення, значний дослідницький інтерес він проявляв й до інших країн, досвід державотворення яких дослідник пропонував запозичити у процесі боротьби українського народу за свої права і свободи. Аналіз наукових праць, написаних у різні періоди активної його діяльності, дає можливість розкрити важливі аспекти державно-правові погляди ученого. Особливе місце в його творчості відведено питанням щодо порушення офіційною владою прав і свобод місцевого населення. При цьому він захищав інтереси не лише галичан, а й представників інших народів та національностей.

У цьому зв'язку ряд оригінальних теоретичних висновків та ідей містить його робота «Боротьба італійців за свободу та соборність» [228], яка була опублікована у Коломиї в травні 1928 року. Праця присвячена особливостям боротьби італійського народу за визволення від австрійського панування. Ситуація ускладнювалась тим, що у Римській області все ще зберігалася світська влада папи, що суттєво ускладнювало об'єднання Італії в єдину державу. Крім того, у південній частині Італії спостерігалось панування династії іспанської гілки роду Бурбонів, а на її території ще існували феодальні відносини. Рухи за національне визволення та об'єднання країни супроводжувались з виступами селян та незаможного міського населення за підтримки представників ліберально-демократичного руху, які ставили за мету введення парламентської форми правління та забезпечення прав і свобод громадян. У ході піднесення революційних подій в країні участь у них взяли більшість верств її населення.

Вже з перших рядків твору автор зауважує, що метою даної розвідки є показати українському суспільству процеси боротьби італійського народу за власну соборність і злуку. Він наголосив, що така боротьба не була одномоментним актом, а тривала впродовж декількох періодів, між якими спостерігались численні історичні паузи та які тривали практично до десяти років. Крім того, автор зауважує, що періоди реакції, які наставали після піднесення національно-визвольного руху, його провідники використовували

для виявлення недоліків попередніх етапів, щоб окреслити плани на найближче майбутнє, для його кращої організації та підтримки ідейно-патріотичних настроїв населення [151, с. 197-198].

Сьогодні паралель державотворчих процесів італійського та українського народів очевидна, оскільки історичний досвід Італії повинен активізувати українських політичних, громадських та культурних діячів щодо забезпечення належних механізмів захисту прав і свобод рідного народу, своєю сподвижницькою працею вони повинні спричинитись до якісного розвитку правової української держави. Як зауважив з цього приводу Т. Андрусак, «...враховуючи тогочасні настрої серед найширших верств українського громадянства, розгубленість політичної еліти періоду 1917-1920-х років, ідея щодо можливості настання періоду реакції після піднесення національно-визвольного руху та ефективного використання цього періоду для аналізу попередніх прорахунків і недоліків з тим, щоб у подальшому їх запобігти, мала для українського народу принципово важливе значення» [2, с. 131-132].

Аналізуючи ситуацію італійського суспільства, після 1848-1849 років К. Трильовський вважав її близькою і зрозумілою у контексті розвитку українського національного руху [22, с. 195]. Досліджуючи особливості італійського суспільно-політичного руху, він детально проаналізував його причини, наголошуючи, що початкові успіхи та перспективні надії на початку національно-визвольного руху у подальшому супроводжувались величезними жертвами і масштабними погромами [148, с. 174]. Зокрема австрійськими представниками уряду, спільно з неаполітанським та папським урядом, було розстріляно і повішано тисячі патріотів своєї держави, які брали активну участь у боротьбі за її незалежність. Причини таких подій дослідник вбачав у тому, що італійське суспільство ще не повною мірою усвідомлювало важливість національно-визвольної боротьби. З 22 мільйонів осіб багато із них стояло осторонь важливих державотворчих процесів та ключових суспільних рухів під керівництвом відомого діяча

національно-визвольного руху Італії Д. Мацціні. Важливим фактором у цих процесах була певна культурна відсталість окремих верств італійського народу. Практично більшість селянського населення та значна частина міських обивателів виявили байдужість до єдиного соборницького руху, а в південній частині Італії такі процеси часто приймалися навіть вороже. Очевидно, що основною сподвижницькою силою соборницьких процесів італійського суспільства виступала порівняно нечисельна верства населення – інтелігенція [228, с. 18].

Особливість таких періодів реакції полягає в тому, що основна роль у процесах розвитку і утвердження ідей самостійності, соборності та свободи, а також відповідне сприйняття таких ідей суспільством у той період належала мислителям, письменникам, публіцистам і поетам. Фактично, на переконання дослідника, вони відіграли надзвичайно важливу роль нарівні з іншими учасниками національно-визвольної боротьби у процесах ідеологічного забезпечення ідей боротьби італійського народу.

Аналізуючи процеси основоположних засад національно-визвольних змагань італійського народу, учений звертає увагу на негативний вплив на ці процеси державно-політичної роздробленості Італії. Річ у тім, що процес роздробленості держави тривав упродовж не одного століття і відзначався певною стабільністю тільки за часів правління Наполеона, який ініціював проведення в італійських державах значних внутрішніх реформ, що продовжували діяти навіть після його поразки. Це мало важливе значення для формування італійської державності, оскільки офіційно запроваджувалась рівність громадян перед законом, релігійна та особиста свобода, на території держави поширювалось єдине цивільне законодавство, а земельні маєтки монастирських володінь було передано у державну власність. Такі процеси призвели до виникнення потужного підґрунтя для італійського національного відродження [2, с. 132].

Таким способом можемо спостерігати, що лише після проведення певних реформ у правовій системі стає можливим успішний розвиток

процесів національного відродження у середовищі поневоленого або ж політичного роз'єданого суспільства. Якщо у суспільстві буде достатня кількість політично свідомих громадян, які будуть готові мирними чи збройними засобами відстоювати власну свободу, тоді у товаристві утвердяться необхідні передумови для того, щоб населення проживало в умовах свободи та справедливості.

Аналізуючи роль особи у національно-визвольному русі К. Трильовський зауважив, що переломним моментом у його розвитку стали виступи під керівництвом Д. Мацціні. Саме він ініціював створення таємного товариства «Молода Італія». До складу якого входили представники різних соціальних груп і усіх верств італійського суспільства того часу. Це дало можливість надати діяльності товариства загальнонародного характеру. Відповідно, національно-визвольний рух суттєво пожвавився, оскільки він набув масового характеру й охопив практично усі верстви населення, які боролися за свою свободу та незалежність у межах єдиної держави. Кінцевою метою цієї боротьби мала стати вільна італійська республіканська держава, що стало ідейною основою діяльності новоствореного товариства [252, с. 44]. Саме таку мету усвідомлювала значна частина активних учасників визвольного руху і вважала її пріоритетом, як обов'язок служіння перед Батьківщиною на шляху до власної свободи й незалежності [228, с. 13]. На його переконання, саме врахуванню таких важливих моментів багато в чому завдячує своїм успіхам національно-визвольний рух українського народу в ХХ ст., коли в умовах польської окупації західноукраїнських земель зумів донести їх до найширшого загалу.

У ході вивчення ключових аспектів боротьби, дослідник велику роль приділив особистим організаторським якостям самого Д. Мацціні. К. Трильовський відзначав, що діяч є непересічною особою з безмежною вірою у досягнення поставленої мети. Водночас він чітко розумів, що діяльність товариства «Молода Італія» часто здійснювалась революційними способами [2, с. 133]. Однак в умовах, коли у суспільстві поневолювачами

нав'язується масовий терор, то інші способи національно-визвольного руху не вбачаються можливими, і тоді у певні періоди поглиблення реакції не залишається іншого шляху, як вдаватися саме до таких видів діяльності.

У праці «Про Велику Французьку Революцію» [236] К. Трильовський підіймає актуальні питання боротьби французького народу за свої права, яка вилилась у повстання 14 липня 1789 року, що згодом переросло у революцію. Як зауважив з цього приводу Т. Андрусак, у праці «розглянуто не тільки історичний перебіг подій, що передували революції, її розвиток та пізніший період аж до Віденського конгресу включно, але й розвиток державно-правових інституцій, правових та політичних ідей цього періоду. Щодо останнього, то особливий інтерес викликає розгляд проблеми прав людини. По суті, на думку К. Трильовського, діяльність Народного Собору була спрямована на поступове закріплення і розширення прав людини» [2, с. 133].

Революцію дослідник вважав важливою не тільки з тієї причини, що було скасовано централізовані монархічні порядки, але ще й з огляду на те, що запроваджено республіканські основи управління. Вона ліквідувала феодальні порядки, коли цісар чи король були власником усіх земель у державі та мав право наділяти землею шляхтичів, які, своєю чергою, були зобов'язані до військової та придворної служби. Селянське населення, що проживало у володіннях мусило відробляти йому обов'язкову данину. Вони були позбавлені будь-яких громадянських прав і мали працювати виключно на користь своїх панів-шляхтичів, які мали стосовно них мали також і судові повноваження.

У цьому зв'язку К. Трильовський наводить приклад «мандаторів» про яких, за твердженням автора, у населення доволі свіжа пам'ять і які були ще пережитком такого феодального права в Австрії, оскільки вони з мандату, тобто з погодженням дідичем, мали право виконувати над селянами судові функції [236, с. 3].

Феодальні порядки у Франції К. Трильовський уважав надзвичайно важким тягарем не тільки для селян, але й для міщанства, як біднішого, так і

багатшого, а також й інтелігенції, яка вийшла з цього стану. Він мав на увазі адвокатів, нотаріусів, лікарів, банкірів та інші категорії. Усіх тих, хто не належав до шляхетського стану, тобто до привілейованого стану, або ж до категорії духовенства, як другої категорії – належали відповідно до третього стану, який у житті держави не мав жодних прав. Усіма правами володіли король, шляхта та духовенство. Шляхта і духовенство фактично не сплачували жодних податків через те, що усі податки покладено на третій стан, насамперед на бідні верстви населення, серед якого було й селянство.

Дослідник зауважив, що французька держава мала величезні борги внаслідок довготривалих та неефективних військових дій, які проводив король Людовік XIV, а також внаслідок марнотратства та непродуманої політики його наступників. Очільники держави цього часу своєю політикою все більше викликали невдоволення серед населення, шляхта й духовенство своєю поведінкою та необдуманною політикою також спричиняли народний гнів [236, с. 4].

К. Трильовський акцентував, що духовенство у той час мало у своїй власності п'яту частину усіх ґрунтів у державі, що давало можливість отримувати близько 100 мільйонів франків доходу. Крім того, десятина, яку сплачували селяни давала можливість заробити ще 23 мільйони доходу. За його підрахунками усіх світських священнослужителів було 68400 осіб, крім того, ще налічувалось 24000 ченців і 36000 черниць. Усі питання щодо їх утримання лягали на плечі бідного народу [236, с. 4, 6].

Щодо шляхти, то дослідник встановив, що вона у часи революції становила близько 30 тисяч родин або близько 140 тисяч осіб. Вона жила виключно з праці селян, а сама, відповідно, уникала будь-якої роботи. Дуже часто шляхта була представлена у королівському дворі й служила у війську в офіцерському званні, що на той час було її важливим привілеєм. К. Трильовський відзначив, що чоловікам нешляхетського роду було дуже важко отримати звання офіцера, а за Людовіка XVI не можна було дослужитись навіть до рангу капітана. Характерно, що шляхта була майже

повністю звільнена від податків, а священнослужителі в окремих випадках воєнних дій мали обов'язок щодо сплати так званого добровільного податку.

Тому цілком закономірно, що внаслідок такого безладдя і поборів французька держава попала у величезні борги, з яких довгий час ніяк не могла вибратись [236, с. 6].

Зазначені події спричинили до скликання у Версалі Генеральних штатів, які не скликалися у державі ще з 1614 року. До їх складу належали представники трьох станів, тобто від духовенства, шляхти та міщанства. Таким чином, бідніші верстви населення були позбавлені права участі у державних справах.

Суперечка офіційної влади та представників французького народу не мала позитивних конструктивних результатів, а тому призвела до виявлення широкого народного гніву. Представники пригнічених верств населення спільно із деякими представниками шляхти вимагали прийняття конституції, де було б чітко встановлено повноваження усіх станів. Поступово хвиля народного невдоволення стала наскільки сильною, що король ініціював залучення військових формувань для оборони своєї влади. Французька армія в цей час концентрувалася біля Парижа і Версалю. Серед народу чітко лунали заклики до зброї, й після заволодіння населенням складів зі зброєю було вирішено взяти штурмом Бастилію, яка знаходилась серед міста і була до того часу неприступною фортецею. Серед народу чітко лунали заклики до зброї й після заволодіння населенням складів зі зброєю, було вирішено взяти штурмом Бастилію, яка знаходилась серед міста та була до того часу неприступною фортецею.

Слід зазначити, що Бастилія являла собою спеціальну тюрму, яка призначалася здебільшого для політичних в'язнів. Туди потрапляли всі ті, хто публічно осуджував зловживання офіційної влади. Часто особи без суду і слідства попадали в тюрму, де могли перебувати навіть понад 20 років. Таким чином, 14 липня 1789 року озброєний народ захопив неприступну до того Бастилію [236, с. 7-8].

Отже, наведені вище події знаменували собою початок Великої французької революції, яка спричинила підняття широких верств населення на боротьбу за свої права та офіційно підняла на широкий загальний насушлий проблеми незаможних верств французького суспільства.

Раніше створений Народний Собор, який відстоював інтереси простого народу, ліквідував усі шляхетські та попівські привілеї. Одночасно було ліквідовано панщину і панські суди над селянами, а також право панів на полювання на чужих територіях. Паралельно було ліквідовано право десятини для священнослужителів, обов'язкову приналежність до цехових установ тощо. К. Трильовський зазначив, що такі зміни спричинили прийняття загальновідомої «Декларації прав людини й громадянина» [68], яка стала на ціле століття основою для подальших поступових державних конституцій і політичних програм [236, с. 8].

Детально аналізуючи прийняту Декларацію, дослідник основну увагу зосередив на її положеннях щодо забезпечення прав людини. Документ проголошував, що люди з моменту народження є рівними у правах і мають право вільно ними користуватися. Метою будь-якого громадського руху є відстоювання природних прав людини, які пов'язані насамперед із свободою, власністю, безпекою та опором проти гніту. Верховним джерелом будь-якої влади є народ. Жодна установа й конкретна людина не можуть мати владу, яка чітко не походить з того джерела. Свобода виявляється в тому, що кожному можна робити все те, що не приносить нікому шкоди, тобто реалізація природних прав людини не знає інших обмежень, крім тих, які забезпечують співгромадянам можливість використання проголошених для усього населення прав [68, ст. 6]. Такі межі може встановити тільки закон. Зазначалося, що Закон може заборонити тільки ті справи, які приносять шкоду суспільству, оголошувався виявом загальної волі. Усі громадяни держави мають право брати участь у законодавстві особисто або через уповноважених представників. Закон має бути рівним для усіх. Усі громадяни держави є рівними у своїх правах, тому вони повинні мати

однаковий доступ до всіх публічних справ відповідно до своїх компетенцій [68, ст. 17].

Особливо дослідник відзначив норму про те, що нікого не можна звинуватити, арештувати та тримати у в'язниці, за винятком тих випадків, котрі передбачає Закон і тільки відповідно у спосіб, який прописаний у законі [68, ст. 10]. При цьому вчений акцентував, що жодна особа не вважалася винною у вчиненні злочину до тих пір, поки її вина не буде доказана в установленому порядку [236, с. 9].

Поступово Народний Собор переніс своє місце дислокації до Парижу. Одночасно створено народну гвардію, яка складалася з озброєних багатих міщан, що повинна була охороняти виборені народні права і свободи. Народний Собор ініціював громадянську присягу, яка повинна була охороняти виборені народні права і свободи. Народний Собор ініціював громадянську присягу, що буде вірний закону, королю, народу й Конституції, яку у Перші роки після здобуття Бастилії виголосило близько 400 тисяч громадян.

3 вересня 1791 року Народний Собор ухвалив нову Конституцію, яка складалася зі вступної частини й семи розділів, кожен з яких поділявся на глави та відділи [88, с. 147]. Основний закон проголошував, що право видання законів знаходилося виключно в юрисдикції Народного Собору, який обирався винятково платниками податків. Було дотримано свободу промислу і преси, забезпечено особисті свободи громадян. Король ухвалив Конституцію, і Народний Собор постановив, що жоден член чинного Народного Собору не може бути членом наступного собору. Після виборів новий Народний Собор був представлений обраними особами чисельністю 745 депутатів, які відображали інтереси широких верств населення [236, с. 12].

Важливим моментом при характеристиці Французької революції К. Трильовським доволі обґрунтованим вважаємо твердження дослідника про те, що вона вибухнула не тільки під впливом народного гніту і зловживань зі

сторони офіційної влади, але й тому, що її ідеологічні підвалини заклали провідні тогочасні французькі мислителі. Саме у їхніх працях чітко простежується ідея відстоювання прав і свобод простого народу та рішучої боротьби проти існуючого ладу. За словами К. Трильовського, вони «викликали своїми листами революцію в людських мізках, виказуючи кривду та нестійкість чинного федерального ладу» [236, с. 12]. Проводячи паралелі із тогочасними подіями стосовно його сучасності, дослідник зауважив, що просте українське населення Галичини, яке об'єдналося на основі радикальних ідей у створену М. Драгомановим радикальну партію було першим, хто публічно виступив проти служби на користь панів та окремих категорій священнослужителів [236, с. 21].

Закликаючи використовувати набутий досвід французької держави для здобуття власної незалежності, К. Трильовський зазначив: «Та пора се велика єсть і коли всі поступові наші люди, а особливо наша поступова молодіж гімназияльна і академічна візьмесь завзято до діла і зрозуміє, як велика відвічальність лежить на ній перед будучими поколіннями – то заповіти Драгоманова можуть еще бути здійснені і ми докажем сего, чого не змогла доказати навіть велика французька, революція:

Покажемо світови, що ціпко з'організоване, поступове, антиклерикальне мужицтво, готове за свої ідеали й голову положити!» [236, с. 22].

У своїх дослідженнях К. Трильовський значну увагу приділив історії розвитку української державності, він детально вивчав вплив особистості на хід державотворчих процесів в українських землях. У праці «Російська цариця Катерина II» [242] розкрив характерні риси її правління та особливості державно-правового розвитку української держави в даний період. У процесі викладу матеріалу він детально відобразив негативну роль цариці у справі ліквідації січових традицій в українському державотворенні.

Вказану працю автор написав з урахуванням особистих якостей цариці та показав її місце в історії українського державотворення. При виборі об'єкта дослідження особливий інтерес вченого пов'язувався з

особливостями існування Запорізької Січі [22, с. 195]. Відстоюючи засади відродження української державності, К. Трильовський наголошував на необхідності відновлення січового руху на Україні. З огляду на це, він небезпідставно вважається батьком січового руху, оскільки діяч виступив ініціатором відродження традицій в формі пожежно-руханкових товариств «Січ» від 1900 р. і у формі уже військової організації «Українських Січових Стрільців», з якої згодом оформився відомий легіон Українських Січових Стрільців. Це питання більш детально відображено у попередніх параграфах нашого дослідження.

Аналізуючи правове становище українського народу, дослідник зауважив, що ще за цариці Єлизавети Петрівни спостерігалися певні привілеї для українців та порівняно стабільний розвиток української держави, зокрема такий стан речей він пов'язував з тим, що її чоловік О. Розумовський був українського походження. Особливим ставленням до України українська шляхта скористалася під час перебування цариці у Києві й подала відповідне прохання щодо дозволу обрання нового гетьмана. Цариця відповіла прихильністю на таке прохання, а результатом стало призначення Кирила Розумовського новим українським гетьманом [242, с. 47-48].

Новий гетьман обрав столицею місто Батурин, а до його компетенції належали великі маєтності навколо міста Гадяч. З цього моменту численні московські комісії і так звана «міністерська канцелярія» разом із московськими урядовцями мали покинути територію України. Таким чином, як зауважив К. Трильовський, було зроблено важливий крок для встановлення української автономії. Проте новому гетьману серед численних намічених реформ вдалося лише організувати судову систему на нових автономних засадах [242, с. 48].

У листопаді 1761 року гетьман прибув до Петербурга та увійшов до складу тих осіб, котрі допомогли Катерині захопити російський престол влітку 1762 року. Даючи характеристику Катерині, К. Трильовський зауважив, що вона «була, однак, велика централізаторка і вже перед тим була

добре поінформована щодо відносин в російській імперії. Вона прагнула знести поволі й хитро автономні права поодиноких провінцій і тому у таємному наказі доручила прокуророві Вяземському: «Малая Росія (себто Україна) Ліфляндія і Фінляндія – це країни, котрі управляються на підставі наданих їм привілеїв, котрі годі відразу знести. Годі, однак, ті провінції уважати за чужоземні та поводитись з ними, як чужоземними. Їх треба в усім порівняти з російськими землями. Коли в Малоросії не буде гетьмана, то треба вважати, щоби й думати за нього забули» [242, с. 48-49]. Як наслідок – 10 грудня 1764 року було видано указ, згідно з яким Гетьманський уряд офіційно скасовувався.

Замість Гетьманського уряду в Україні було запроваджено Малоросійську колегію, яку очолив граф П. Рум'янцев з титулом російського генерал-губернатора. Окрім голови, Колегія складалася з чотирьох українських і чотирьох московських членів. Як установив Кирило Трильовський, «завданням даної колегії було:

- 1) провести перепис населення, бо досі центральний уряд не збирав ніяких податків з України;
- 2) не дозволяти вільно переходити людям з місця на місце, з земель одного дідича на землі другого;
- 3) звернути увагу на те, що українська старшина і духовенство ненавидять усе, що московське;
- 4) пильно стерегти, щоби та ненависть не ширилася між народом на Україні й тому наказано було удавати, нібито уряд обороняє простий народ український перед його таки ж панством і старшиною.

Була це дуже підступна політика російського уряду, котра, однак, не дуже удавалася» [242, с. 49].

У 1767 році Катерина II у Петербурзі скликала представників усіх народностей російської держави для роботи комісії з метою розробки нового управлінського положення [263, с. 37]. К. Трильовський відзначав, що це були свого роду конституційні збори на зразок «учредительного собрания».

На цій нараді українські делегати насамперед Григорій Полетика усіма доступними засобами обороняли права і свободи України. Проте усі старання українських представників виявились марними, оскільки московський уряд чітко стояв на засадах слідування його безпосереднім рішенням. На думку вченого, саме з цією метою у 1783 році було запроваджено кріпацтво, яким селян прикріплено до землі, що належала окремим земельним власникам. Цариця, роздаючи тисячі десятин землі панам і генералам, не зважала на те, що там вже були селянські наділи, а тому останні зразу ж ставали підлеглими нових панів. Він зауважив, що селяни, які здавна проживали на територіях козацької старшини й української шляхти, раніше мали можливість переселення, однак в нових умовах вони таке право втрачали та ставали також приналежним до землі інвентарем [242, с. 50].

У 1785 році цариця надала козацькій старшині й шляхті грамоту на дворянство, запровадила дворянські установи, а козацькі ранги перейменувала на чини. Таким способом вона прагнула прихилити козацьку старшину та шляхту на свій бік, що їй практично вдалося. Як зауважив дослідник, «козацькій старшині зачали подобатися нові порядки й вона з «самоотверженністю», котра дуже подобалася Катерині, старалася о нові «чини» й посади, а особливо «жалування» цебто о пенсії. Катерина уважала той послідний спосіб за найкращий, щоби новій українській шляхті вибити автономні ідеї з голови» [242, с. 51].

Крім закріпачення українського селянства, найбільшою провиною Катерини він уважав зруйнування Запорізької Січі. Монархічна Росія не могла миритися з існуванням Січі, яка була захистом для всіх знедолених категорій населення на території України, а насамперед кріпаків, які втікали від сваволі своїх панів.

Дослідник зауважив, що навколо запорізьких земель виникали постійні суперечки, оскільки московський уряд неправомірно заселяв їх різними чужинцями. З огляду на це, існування січової республіки ставало чимраз більше неможливим. Крім того, спостерігався чіткий напрям царизму щодо

приєднання Криму й інших татарських земель. Досліджуючи дане питання учений встановив, що ліквідація Запорізької Січі була вкрай антигуманним явищем, що вчинене з метою завдання українському народові непоправної шкоди. За його даними, «безсердечне замкнення Кальша в Соловіцькім монастирі, заслання січового писаря Івана Глоби на Сибір, судді Павла Головатого в Тобольський монастир, а прочу старшину у різні кріпости та каземати – де вони й повмирали, зрабовання військового скарбу, церкви та табунів, знищення до тла січових будинків і церкви, та зимовників по паланках – все то були великі, нічим неоправдані акти звірства і то з боку православного уряду проти таких же православних – лише що «хахлов»!»[242, с. 53-54].

Негативну роль царського уряду за часів Катерини II Кирило Трильовський яскраво відобразив у справі Гайдамацького повстання 1768 року. З відома цариці полковник донських козаків Гур'єв підступно заманив до себе Гонту, Залізняка та інших гайдамацьких і козацьких провідників нібито на бенкет, а насправді підступно ув'язнив їх і після неодноразових катувань відправив на мученицьку смерть. Це було типовим прикладом імперської політики у той час.

Окрему увагу дослідник сконцентрував на характеристиці правового статусу українських земель у цей період. Вчений зауважив, що з часу укладення Андрусівського трактату 1667 року, політика царського уряду регулярно спрямовувалась на обмеження прав і свобод українського народу, на ліквідацію будь-яких проявів української державності. З цього приводу він зазначав, що «було це впрочім лише одно огниво з того ланцюха неправди й кривди, котрим обкрутили москалі й поляки український народ на підставі ще Андрусівського трактату з 1667 року, хоч він первісно був заключений лише на 13 літ. Ризький договір з 1920 року між большевиками та Польшею – це лише копія Андрусівського: одним і другим закріпили наші сусіди поділ поміж себе української землі!» [242, с. 55].

У своїй роботі «Прикарпатська Русь», яка була опублікована у журналі «Запорожець» за 1920 рік, К. Трильовський порушив актуальні питання державно-правового розвитку території Підкарпатської Русі (сучасна Закарпатська область). Він зауважив, що дана територія в період I Світової війни не зазнала московського впливу, а на етапі подій 1914-1915 років поступово була звільнена від мадярського панування. Дослідник наголошував, що це була українська територія, яка за умовами Сен-Жерменського мирного договору була прилучена до Чехословацької республіки.

Становище Русі у складі Чехословацької республіки він вважав більш сприятливим, ніж за умов мадярського панування. Дослідник з цього приводу зауважив, що якби не I Світова війна, яка завершилась розгромом Австро-Угорщини й не Сен-Жерменський мирний договір, що приєднував цю частину України до Чехословацької Республіки, «була б ця гарна, а нещасна країна на віки пропала для української нації, бо найдалі за яких 50 до 70 літ була б вона зістала цілком помадярщена, винародовлена. Тепер – на підставі уступу 11-го повисшого мирового договору вона має мати якнайдальше ідучу автономію...» [86, с. 101].

Бувши фаховим юристом, він проаналізував норми Конституції Чехословацької республіки, прийнятої 29 лютого 1920 р. Національними зборами Чехословаччини. Основний закон передбачав надання широкої автономії Підкарпатській Русі, що, однак, не мало суперечити цілісності Чехословацької республіки. Водночас відзначалося, що Підкарпатська Русь добровільно увійшла до складу ЧСР на підставі договору, укладеного між Чехословаччиною та Союзними Державами у Сен-Жермені [131, с. 213]. У цьому руслі дослідник зосередив увагу насамперед на нормах про Сойм, який отримав право приймати закони стосовно мови, шкільних та релігійних справ, а також діяльність місцевої адміністрації та інших інституцій у справі місцевого самоврядування [86, с. 101-102]. Характерно, що прийняті Соймом закони набували чинності тільки після того, як їх підпише Президент

республіки й вони будуть оприлюднені у спеціальному збірнику законів. Закони мав підписувати також і губернатор Підкарпатської Русі [131, с. 213]. Однак, як показує історико-правова дійсність, декларовані положення про автономний статус Підкарпатської Русі центральним чехословацьким урядом не були реалізовані на практиці.

На переконання вченого, приєднання до Чехословаччини давало можливість адекватного державного розвитку, однак питання щодо автономії не було чітко й остаточно вирішено. Автономія краю можлива за умови виборів до Сейму в Ужгороді народних представників, котрі надалі будуть представляти його в стінах сенату у Празі.

Становище Підкарпатської Русі стосовно України дослідник аналізував з точки зору становища німецької частини Швейцарії стосовно німецької держави загалом. Становище Русі він вважав надзвичайно важливим, оскільки, зважаючи на своє місце розташування між чехословацькими землями й землями української держави, вона буде своєрідним мостом між ними, «...буде тою дорогою, котрею будуть іти українське збіже і українська нафта та вовна до Чех і котрею взамін будуть іти з Чех на Україну рільничі знаряддя та машини, сукно та бавовняні вироби» [86, с. 102].

На переконання дослідника щасливе майбутнє Чехословаччини залежить від ґрунтового укріплення української державності. Чим більше української території буде звільнено з-під чужої окупації, тим краще для Чехословаччини, тим безпечніше її становище. Це пояснювалось тим, що Україна в будь-який момент може виступити проти Польщі чи Мадярщини, які були вороже налаштовані стосовно Чехословацької республіки.

За його підрахунками, на Прикарпатській Русі проживало близько півмільйона Русинів, а сама територія займала більше як 14300 квадратних кілометрів та налічувала 676 громад. Він встановив, що «найбільше Русинів проживає в жупах мармарожській (біля 145.000) і бережанській (понад 100.000), а далі ідуть жупи: угочська (38.000), ужгородська (58.000),

землинська (38.000), шаришська (40.000), спижська (16.000) та другі» [86, с. 104].

К. Трильовський дослідив також соборницькі прагнення українців, які проживали на території Прикарпатської Русі, і які неодноразово заявляли про потребу приєднати цей край до усієї України. Такі наміри зокрема були задекларовані ще 21 січня 1919 року на з'їзді делегатів краю у кількості 420 осіб в місті Хуст [86, с. 106]. Зауважимо, що у цей день на з'їзд прибуло 420 делегатів від 175 (з-поміж 400) населених пунктів Закарпаття та близько тисячі гостей з навколишніх сіл. Практично всі доповідачі вимагали возз'єднання з Україною. У прийнятій одногосно резолюції проголошувалося: «Всенародний Конгрес Угорських Русинів з дня 21 січня 1919 р. ухвалює з'єднати комітети: Угоча, Берег, Уг, Земплин, Шариш, Спіш і Абауй-Торна з Соборною Україною, просячи, щоб нова держава при виконанні цієї злуки узглядила окремішнє положення угорських русинів» (ймовірно, йшлося про особливий статус Закарпаття в складі Української держави) [35]. З цією метою вони навіть обрали спеціальну делегацію, яка мала повноваження щодо вручення цього рішення керівникам ЗУНР і УНР. Наступного дня, 22 січня 1919 року, на Соборній площі у Києві, де відбувався Акт злуки, ЗУНР говорила і від імені Закарпаття. Однак таку ідею втілити не вдалося. Політична ситуація в Закарпатті ускладнювалася втручанням іноземних держав у його внутрішні справи. За згодою Антанти чехословацькі військові частини зайняли Ужгород, далі територію краю на захід від річки Уж (прит. Лаборця, бас. Дунаю). Східні регіони Закарпаття почали окупувати румунські війська. За Сен-Жерменським мирним договором 1919 року Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь офіційно увійшло до складу Чехословаччини [35].

К. Трильовський одночасно відзначав роботу закарпатських Русинів еміграції у цьому напрямку. Перебуваючи в Америці, їхні делегати 23 жовтня 1918 року розпочали укладення «Середньоєвропейської Унії» у місті Філадельфія і спільно з очільником чеської делегації Т. Масариком підписали

«Декларацію незалежності середньоевропейських народів». Тоді ж карпатські русини уклали договір (умову) з президентом Т. Масариком стосовно об'єднання Підкарпатської Русі з Чехословаччиною на основі цілковитої автономії. Такий договір затвердив з'їзд Американської Народної Ради Русинів в місті Скрентон 12 листопада 1918 року [86, с. 107].

Офіційна Влада Чехословаччини видала краєвий статут для карпатського краю, а його губернатором був призначений Г. Жаткович. Він намагався закріпити й поширити автономію в краї та ініціював ідею приєднання до автономного регіону низки українських земель, що перебували під владою Словаччини та Румунії. Однак численні переговори у цьому плані бажаного результату не принесли.

Дослідник відзначив прихильне ставлення Т. Масарика до Карпатської України та вказував на його прагнення усякого сприяти місцевому населенню. Відзначимо, що президент Чехословаччини підтримував ідейні орієнтири й погляди К. Трильовського, що засвідчує їхня спільна участь у ряді важливих публічних заходів. Ще у червні 1908 року вони спільно взяли участь у вічі, яке відбулося у місті Прага і було присвячено проблемам переслідування галицьких січей поляками. Даючи характеристику Т. Масарику, К. Трильовський відзначив, що «він все стояв за правдою, а проти кривди!» [86, с. 108].

Наприкінці своєї праці К. Трильовський здійснює огляд діяльності товариств та організацій, які функціонували на території Підкарпатської Русі. Він наголошував, що усі вони працюють на національно-просвітницькому ґрунті й проводять широку культурно-просвітницьку роботу серед місцевого населення. Саме завдяки їхній діяльності видається можливим поширення національно-визвольних ідей України на території Підкарпатської Русі. З огляду на це дослідник відзначав, що об'єднання Закарпаття з усією Україною хоча й потребує багато часу і зусиль, однак є вкрай важливим і життєво необхідним.

Висновки до розділу 3

Одним із найважливіших здобутків Кирила Трильовського на ниві вітчизняного державотворення є заснування січового руху на західноукраїнських землях. Завдяки його ініціативі була створена широка мережа «Січей», яка станом на перше десятиліття ХХ століття охопила майже всю Східну Галичину і Буковину. Розробляючи ідеологію та організаційні засади діяльності січових організацій, діяч переконливо доводив, що боротьба українського народу за своє національне визволення можлива не тільки мирними парламентськими формами, але й шляхом розбудови власних збройних сил. Він наголошував, що мирна боротьба часто не виправдовувала себе, оскільки демократичним способом не завжди вдавалося досягнути бажаного результату.

Назва «Січ» мала на меті виховання почуття національної свідомості та поваги до історичного минулого й історичних традицій. На переконання К. Трильовського, відродження народу неможливе без тісного взаємозв'язку сучасної суспільно-політичної діяльності та історичного минулого, традицій народу. Він звертався до досвіду давніх козацьких традицій визвольної боротьби за права і свободи українського народу, запозичивши з цієї метою назви козацької старшини: кошовий, осавул, писар та хорунжий. Значна увага приділялася пропаганді єдності галицьких і буковинських українців з Наддніпрянською Україною. Саме популяризація козацьких національно-визвольних рухів серед українського населення мала показати позитивний досвід тогочасного державотворення на шляху до створення власної незалежної держави.

Поступово на порядку денному діяльності «Січей» поставало широке коло завдань, серед яких вирішення освітнього питання, вдосконалення виборчого законодавства, інших актуальних на той час проблем суспільно-політичного і культурно-просвітницького характеру. Незважаючи на протидію місцевої влади щодо розгортання січового руху в українських

землях, К. Трильовському вдалося у законний спосіб залучити до його діяльності значну кількість місцевого населення.

Активна державницька позиція діяча сприяла тому, що діяльність січових товариств починає відігравати більше значення у суспільно-політичному житті західноукраїнських земель, а січовий рух охопив широкі верстви українського населення. Це пояснюється тим, що завдяки січовим організаціям населення отримало змогу на практиці боротися за власні права і свободи, а також протистояти численним зловживанням владою з боку місцевої адміністрації, переважну більшість якої на той час становили польські чиновники. Поступово січовий рух охопив більшість території Галичини та Буковини, а логічним підсумком його функціонування стало створення у 1913 році вже суто військового товариства «Українські Січові Стрільці». Досвід діяльності січово-стрілецьких організацій в Україні надзвичайно важливий з точки зору актуалізації національно-визвольних змагань українського народу за свою свободу і незалежність розбудови українського війська на сучасному етапі.

З моменту проголошення Західноукраїнської Народної Республіки Кирило Трильовський активно включається у державотворчі процеси в новоствореній державі, бере продуктивну участь у процесі розбудови її органів та інституцій. На правах колишнього українського посла до австрійської Державної ради він входить до законодавчого органу республіки – Української Національної Ради. Після юридичного оформлення ЗУНР, К. Трильовський ефективно використовує свій фаховий досвід у процесі створення й функціонування комісій УНРади задля розробки та затвердження основоположних засад важливих аспектів утвердження тогочасної української державності. Державницька діяльність діяча у цей час полягала також в активізації соборницьких ідей в українському державотворенні, підсумком яких мало стати об'єднання з Українською Народною Республікою. У возз'єднанні українських земель він вбачав перспективу розвитку вітчизняної державності у наступні роки.

З моменту відступу Західноукраїнської Народної Республіки до Відня К. Трильовський продовжує активну діяльність щодо захисту інтересів рідного народу й разом з іншими українськими депутатами бере активну участь у відновленні на території австрійської столиці УНРади як представницького органу. Такі дії мали на меті показати міжнародній спільноті відокремлення території Східної Галичини як повноцінної міжнародно-правової одиниці. В період еміграції К. Трильовський у складі депутатського корпусу важливе завдання вбачав у забезпеченні визнання на міжнародному рівні прав українського народу на національне самовизначення та державну самостійність. У цьому зв'язку діяч проводив активну діяльність і був одним із депутатів, які підтримали звернення до Найвищої Ради Мирової конференції у Парижі про якнайшвидше припинення польської окупації Східної Галичини та виведення з її території усіх польських військ з вимогою відшкодувати завдані збитки місцевому населенню та визнанню незалежності Східної Галичини на підставі права народів на власне самовизначення.

Державно-правові погляди Кирила Трильовського яскраво відображені у його творчій спадщині, яка є надзвичайно багата й багатогранна. Автору належить значна кількість публікацій на актуальну суспільно-політичну, культурно-освітню та соціальну тематику. Серед опублікованих видань потрібно виокремити монографії, брошури, підручники, збірники, парламентські промови, історичні нариси, статті, рецензії та замітки у тогочасних друкованих виданнях. Значний масив публікацій відображає традиція національно-визвольної боротьби різних народів у різні історичні періоди за свою свободу і незалежність. Вивчаючи дану проблематику, дослідник закликав активно використовувати позитивний досвід попередніх епох для ефективної розбудови української державності.

На основі досвіду боротьби італійського народу за свою свободу і соборність, К. Трильовський акцентував на актуальності тих подій для досвіду українського державотворення. Боротьба за свободу й незалежність

італійців тривала впродовж значного проміжку часу з певними перервами, які використовувалися задля роботи над допущеними помилками в попередніх етапах боротьби й окреслення планів на найближче майбутнє та належної організації широких верств суспільства. Такий підхід дослідник пропонував використати у процесі українського національно-визвольного руху 1917-1920-х років, зокрема в контексті можливості настання періоду реакції після революційних подій та аналізу попередніх прорахунків і недоліків, щоб у подальшому їм запобігти.

Аналізуючи джерела дослідник встановив, що процеси національного відродження будь-якого поневоленого чи роздробленого народу можливі тільки після настання значних змін у правовій системі. Для того, щоб з'явилася необхідна кількість політично свідомих громадян, які здатні мирним чи військовим шляхом боротися за свою свободу, необхідно щоб народ упродовж певного часу проживав в умовах свободи. Вивчаючи досвід національно-визвольної боротьби К. Трильовський встановив, що національно-визвольний рух може бути тільки тоді реально сильним і масовим, якщо він охоплює весь народ загалом, що бореться за власну незалежність і свободу, а не окрему групу населення. При цьому усі учасники повинні чітко знати та усвідомлювати кінцеву мету своєї боротьби, якою у підсумку має стати вільна і незалежна держава.

ВИСНОВКИ

Здійснений комплексний науковий аналіз державно-правових поглядів К. Трильовського на основі проведеного історіографічного дослідження й наявної джерельної бази дозволяє сформулювати деякі висновки, пропозиції та рекомендації.

Державно-правові погляди Кирила Трильовського досі не стали предметом спеціального комплексного дослідження. Доступна література розкриває лише опосередковані твердження та інформацію, яка переважно містить окремі аспекти зазначеної проблематики, що пов'язані здебільшого з його громадською, політичною та культурною діяльністю. Перші дослідження творчості діяча були опубліковані ще за його життя і базуються основним чином на працях сучасників, що були безпосередніми свідками його життєдіяльності.

В радянський час дане питання ґрунтовно не розроблялося. Як відзначають сучасні вчені В. Комарова і Т. Дідич, українська правова практика минулого і правова думка через певні історичні, політичні умови тривалий час були під забороною, частина її подавалася не в оригіналі, а переказувалася у фальсифікованому вигляді, отже, реально була невідомою і незатребуваною [84, с. 63]. Існуючий масив публікацій загалом висвітлює лише окремі питання тогочасних загальноісторичних процесів. Поряд з цим з'являється чимало праць серед діаспорних вчених, де діяльність К. Трильовського розглядається основним чином в контексті суспільно-політичних процесів на західноукраїнських землях кінця XIX – початку XX ст.

Вже в період незалежності української держави серед сучасних дослідників з'являється все більше наукових публікацій, де здійснюється об'єктивне і неупереджене висвітлення творчої спадщини К. Трильовського. Дані праці вирізняються своєю глибиною, написані на широкій джерельній базі із залученням різнопланового історіографічного матеріалу. Наявні

дослідження аналізують питання з урахуванням усього комплексу суспільно-політичних, економічних, культурних та інших факторів. Разом з тим всестороннє висвітлення державно-правових поглядів К. Трильовського на сьогодні ще потребує окремого вивчення.

Використання широкого кола джерел дає можливість більш глибоко і різносторонньо вивчити державно-правові погляди К. Трильовського. Джерельна основа дослідження вміщує опубліковані і неопубліковані матеріали, характеризується різноманітністю і репрезентативністю. Її основу складають законодавчі та інші нормативні акти, документація діловодства, періодична преса, документи особистого походження (щоденники, листи, офіційні виступи, спогади). Глибоке вивчення матеріалів дає можливість пролити світло на важливі питання щодо формування державно-правових орієнтирів К. Трильовського та їх утвердження у ході суспільно-політичних процесів на західноукраїнських землях в кінці XIX – на початку XX ст., детально визначити його роль і значення у вітчизняному державо- і правотворенні.

У процесі становлення державно-правових поглядів К. Трильовського вагомим фактором була його участь у громадсько-політичному житті українського суспільства. Він стояв на позиціях організаційного та ідейного забезпечення функціонування різнопланових громадських, політичних та культурно-просвітницьких організацій, діяльність яких надавала якісно нового забарвлення суспільно-політичним процесам на території західноукраїнських земель. Його державотворча діяльність уособлювала відстоювання ідей української автономії й національної самоідентифікації. Належний фаховий рівень підготовки та практична діяльність дали можливість усвідомлення й поширення серед суспільства постулатів, що національний розвиток українського народу та єдність української нації визначається важливими і якісними здобутками у всіх сферах суспільно-політичного життя, що в підсумку здійснює помітний вплив на розвиток української державності.

Державотворча діяльність К. Трильовського була нагальною потребою часу й вирізнялася неабиякою актуальністю, оскільки в умовах самодержавства українське питання потребувало актуалізації та реалізації у практичній площині. Уся діяльність і державницька позиція К. Трильовського присвячені служінню рідному народові, при цьому мінімальна увага приділялася власному добробуту й благополуччю. Державно-правові орієнтири та життєва позиція К. Трильовського сприяли піднесенню українського національного питання на широкий загаль та дали можливість виробити юридичні основи боротьби рідного народу за своє самовизначення, розробити правові механізми у сфері захисту його прав і свобод.

Парламентська діяльність К. Трильовського сприяла суттєвому пожвавленню українського питання та його піднесення на широкий загаль. Його публічні промови стосувались численних зловживань владою зі сторони місцевих чиновників стосовно українського населення, питань захисту прав українського населення в судових інституціях та використання української мови в офіційних інституціях. Його активна життєва позиція дала можливість об'єднати на ниві українства значну кількість депутатів, що сприяло актуалізації з парламентської трибуни назрілих для українського народу питань з новою силою, спричинивши широкий суспільний резонанс.

Як депутат австрійського парламенту К. Трильовський у своїх виступах значну увагу приділяв питанням виборчого законодавства. Бувши фаховим юристом, дане питання він розглядав насамперед з точки зору його правового аспекту. Аналізуючи тогочасну виборчу систему, парламентарій неодноразово звертався увагу на порушення закону в ході виборів до органів місцевого самоврядування та відображав систематичний вплив на ці процеси з боку місцевої адміністрації. Особливо він наголошував на порушенні процедури виборчого процесу, зміни черговості виборів, які часто проголошувалась набагато пізніше від передбачених законом термінів. Така ініціатива як правило виходила від місцевих чиновників, які отримали значну

підтримку крайової та окружної прокуратури і прагнули будь-якими засобами до здобуття депутатського мандата представником польської шляхти або ж наближених до неї осіб. Таким чином виборчий процес втратив ознаки демократичності і вплив громадськості на нього був мінімальним.

Важливим здобутком К. Трильовського у руслі державотворчих процесів на українських землях стало заснування січового руху. Розробляючи принципи функціонування січових організацій, він стояв на позиціях їх побудови на основі патріотичних традицій, з урахуванням досвіду національно-визвольних змагань українського народу козацького періоду. Діяч обґрунтовував, що боротьба українського народу за своє національне визволення мирним шляхом часто не виправдовувала себе, оскільки демократичним способом не завжди вдавалося досягнути бажаного результату. З огляду на це наголошувалось на потребі розбудови власних збройних сил. Значну роль у цьому процесі мала відіграти широка мережа «Січей», яка станом на перше десятиліття XX століття охопила більшу частину території західноукраїнських земель.

Організаційно-правові основи діяльності січових організацій визначалися законодавчими актами центральних органів державної влади та місцевих намісництв. Товариства «Січ» у своїй діяльності керувалися статутами, затвердженими органами місцевої влади. У статутах чітко зазначалися завдання та основні форми їх діяльності. Січовий рух будувався на засадах добровільності, взаємодопомоги, рівності, поваги до закону та встановлених правил поведінки у суспільстві, поваги до власної і чужої гідності, моральності, чесності й патріотизмі. Враховуючи те, що січові товариства проголошувались на перших порах як пожежні організації, поставала реальна можливість їх легальної діяльності в тих політично-правових умовах, які сформувалися на той час в Австро-Угорській монархії.

У період існування Західноукраїнської Народної Республіки К. Трильовський на правах колишнього українського посла до австрійської Державної ради увійшов до законодавчого органу республіки – Української

Національної Ради. У складі новоствореної держави стояв на позиціях цілковитої самостійності України, в основі якої мала бути закладена республіканська форма правління та організована регулярна українська армія. Демократичні основи організації державної влади повинна була закріпити Конституція. На його переконання, найвищу владу в Україні мала виконувати УНРада, до компетенції якої належало б обрання уряду, який був би відповідальний перед нею, а джерелом суверенітету в державі мав бути весь народ. Найважливіші державні закони мали прийматися шляхом всенародного голосування.

Після прийняття спеціального Земельного закону для ЗОУНР, згідно якого проголошувалося скасування великої земельної власності та наділення землею безземельних і малоземельних селян на правах власності, К. Трильовський увійшов до складу земельної комісії, яка мала втілювати норми даного земельного закону в державі. У ході реалізації його основних постулатів діяч підтримував ідею конфіскації поміщицьких, монастирських і церковних земель та земель інших великих землевласників понад встановленого максимуму. Згодом вилучені земельні наділи мали перейти до земельного фонду держави, з якого населення після війни мало отримати свої наділи.

Державно-правові погляди К. Трильовського знайшли належне відображення у творчій спадщині вченого. Розробки дослідника торкалися значною мірою історико-правових питань, крім того, його спадщина багата на критики, рецензії, огляди, передмови, коментарі, статті, доповіді, реферати, некрологи науковців із рецензіями їх творів. Він уважав, що при дослідженні вітчизняних процесів державотворення потрібно активно вивчати подібний позитивний досвід інших країн. Саме такий підхід дозволив би запозичити кращі традиції державного будівництва сусідніх народів та уникнути ряду прорахунків і помилок у процесі будівництва української держави.

Праці К. Трильовського відзначаються новаторством та оригінальністю постановки проблеми, нестандартністю дослідницького пошуку й методики, свіжістю і науковістю висновків порівняно з багатьма його сучасниками. Ґрунтовне вивчення письмових і матеріальних джерел дало змогу досліднику створити ряд праць, багато з яких донині не втратили свого значення. В основу досліджень К. Трильовський ставив аналіз історичних джерел і літератури. Використовуючи такий підхід він аргументовано доводив, що ініціатива національно-визвольної боротьби виникає не лише під впливом народного гніту й зловживань зі сторони офіційної влади, але і в умовах належного відображення дійсності у свідомості інтелектуальних еліт. Велику роль у цьому процесі він відводив мислителям, філософам, культурно-просвітницьким і суспільно-політичним діячам. На переконання вченого, саме вони закладали ідеологічні підвалини революції, здійснювали величезний вплив на людську свідомість, ілюструючи усі вади чинної державно-політичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусак Т. Адвокати та їх роль у розвитку української правової думки. *Адвокатура України: історія та сучасність*: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С.14-18.
2. Андрусак Т. Правові погляди Кирила Трильовського. *Вісник Львівського університету. Серія: юридична*. 2000. Випуск 35. С. 125-134.
3. Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг». Івано-Франківськ, 1992. 79 с.
4. Андрухів І., Арсенич П. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848-1939 рр. Івано-Франківськ, 1996. 80 с.
5. Аркуша О. Г. Соціально-професійна група українських адвокатів у Галичині другої половини ХІХ – початку ХХ століття: методологія і контексти досліджень. *Адвокатура України: історія та сучасність*: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 63-67.
6. Арсенич П. Засновник «Січі» Кирило Трильовський. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 76 с.
7. Арсенич П. Засновник «Січі» на Покутті (Про К. Трильовського). *Дзвін*. 1992. № 3- 4. С. 139- 141.
8. Арсенич П. Основник «Січі» – Кирило Трильовський. *Гуцульщина*. 1993. Ч. 32. С. 11-14.
9. Байдак М. Професійне та приватне життя українських адвокатів Галичини першої чверті ХХ ст. (за особовими джерелами). *Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України»*. 2016. Вип. 2. С. 124-151.
10. Баран А. В. Виборча реформа в Австро-Угорській монархії 1907 р. і роль українських депутатів у її проведенні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць*. 2012. №3. С. 3-12.

11. Баран А. В. Діяльність депутатів-українців австрійського парламенту зі створення українського університету у Львові. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 12-15.
12. Баран А. В. Діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897–1918 рр.): історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2013. 19 с.
13. Баран А. В. Діяльність депутатів-українців в австрійському парламенті (1897-1918 рр.): історико-правове дослідження: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01/Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2013. 229 с.
14. Бережанський В. Галицькі військово-спортивні організації. Київ, 1997. 24 с.
15. Биков О. М. Велика французька революція у поглядах Кирила Трильовського. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 14-16.
16. Биков О. М. Вплив К. Трильовського на формування правової свідомості українського населення Східної Галичини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 613-616.
17. Биков О. М. Забезпечення прав національних меншин у період УНР: історичний досвід та сучасні перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 3. С. 93-97.
18. Биков О. М. Організаційно-правові засади січового руху на Галичині крізь призму державотворчої діяльності Кирила Трильовського. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 79. Ч.1. С. 17-21.
19. Бойчук А. Політико-правові погляди Кирила Трильовського. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2009. Том 14. Вип. 9. С. 29-36.

20. Бойчук А. Ю. Інститут адвокатури на західноукраїнських землях другої половини XIX - початку XX століття (на матеріалах Галичини): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Відкр. міжнар. ун-т розв. людини «Україна». Київ, 2011. 208 с.
21. Бойчук Л. Парламентська діяльність Кирила Трильовського (1907-1918 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2012. Вип. 22. С. 166-172.
22. Бойчук Л. Публіцистична діяльність Кирила Трильовського. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2011. Вип. 20. С. 191-197.
23. Бойчук Л. Участь К. Трильовського у суспільно-політичному та культурно-освітньому житті Коломийщини. *Кирило Трильовський і січовий рух*: Матеріали наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців (Коломия, 6 травня 2014 р.). Коломия : Вік, 2014. С. 19-31.
24. Борба з алкоголем. *Хлопська правда*. 1903. Ч. 4. С. 28.
25. Босак І. Відображення боротьби за виборчі реформи галицькою пресою напередодні I світової війни. *Поліграфія і видавнича справа*. 2006. № 2 (44). С. 138-145.
26. Будзиновський В. Хлопська політика. Львів, 1902. 96 с.
27. Василик І. Адвокатська еліта Східної Галичини у становленні української державності. *Українознавчий альманах*. 2013. Вип. 14. С. 217-222.
28. Василик І. Б. Адвокати-державники в історії України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Advokati_derjavniki_Lviv_29102016.pdf (дата звернення 24.02.2023).
29. Василик І. Українська фракція Галицького крайового сейму в боротьбі за новий виборчий закон напередодні Першої світової війни. *Український історичний збірник*. 2004. №6. С. 202-214.

30. Васильчук М. Scripta manent (написане зостається): Статті. Коломия: Вік, 2013. 224 с
31. Весоловський Я., Лозинський М. Як судили Мирослава Січинського. Львів, 1911. 303 с.
32. Виздрик В. С. Встановлення польської адміністрації в Галичині на початку 20-х років ХХ століття. *Грані*. 2014. № 8. С. 157-163.
33. Виздрик В. С. Українсько-польські протиріччя в контексті суспільно-політичних взаємин на початку 20-х років ХХ століття у Східній Галичині. *Військово-науковий вісник*. 2014. Вип. 22. С. 16-27.
34. Виздрик В., Мельник О. Аграрна політика уряду ЗУНР (ЗОУНР). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. С. 211-221.
35. Віднянський С.В. Всенародні збори угорських русинів в Хусті. *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Vsenarodni_zbory (дата звернення: 03.09.2022)
36. Вільне слово. – 1963.
37. Вільчинська Н. П. Мілітарні настрої у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (на прикладі діяльності українських товариств «Січ»). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2017. Вип. 48. С. 81-83.
38. Вісти з Січи. – 1907.
39. Гайдамаки. – 1904.
40. Гай-Нижник П. Структури державної влади в ЗУНР – ЗО УНР (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.). *Краєзнавство*. 2018. № 3(104). С. 51-65.
41. Гай-Нижник П. Структури державної влади в ЗУНР–ЗО УНР (листопад 1918 р.-грудень 1919 р.). *Краєзнавство*. 2018. № 4(105). С. 76-89.

42. Галичанин. – 1910-1914.
43. Ганусин О. Б. Становище українського адвоката у Галичині на зламі XIX–XX ст.: фахові та життєві пріоритети. *Адвокатура України: історія та сучасність*: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. С. 74-78.
44. Головка Н. Західноукраїнське товариство Ліги Націй в 20-х рр. XX ст. *Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2018. Вип. 29. С. 160-161.
45. Голось народа. – 1913.
46. Горак Я. Листи до Івана Франка та спогади про нього Кирила Трильовського. *Українське літературознавство*. 2015. Випуск 79. С. 199-311.
47. Гоцуляк Ю. В. Історико-національні основи правового буття у вченні Ф. К. фон Савіньї. *Право і суспільство*. 2019. № 6. С. 16-22.
48. Гоцуляк Ю. В. Норма та повинність як основи правового буття у вченні Ганса Кельзена. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С. 50-56.
49. Гоцуляк Ю. В., Міхайліна Т. В. Ідеї свободи та власності як вихідних принципів формування правових відносин у вченні Г. Гегеля. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 5-12.
50. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2009. 467 с.
51. Григорук Н. Парламентські вибори і діяльність української репрезентації у Відні в 1907-1911 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2017. Вип. 2. С. 93-97.
52. Громада. – 1896-1897.
53. Громадский голос. 1899-1918.
54. Громадський голос. 21 травня 1907 р. С. 1.

55. Гуйванюк М. Січковий рух у Галичині й Буковині (1900-1914 рр.): монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2009. 254 с.
56. Гуйванюк М. Січковий рух у Галичині й на Буковині початку ХХ ст. у загальнослов'янському контексті. *Проблеми слов'янознавства*. 2005. Вип. 55. С. 253-268.
57. Гуйванюк М. Українська літературна інтелігенція Галичини й Буковини у взаєминах з Русько-Українською радикальною партією (кінець ХІХ – початок ХХ СТ.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Історія*. 2016. Вип. 2(3). С. 82-87.
58. Гуйванюк М., Паска Г. Трильовський Кирило Йосифович. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923*. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 4: Т-Я. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2021. С. 104-106.
59. Гуйванюк М. Р. Січковий рух у Галичині й на Буковині (1900-1914 рр.). дис... канд. іст. наук : 07.00.01. Чернівці, 2002. 274 с.
60. Гуменюк Т. В. Державотворча діяльність Кирила Трильовського в період національно-визвольних змагань українського народу другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 7-8 лютого 2020 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 8-10.
61. Гуменюк Т. В. Роль Кирила Трильовського у процесах українського державотворення другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: матеріали міжнародної конференції (м. Київ, 02 грудня 2021 р.)*. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2021/paper/view/1026> (дата звернення: 26.06.2022).

62. Гуменюк Т. В. Становлення державно-правових поглядів Кирила Трильовського у руслі суспільно-політичних процесів в Україні другої половини XIX – початку XX ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 72. Ч. 1. С. 45-48.
63. Гуменюк Т. В. Становлення державотворчих поглядів Кирила Трильовського в період національно-визвольних змагань українського народу кінця XIX – першої половини XX ст. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 4-5 грудня 2020 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 13-16.
64. Гуменюк Т. Захист прав українського народу в парламентській діяльності Кирила Трильовського. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2018. Вип. 33. С. 34-38
65. Гуменюк Т. Политико-правовая деятельность Кирилла Трилевского. *Legea și viața*. 2019. № 11/2 (335). С. 39-42
66. Давний Р. Початки Українських Січових Стрільців. *Запорожець*. Календар для народа. Відень, 1920. С. 56-66.
67. Данилович С. Т. Пояснення Програми русько-української Радикальної партії. Львів, 1897. 72 с
68. Декларація прав людини і громадянина. Конституційний Акт 1793 р. URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20\(06\)%2024.dekl.prav.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20(06)%2024.dekl.prav.php) (дата звернення: 05.09.2022).
69. Дзвін. –1905.
70. Діло. – 1900-1914.
71. До діла. *Запорожець*. Календар для народа. Відень, 1920. С. 4-11.
72. Думін О. Історія легіону Українських Січових Стрільців 1914-1918. Львів, 1936. 375 с.
73. Дурнов Є.С. Правове забезпечення адвокатської діяльності на українських землях у складі Австро-Угорської імперії наприкінці XIX ст.

- Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки.* 2018. Випуск 2. Том 3. С. 7-11.
74. З діяльності д-ра Кирила Трильовського яко посла до Ради Державної. Накладом І. Чупрея. Друковано в друкарні Михайла Білоуса в Коломиї. Коломия, 1911. 12 с. Передрук: Упорядник І. Монолатій. Коломия, 1993. 15 с.
 75. З діяльності д-ра Кирила Трильовського яко посла до Ради Державної. Накладом І. Чупрея. Друковано в друкарні Михайла Білоуса в Коломиї. Коломия, 1911. 12 с.
 76. З життя австрійської України. *Київська Старовина*. 1907. С. 1-16.
 77. За волю України: Історичний збірник УСС в 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви 1914-1964 / гол.ред. С. Ріпецький. Нью Йорк, 1967. 608 с.
 78. Запорожець. – 1902 – 1913.
 79. Земельний закон Української Національної Ради. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923*. Документи і матеріали: У 5 т. Том 2 / Кер., відп. ред. О. Карпенко; Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 348-353.
 80. Зоря. 1902-1910.
 81. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Ілюстрована історія. Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт – Львів, 2008. 524 с.
 82. Ілин Л. М. Правове регулювання національно-політичних прав українців у складі імперії Габсбургів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*, 2013. Вип. 8. С. 93-98
 83. Інформація «Громадського голосу» про конференцію української радикальної партії від 16 лютого 1919 р. і обрання управи партії. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923*. Документи і матеріали. У 5

- т. – Том 3. Кн. 2: Соціально-політичні процеси. Національно-культурне відродження / Укладачі: О. Карпенко, К. Мицан. Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. С. 43-46.
84. Карпова І. Г. Видатні адвокати України К. Трильовський, А. Чайковський та Є. Олесницький як культурно-просвітні діячі. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2019. № 1 (5). С. 60-65.
 85. Кирило Трильовський засновник товариства «Січ» і січового руху в Галичині. *Адвокати і правники – діячі Легіону Українських січових стрільців*. Київ: Центр досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України. 17 с.
 86. Клим Обух (Кирило Трильовський). Прикарпатська Русь. *Запорожець*. 1920. Річ. 12. С. 101-110.
 87. Коваль А. Вплив українських адвокатів на державотворчі процеси початку ХХ століття. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6-7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 1*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С.39-41.
 88. Кольбенко А. Передумови прийняття, зміст та значення першої конституції Франції 1791 р. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2015. Випуск 61. С. 146-150.
 89. Комарова В. П., Дідич Т. О. Сучасна вітчизняна правова думка: стан та перспективи розвитку. *Актуальні питання реформування правової системи: зб. матеріалів XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 14-15 черв. 2019 р.) / уклад. Л. М. Джурак*. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 62-64.
 90. Конституційний закон про загальні права громадян королівств і земель, представлених в рейхсраті 1867. URL: <https://constituanta.blogspot.com/2011/08/1867.html> (дата звернення: 20.02.2023).

91. Королько А. З. Козацькі традиції і символіка у січовому русі Покуття початку XX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*/ 2011. вип. XXXI. С. 112-117.
92. Королько А. Кирило Трильовський – ідейний натхненник та організатор «Народних спілок» на Покутті (кінець XIX-початок XX ст.). *Кирило Трильовський і січовий рух*: Матеріали наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців (Коломия, 6 травня 2014 р.). Коломия: Вік, 2014. С. 78-101
93. Королько А. Січовий рух на Покутті (1900-1914 рр.): організаційні осередки та їх практична діяльність. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2011. Вип. 19. С. 13-21.
94. Королько А. Становлення й функціонування органів української влади на Покутті в період існування Західно-Української Народної Республіки (1918-1919 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2011. Вип. 20. С. 57-70.
95. Королько А., Марчук В. Кирило Трильовський та діяльність українського радикального політичного товариства «Народна Воля» в м. Коломійі (1893-1914 рр.). *Кирило Трильовський і січовий рух*: Матеріали наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців (Коломия, 6 травня 2014 р.). Коломия: Вік, 2014. С. 116-153.
96. Корольова В. В. Діяльність Кирила Трильовського в австрійському парламенті (1911-1914 рр.). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 25-27.
97. Корольова В. В. Кирило Трильовський як фундатор січового руху на Галичині кін. XIX ст. – поч. XX ст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 834-836.

98. Корольова В. В. Роль Кирила Трильовського в організації діяльності товариства «Народна Воля» в Галичині. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 79. Ч.1. С. 59-63.
99. Корольова В.В. Генеза прав людини і громадянина на результати творчої діяльності. *Права людини – сучасні тенденції в контексті розвитку держави, права та економіки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (04 грудня 2015 року) / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». К.: Університет економіки та права «КРОК», 2015. С.139-143.
100. Кучабський В. Корпус січових стрільців. Чикаго, 1969. 663 с.
101. Кучеренко А. Українське питання в діяльності намісника Галичини Міхала Бобжинського на шпальтах газети «Діло». *Історичний архів. Наукові студії*: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 15. С. 63-68.
102. Лазарович М. Кирило Трильовський у контексті українського січово-стрілецького руху (1900-1914 роки). *Кирило Трильовський і січовий рух* : Матеріали наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців (Коломия, 6 травня 2014 р.). Коломия: Вік, 2014. С. 101-115.
103. Лазарович М.В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2005. 592 с.
104. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 на підставі споминів. Друкарня оо. Василіян у Жовкві, 1926. 736 с.
105. Левицький К. Перший рік парламенту загального голосування (1907-1908). Львів, 1908. 26 с.
106. Левицький К. Українські політики: силвети наших давніх послів і політичних діячів. Львів, 1936. 140 с.

107. Лесик О. В. Розвиток земельних правовідносин у Західно-Українській Народній Республіці (1918-1919 рр.). *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 85. С. 121-132.
108. Лист диктатора Євгена Петрушевича уповноваженому для справ внутрішніх, судівництва і комунікації про склад і зарплату членам кодифікаційної комісії. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: У 5 т. Том 2 / Кер., відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 446-447.*
109. Лист К. Трильовського до Грінченка Б. Д., 1903 р. *Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ). Ф. III (Листування). № 39722. Арк. 1.*
110. Лист К. Трильовського до Грінченка Б. Д., 1903 р. *Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ). Ф. III (Листування). № 39723. Арк. 1.*
111. Лист К. Трильовського до редакції журналу «Киевская старина» від 14 жовтня 1903 р. *Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ). Ф. III (Листування). № 7682. Арк. 1.*
112. Листи до осіб з прізвищами на букви «Б-Я». Копії. *ЦДІАЛ. Ф.664 «Ревакович Тит (1846-1919), суддя, радник Крайового суду, громадський діяч, член-засновник НТШ у Львові». Оп.1. Спр. 7. 55 арк.*
113. Листи до Трильовського К. Оригінали і копії. *ЦДІАЛ. Ф.663 «Павлик Михайло (1853–1915), публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ». Оп.2. Спр. 64. 22 арк.*
114. Листи Таранька М., Ткачука Р., Трусевич Марії і Теодора, Трильовського К. та ін. авторів з прізвищами на букви «Ту». *ЦДІАЛ. Ф.381 «Веселовський Ярослав (1881-1917), письменник, журналіст, публіцист, громадський і культурний діяч». Оп.1. Спр. 61. 48 арк.*

115. Листи Творовського Ф., Трильовського К. Оригінали і копії. *ЦДІАЛ*. Ф.663 «Павлик Михайло (1853-1915), публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ». Оп.2. Спр. 84. 81 арк.
116. Листи Темницького М., Терлецького І., Тетеруха М., Трильовського К. і Труха Г. *ЦДІАЛ*. Ф.360 «Старосольський Володимир-Степан (1878-1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор». Оп.1. Спр. 563. 22 арк.
117. Листи Тимкевича І., Тимкевича Є., Томашівського С. і Трильовського К. *ЦДІАЛ*. Ф.372 «Охримович Володимир (1870–1931), адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ». Оп.1. Спр. 88. 14 арк.
118. Листи Титомира І., Томашівського С., Трильовського К. і Турського В. *ЦДІАЛ*. Ф.664 «Ревакович Тит (1846-1919), суддя, радник Крайового суду, громадський діяч, член-засновник НТШ у Львові». Оп.1. Спр. 36. 22 арк.
119. Листи Трегубова В., Трильовського К. і Туркевича /І/. *ЦДІАЛ*. Ф.382 «Романчук Юліан (1842–1932), політичний і громадський діяч, педагог, письменник, журналіст». Оп.1. Спр. 51. 9 арк.
120. Листи Трильовського К., том І. *ЦДІАЛ*. Ф.663 «Павлик Михайло (1853-1915), публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ». Оп.1. Спр. 230. 185 арк.
121. Листи Трильовського К., том II і останній. *ЦДІАЛ*. Ф.663 «Павлик Михайло (1853-1915), публіцист, письменник, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ». Оп.1. Спр. 231. 162 арк.
122. Листування Шептицького А. з кореспондентами з прізвищами на літери «Там-Тю». *ЦДІАЛ*. Ф.358 «Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ». Оп.1. Спр. 359. 226 арк.

123. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія галицького стрілецтва. Львів: Каменярь, 1990. 200 с.
124. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Українські січові стрільці. Київ: Знання, 1992. 48 с.
125. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів: Олір, 1995. 361 с.
126. Литвин Н. Віденський період уряду ЗУНР. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 268-272.
127. Лісна І.С. Становлення державності в Галичині (1918-1923 рр.): монографія. Тернопіль, 2001. 92 с.
128. Лозинський М. Галичина в життю України. Відень: Друкарня Адольфа Гольцгавзена, 1916. 60 с.
129. Луцький М. І. Формування ідей федералізму у Галичині у другій половині ХІХ – початку ХХ ст. та їх реалізація у політико-правовій діяльності ЗУНР *Науково-інформаційний вісник. Серія: Право*. 2013. № 8. С. 51-58.
130. Макарчук С.А. Українська республіка галичан. Львів: Світ, 1997. 192 с.
131. Марканич М. В. Розвиток адміністративно-територіальної системи Підкарпатської Русі. *Архіви України*. 2017. № 5-6. С. 207-219.
132. Матеріали до історії Легіону Січових Стрільців /реферати, листи та ін. ЦДІАЛ. Ф.353 «Легіон Українських Січових Стрільців, м. Львів». Оп.1. Спр. 7. 142 арк.
133. Мисак Н. Галицькі адвокати наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття: національна ідентифікація і професійна діяльність. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2012. Вип. 5. С. 26-37.
134. Монолатій І. Українські легіонери: Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців, 1914-1918 рр. Київ: Темпора, 2008. 88 с.
135. Мудрий М. Галицькі намісники і їх вплив на українсько-польські відносини. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.*: Матеріали

- міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 91-94.
136. Нагірний В. Трильовський і Коломия. *Кирило Трильовський і січовий рух*: Матеріали наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців(Коломия, 6 травня 2014 р.). Коломия: Вік, 2014. С. 154-157.
 137. Нагірняк А. Кирило Трильовський у національно-визвольному русі Галичини (кінець XIX – перша половина XX ст.). *Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття*: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військово-історичної заочної конф.(5, 6 червня 2014 р.) /Нац. військово-історичний муз. України. Київ, 2014. С. 98-101.
 138. Нагірняк А. Я. Кирило Трильовський – організатор січового руху у Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія*. 2014. № 784. С. 46-51.
 139. Народний голос. – 1909-1914.
 140. Нова Січ. – 1904.
 141. Новий громадський голос. – 1905-1906.
 142. Отаман. – 1904-1908.
 143. Павлишин О. «Січовий батько» на еміграції у 1919-1927 рр. *Кирило Трильовський і січовий рух*: Матеріали наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців (Коломия, 6 травня 2014 р.). Коломия: Вік, 2014. С. 158-164.
 144. Павлишин О. Кирило Трильовський: біографічний нарис. *Трильовський К. З мого життя*. Київ – Едмонтон – Торонто: ТАКСОН, 1999. С. 5-18.
 145. Павлишин О. Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37 / 1. С. 327-349.

146. Паска Г. Взаємини Лева Бачинського і Кирила Трильовського: від діалогу до конфронтації (кінець XIX – перша третина XX ст.). *Галичина: Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2021. № 34. С. 117-124.
147. Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурноосвітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Кн. 1. Київ: Вид-во «ЮСТІНІАН», 2014. 544 с.
148. Петрів М. Кирило Трильовський на сторінках видавничо-дослідницького проекту «Бібліотека адвокатури України»: біо-бібліографічний нарис. *Кирило Трильовський і січовий рух*: Матеріали наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців(Коломия, 6 травня 2014 р.). Коломия: Вік, 2014. С. 164-186.
149. Петрів М., Гуйванюк М., Ковтун В., Савчук М. Січовий батько. Штрихи до портрета Кирила Трильовського – Коломия : Вік, 2012. 64 с.
150. Пікуляк М. Українська радикальна партія в суспільно-політичному житті ЗУНР (1918-1923 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2004. Вип. 11. С. 35-43.
151. Пірко М. Історична проза як засіб ідеологічного впливу на світогляд українців в міжвоєнний період (на основі книжок «бібліотеки для всіх “Ряст”»). *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2017. Випуск 18. С. 192-206.
152. Плекан Ю. Українські депутати австрійського парламенту (XIX – поч. XX ст.). *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2008. Вип. 376-377. С. 131-133.
153. Плекан Ю. Політичні та ідеологічні аспекти українського питання в Австро-Угорській імперії. *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*. 2002. Вип. 6. С. 74-84.

154. Плекан Ю. Ставлення польських лівих і лівоцентристських партій до українського питання в Галичині на початку XX ст. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2011. Вип. 20. С. 33-41.
155. Повідомлення газети «Діло» про утворення Української Національної Ради і проголошення Української Держави. *Українська націонал-демократія (1918-1929): документи і матеріали*. Т. 2./ Упоряд. М. Кугутяк. Київ-Івано-Франківськ, 2004. С. 79-86.
156. Повідомлення головної управи української радикальної партії про відновлення виходу газети «Громадський голос». *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: У 5 т. Том 3. Кн. 2: Соціально-політичні процеси. Національно-культурне відродження / Укладачі: О. Карпенко, К. Мицан; Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. С. 41-43.*
157. Покуття. – 1921.
158. Політичні портрети України у XIX ст. / Укладачі: А.О. Карасевич, К.М. Левківський, О.О. Карасевич, Л.С. Шачковська. Умань.: ФОП Жовтий О.О., 2015. 594 с.
159. Посвідчення, листи, повідомлення, та інші особисті документи адвоката Трильовського Кирила. *ЦДІАЛ. Ф.309 Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові. Оп.1. Спр. 2231. 36 арк.*
160. Поступ. – 1903-1905.
161. Правильник піхотинців / О. Демчук О. Семенюк. Львів, 1914. 207 с.
162. Праця. – 1897.
163. Приятель. – 1905.
164. Про притягнення до судової відповідальності групи студентів Львівського університету, обвинувачених в організації віча та підготовці збройного повстання. *ЦДІАЛ. Ф.372 «Охримович Володимир (1870-*

- 1931), адвокат, письменник, етнограф, етнолог, громадсько-політичний діяч, журналіст, дійсний член НТШ». Оп.1. Спр. 10. 163 арк.
165. Про січковий рух. *Запорожець*: Календар для народа. Відень, 1920. С. 14-54.
166. Прохання засновників гімнастичних товариств «Січ» в місцевостях на літери «Б-В» про затвердження статутів. *ЦДІАЛ*. Ф.146 «Галицьке намісництво, м. Львів», Оп.58. Спр.2281. 74 арк.
167. Проців О.Р. Вплив партії «Stronnictwo chłopskie» на організацію мисливства Галичини кінця XIX ст.: політичний аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 34-37.
168. Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк: Червона калина, 1956. 360 с.
169. Розпорядження диктатора Євгена Петрушевича про утворення кодифікаційної комісії при уряді для справ внутрішніх, судівництва і комунікації. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: У 5 т. Том 2 / Керівник, відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 441-442.*
170. Розпорядок Диктатора ЗУНР в справі зорганізування Комісії кодифікаційної при Уряді Диктатора ЗУНР для справ внутрішніх, судівництва і комунікації, 1920 р. URL: http://nbuviap.gov.ua/asambleya/dictator_rozporjadok_zunr_1920.php (дата звернення: 14.08.2022).
171. Свобода. Джерсі Сіті. – 1964.
172. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 13 червня 1907. Ч. 24. С. 4.
173. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 14 грудня 1911. Ч. 50. С. 1.

174. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 16 березня 1911. Ч. 11. С. 4.
175. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 17 жовтня 1914. Ч. 63. С. 2.
176. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 17 лютого 1916. Ч. 21. С. 3.
177. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 18 квітня 1916. Ч. 47. С. 2.
178. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 20 квітня 1911. Ч. 16. С. 4.
179. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 20 червня 1907. Ч. 25. С. 4.
180. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 20 червня 1912. Ч. 25. С. 5.
181. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 21 липня 1910. Ч. 29. С. 4.
182. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 22 червня 1915. Ч. 72. С. 2.
183. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 23 квітня 1914. Ч. 17. С. 5.
184. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 23 лютого 1905. Ч. 8. С. 2.
185. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 23 січня 1902. Ч. 4. С. 2.
186. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 24 вересня 1914. Ч. 53. С. 4.
187. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 25 січня 1912. Ч. 4. С. 4.
188. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 27 червня 1907. Ч. 26. С. 4.

189. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 30 жовтня 1915. Ч. 128. С. 2.
190. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 31 липня 1913. Ч. 31. С. 4.
191. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 31 серпня 1915. Ч. 102. С. 2.
192. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 4 червня 1914. Ч. 23. С. 4-5.
193. Свобода. Урядовий орган Українського Народного Союзу. 5 серпня 1915. Ч. 91. С. 2.
194. Січ. – 1934, 1935.
195. Січковий голос. – 1918-1919.
196. Січові вісти. 1913-1914.
197. Скоморовський В. Розвиток історико-краєзнавчих досліджень в західноукраїнських землях у XIX ст. *Питання історії України*. 2009. Т. 12. С. 201-205.
198. Сова А. Актуальні питання вивчення символіки українських молодіжних організацій Галичини кінця XIX – першої третини XX ст. *Український визвольний рух: наук. зб.* 2007. Збірник 9. С. 157-180.
199. Сова А. Роль Кирила Трильовського у розробці символіки січового руху в Галичині. *Кирило Трильовський і січковий рух: Матеріали наукової конференції, приуроченої 150-річчю від дня народження Кирила Трильовського та 100-річчя створення Легіону Українських Січових Стрільців* (Коломия, 6 травня 2014 р.). Коломия : Вік, 2014. С. 193-204.
200. Сова А. Символіка українського пожежно-спортивного товариства «Січ»: генеза та історія. *Український визвольний рух: наук. зб.* 2005. Збірник 5. С. 215-230.
201. Соляр І., Красівський О., Муравський О. Діяльність західноукраїнського товариства Ліги Націй. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2019. Випуск 49. С. 105-121.

202. Сохицький І. Будівничі новітньої української державности в Галичині. *Історичні постаті Галичини XIX-XX ст.* Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1961. С. 79-241.
203. Спомини Др. Кирила Трильовського «До Львова». *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: У 5 т. Том 1 / Керівник, відп. ред. О. Карпенко.* Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 497-500.
204. Статті та замітки до редакцій українських газет про відзначення стрільців. *ЦДІАЛ. Ф.352 «Збірна станиця Українських Січових Стрільців, м. Відень».* Оп.1. Спр. 53. 11 арк.
205. Статут політичного товариства «Народна Воля» в Коломиї. *ЦДІАЛ. Ф. 146 «Галицьке намісництво, м. Львів».* Оп. 58. Спр. 387. 4 арк.
206. Статут товариства «Народна спілка» та прохання про його затвердження. *ЦДІАЛ. Ф.146 «Галицьке намісництво, м. Львів».* Оп.58. Спр. 951. 57 арк.
207. Статут Української Національної Ради, прийнятий у Львові 18 жовтня 1918 р. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали: У 5 т. Том 1 / Керівник, відп. ред. О. Карпенко; Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області.* Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 179-180.
208. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / За ред. І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2014. 502 с.
209. Судові справи Трильовського К. *ЦДІАЛ. Ф.360 «Старосольський Володимир-Степан (1878–1942), адвокат, правник, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор».* Оп.1. Спр. 362. 82 арк.

210. Темницький В. Українські січові стрільці: думки й уваги з приводу українського мілітарного руху / Видання Союзу визволення України. Відень: Друкарня Ад. Гольцгавзена, 1915. 40 с.
211. Терлюк І. Я. Українська правова думка та австрійське право у Галичині (контекст видань у формі витягів з нормативних актів з коментарями та зразками правових документів). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. Випуск № 3. С.63-72.
212. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданні 13 листопада 1918 р. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України Ф.3505 «Матеріали «Української Народної Республіки і Західної Української Народної Республіки», зібрані польським урядом в 1919-1920 рр.(колекція)»*. Оп.1. Спр. 35. Арк. 169, 169 зв.
213. Тищик Б. Славні сторінки українського державотворення (до 101-річниці утворення Зхідно-української Народної Республіки). *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6-7 лютого 2020 р.): у 2-ох ч. Ч. 1*. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 64-67.
214. Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918-1923). Історія держави і права. Львів: Тріада плюс, 2004. 392 с.
215. Товариші! / Г. Дувірак, А. Онищук, Д. Паневник [та ін.] *Громадський голос*. 1919. Ч. 1. С. 1.
216. Томчик Р. Політична діяльність Кирила Трильовського у 1890-1914 рр. *Україна-Європа-Світ. Вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка* . 2009. Вип. 2. С. 206-211.
217. Трильовський К. [Клим Обух]. Будь самостійним. *Отаман*. 1904. С. 140-151.

218. Трильовський К. [Клим Обух]. В справі радикальної організації в Станіславівському повіті. *Громадський голос*. 1899. Ч. 9. С. 71-72.
219. Трильовський К. [Клим Обух]. Із Снятина. *Батьківщина*. 1890. Ч. 49. С. 610-611.
220. Трильовський К. [Клим Обух]. Наступає чорна хмара. *Громадський голос*. 1906. № 55-66. С. 1-2.
221. Трильовський К. [Клим Обух]. Новий «князь руської церкви». *Новий Громадський голос*. 1904. № 10. С. 75–77.
222. Трильовський К. [Клим Обух]. Рух виборчий в Коломийському окрузі. *Народ*. 1891. Ч. 4, 5. С. 69-71.
223. Трильовський К. [Козак Невмирака]. У Січи! У Січи! Гуртуймося брати, най справа козацька встане! *Січовий голос*. 1918. № 1. С. 1-4.
224. Трильовський К. [Обухъ Климъ]. За російсько-япанської війни. *Зоря*. 1904. Ч. 4. С. 61.
225. Трильовський К. [Січовий батько]. Гуцульська пісня. *Зоря*. 1904. Ч. 2. С. 33.
226. Трильовський К. Австро-українські політики про положення української справи. *Вістник Союзу Визволення України*. 1917. № 133. С. 34-35.
227. Трильовський К. Бельгійська робітницька партія перед виборами. *Народ*. 1894. Ч. 16. С. 250–252.
228. Трильовський К. Боротьба італійців за свободу та соборність. Коломия, 1928. 65 с.
229. Трильовський К. В справі будови руского театру. *Народ*. 1892. Ч. 3. С. 44-45.
230. Трильовський К. З мого життя. Київ-Едмонтон-Торонто: ТАКСОН, 1999. 278 с.
231. Трильовський К. З моїх споминів. *Календар Червоної Калини*. 1927. № 11. С. 1-17.
232. Трильовський К. Заяча конституція. *Хлопська правда*. 1903. Ч. 3. С. 21-22.

233. Трильовський К. Михайло Павлик та народовська дволичність. *Отаман*. 1904. С. 96-104.
234. Трильовський К. Мої перші дні у З.У.Н.Р. *Літопис «Червоної калини»*. Львів, 1936. Ч. 11. С. 18-19.
235. Трильовський К. Наша робота. *Громадський голос*. 1906. № 12-15. С. 1-2.
236. Трильовський К. Про велику французьку революцію. Львів, 1934. 40 с.
237. Трильовський К. Про галицькі суди . Коломия, 1909. 23 с.
238. Трильовський К. Про голод в Росії. *Хлібороб*. 1892. Ч. 2. С. 10-11.
239. Трильовський К. Про народне віче в Коломийі. *Хлібороб*. 1891. Ч. 11-12. С. 58-62.
240. Трильовський К. Про селянське віче у Кракові і нову селянську партію. *Народ*. 1894. Ч. 6. С. 83-86.
241. Трильовський К. Проч із шляхтою, проч із єї посіпаками. Львів, 1908. 40 с.
242. Трильовський К. Російська цариця Катерина II. Коломия: Видавництво «Ока», 1927. 64 с.
243. Трильовський К. Січовий рух і академічна молодіж. *Новий Громадський голос*. 1904. № 11. С. 85-87.
244. Трильовський К. Соціялісти і мужики. *Народ*. 1894. Ч. 20. С. 313–315.
245. Трильовський К. Чи давати Австрії рекрута. Коломия, 1909. 32 с.
246. Трильовський К. Які то рускі діячі в Снятинщині. *Народ*. 1890. Ч. 12. С. 173-178.
247. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX – перша пол. XX ст.). Тернопіль: Економічна думка, 2001. 694 с.
248. Утворення перших «Січей», їх статuti, січова атрибутика. URL: https://vuzlit.com/674184/utvorenniya_pershih_sichey_statuti_sichova_atributika.
249. Ухач В. З. Земельна реформа у державотворенні ЗУНР. *Західно-Українська Народна Республіка та її місце в історії українського*

- державотворення (до 100-річчя проголошення): збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (м. Львів, 1 листопада 2018 р.) / І. Й. Бойко (голова редколегії), А. В. Кольбенко (відп. секр.). Львів, 2018. Вип. 2. С. 202-207.
250. Фіногенов О. М. Західно-Українське товариство Ліги Націй: організаційні засади та напрями діяльності: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознавства. Львів, 2020. 221 с.
251. Француз А. Й. Українське питання в політичній діяльності Кирила Трильовського. *Legal Bulletin*. 2023. № 3(9). К. С. 10-16.
252. Француз А. Й., Степаненко Н. В. Національно-визвольні змагання італійського народу у творчій спадщині Кирила Трильовського. *Legal Bulletin*. 2023. № 2(8). С. 40-45.
253. Француз А. Й. Парламентська діяльність Кирила Трильовського в контексті суспільно-політичних процесів на українських землях поч. ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 79. Ч.1. С. 96-100.
254. Француз А. Й. Утвердження та забезпечення прав людини як визначальна детермінанта розвитку політичної системи України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 2. С.66-77.
255. Француз-Яковець Т. А. Парламентаризм в Україні: традиції та виклики сучасності. *Наше право*. 2019. № 2. С. 5-10.
256. Хімяк О. Преса про політичну боротьбу в українському таборі за часів Західно-Української Народної Республіки. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2007. Вип. 19. С. 160-165.
257. Хлопська Правда. – 1903 – 1904.
258. Церковник С. І. Історико-правові засади становлення та функціонування українських наукових, громадських та культурно-освітніх інституцій

- Східної Галичини у 1848-1939 рр.: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 148 с.
259. Часто П. Вільне слово американської України. До 120-річчя «Свободи», україномовного видання Українського Народного Союзу, всегромадської газети українців США (1893-2013). Нью-Йорк: Ukrainian Book, Ужгород: Тіпрані, 2012. 816 с.
260. Чорновол І. П. 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Тріада плюс, 2010. 224 с.
261. Шарко Б. Д-р Кирило Трильовський. *Вісті комбатанта*. 1989. № 5-6. С. 33-36.
262. Шевченко А. Є., Григорчук М. В., Зозуля Є. В. Старостюк А. В. Проблеми створення правоохоронних інституцій України в 20-30 роки ХХ ст.: історіографічний огляд. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2023. № 78. Т. 1. С. 73-77.
263. Шевченко А. Є., Кудін С. В., Антошкіна В. К., Авсеєвич В. П. Історично-правові умови становлення і розвитку юридичного тлумачення (до початку ХХ ст.). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 35-38.
264. Шевченко А. Є., Старостюк А. В. Соціально-аксіологічний статус людини в Україні: історично-правова ретроспектива. *Європейські перспективи. Науково-практичний журнал*. 2023. № 2. С. 163–166.
265. Шишка О. Слідами листопадових боїв. Львів: Львівська політехніка, 1993. 236 с.
266. Шкраб'юк П. Просвітницько-економічні структури Радикальної партії в Галичині. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 77-82.
267. Ювилей Д-ра К. Трильовського. *Народна справа*. 1934. Чис. 42. С. 2.
268. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: Просвіта, 1996. 359 с.

269. Яковлев Ю. Діяльність Миколи Лагодинського в українській радикальній партії на початку XX ст. *Галичина*. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. 2014. Ч. 25–26. С. 72-87.
270. Яковлев Ю. Діячі Української радикальної партії у період «Великої війни» (1914–1918 рр.). *Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття*: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук. військово-історичної заочної конф. (5, 6 червня 2014 р.) / Нац. військово-історичний муз. України. Київ, 2014. С. 197-200.
271. Features of the Norms of the Constitutional Law of Ukraine/ I. Shutak, V. Skomorovskyi, G. Muzychenko, T. Riabchenko, T. Kinzerska, T. Humeniuk. *Estudios de Economia Aplicada*. 2021. Vol.39-5. P. 1-12.
272. Trylowski Cyrul. Nacyonalny ruch Rusinów a Sicze. Kraków, 1905. 43 s.